

Veilig en gezond werken door zelfstandigen in de agrarische en groene sector

Projectnummer P0148

Onderzoek in opdracht van Stigas

Auteurs: Jildou Talman | Lennart de Ruig (De Beleidsonderzoekers)

19 mei 2020 | De Beleidsonderzoekers | www.beleidsonderzoekers.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt via druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Inhoud

Samenvatting en conclusie		5
1	Inleiding	19
	1.1 Aanleiding	19
	1.2 Doel van het onderzoek	21
	1.3 Onderzoeksvragen	21
	1.4 Doelgroepen	24
	1.5 Onderzoeksaanpak	26
	1.6 Indeling naar motivatie	29
	1.7 Leeswijzer van het onderzoeksrapport	30
2	Kenmerken van de ondernemingen en ondernemers	31
	2.1 Werkzaamheden	31
	2.2 Inzet van werkenden	37
	2.3 Persoonskenmerken	38
	2.4 Uitkomsten van de diepte-interviews	45
	2.5 Conclusie	46
3	Context	47
	3.1 Financiële situatie	47
	3.2 Ontwikkelingen in de samenleving	49
	3.3 Conclusie	52
4	Risico's tijdens het werk	55
	4.1 Uitkomsten van de enquête	55
	4.2 Uitkomsten van de diepte-interviews	60
	4.3 Conclusie	64
5	Kennis, overtuigingen en vaardigheid	65
	5.1 Uitkomsten van de enquête	65
	5.2 Uitkomsten van de diepte-interviews	71
	5.3 Conclusies	76
6	Getroffen maatregelen	79
	6.1 Uitkomsten van de enquête	79
	6.2 Uitkomsten van de diepte-interviews	86
	6.3 Conclusies	90
7	Behoefte aan ondersteuning	95
	7.1 Uitkomsten van de enquête	95

7.2	Uitkomsten van de diepte-interviews	98
7.3	Ideeën voor communicatie	99
7.4	Conclusies	100
8	Conclusies en advies	103
8.1	Hoofdconclusie	103
8.2	Verschillen tussen drie sectoren	108
8.3	Adviezen voor communicatie en ondersteuning	109
Bijlage 1:	Ontwikkelingen met invloed op het werk van zelfstandigen in de agrarische en groene sector	119
Bijlage 2:	Vakbladen en websites	123
Bijlage 3:	Resultaten van de enquête	125

Samenvatting en conclusie

In opdracht van Stigas heeft De Beleidsonderzoekers een verkennend onderzoek uitgevoerd naar veilig en gezond werken door zelfstandigen in de agrarische en groene sector. Dit rapport bevat de resultaten van het onderzoek en geeft antwoord op de vraag: Welke factoren zijn bevorderend en belemmerend bij de aandacht van zelfstandigen voor gezond, veilig en duurzaam werken, en welke aanknopingspunten biedt dit voor de voorlichtings- en preventieactiviteiten van Stigas?

Opzet van het onderzoek

Het onderzoek bestond uit de volgende activiteiten:

- Allereerst hebben wij vijf expertinterviews uitgevoerd om inzicht te krijgen in wat zelfstandigen in de agrarische en groene sector beweegt, met welke trends en ontwikkelingen zij te maken hebben en wat het aanbod van preventie en arbozorg voor hen is.
- We hebben vervolgens in de periode december 2019 t/m februari 2020 een enquête online en telefonisch uitgezet onder zelfstandigen. De steekproef is getrokken uit het LISA vestigingenregister. Dit is een databestand met gegevens over alle vestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht. We verzamelden op deze manier de gegevens van 771 zelfstandigen. Het responspercentage is 8%. Het is mogelijk dat deze 8% een niet geheel representatieve afspiegeling is van de doelgroep. Wellicht hechten deze zelfstandigen relatief

veel belang aan veilig en gezond werken en waren zij daarom gemotiveerd om de enquête in te vullen.

- Op basis van de enquête werden twaalf zelfstandigen geselecteerd met wie wij diepte-interviews hielden. De twaalf zelfstandigen werden geselecteerd om een zo gevarieerd mogelijk beeld van de sector te geven. We selecteerden op sector, werkvorm en ja/nee behoefte aan ondersteuning van Stigas.

Doelgroepen van het onderzoek

De zelfstandigen die de enquête hebben ingevuld zijn achteraf door ons ingedeeld in drie doelgroepen.¹ Deze doelgroepen zijn wederzijds uitsluitend:

1. **Alleenwerkende zelfstandigen.** Zij runnen hun bedrijf alleen en zetten geen werkenden in noch zijn er familieleden werkzaam. In ons onderzoek behoort 39% van de respondenten tot deze groep. Denk hierbij aan een zelfstandig werkende hovenier of een zelfstandig werkende melkveehouder. Sommigen uit deze doelgroep laten zich inhuren als zzp'ers, anderen houden zich enkel bezig met productie en/of verkoop van agrarische of groene producten.
2. **Gezinsbedrijven.** Met gezinsbedrijf bedoelen wij een bedrijf waarin gezinsleden en/of familieleden samen werken. Omdat gezinsbedrijf in de sector een gangbaarder begrip is dan familiebedrijf, spreken we over gezinsbedrijven. Onze steekproef kent drie verschillende types gezinsbedrijven. Het eerste type heeft meerdere eigenaars. Vaak gaat het om stellen die samen een bedrijf beheren. Het tweede type gezinsbedrijf kent slechts één eigenaar, maar heeft gezins- en/of familieleden op de loonlijst staan. Gezins- en/of familieleden zijn dus officieel in dienst van de zelfstandige. Er is hier dus sprake van een werkgever-werknemerrelatie. Op het derde type gezinsbedrijf werken gezins- en/of familieleden op informele basis. Verdeling van het inkomen berust op vertrouwen en niet op contractuele verplichtingen. In ons onderzoek heeft 31% van de respondenten een gezinsbedrijf.
3. **Zelfstandigen met werkenden.** Onder deze groep scharen wij zelfstandigen die andere werkenden (niet zijnde vaste werknemers) inzetten voor hun bedrijf, zoals andere zelfstandigen, tijdelijke (seizoens)werknemers of uitzendkrachten. In ons onderzoek behoort 30% van de respondenten tot deze groep.

Naast deze drie doelgroepen, waarvoor we in het vervolg vaak het overkoepelende begrip 'zelfstandigen' gebruiken, maken we ook onderscheid naar vier typen zelfstandigen op basis van hun motivatie om veilig en gezond te werken. Dit zijn:

¹ Er is vooraf niet gestuurd op een bepaalde verhouding tussen de doelgroepen. Toevallig vertegenwoordigt iedere groep ongeveer een derde van de steekproef. Deze indeling wijkt af van het onderzoek dat in 2019 onder zelfstandigen is uitgevoerd in opdracht van de Colland Sectorraad door ABF research en Transur. Het onderzoek richt zich op "niet-werknemers", het aantal werkende personen die niet op een loonlijst staan. Het onderzoek waarover hier wordt gerapporteerd richt zich op een kleinere groep die "arbo-technisch gezien" een andere positie heeft. Voor een verdere toelichting op de verschillen zie pagina 23-25 en 34.

- a. Intrinsiek gemotiveerden. Zij werken veilig en gezond omdat ze het belangrijk vinden, om kosten te voorkomen, om imago redenen of om vanwege de productiviteit.
- b. Extrinsiek gemotiveerden. Zij werken veilig en gezond omdat het 'moet' vanwege wetgeving, eisen van opdrachtgevers, klanten of verzekeraars.
- c. Gemengd gemotiveerden. Zij werken veilig en gezond vanwege intrinsieke en extrinsieke motieven.
- d. Niet gemotiveerden. Zij hebben geen redenen aangegeven om veilig en gezond te werken.

In het vervolg bespreken we verschillen tussen de drie doelgroepen en de vier motivatietypen waar relevant.

Beantwoording van de deelvragen van het onderzoek

Welke factoren in de context spelen een rol als het gaat om (aandacht voor) preventie en arbeidsgerelateerde zorg voor zelfstandigen?

De context waarin zelfstandigen werken kan een bevorderende of belemmerende invloed hebben op de aandacht voor preventie en arbeidsgerelateerde zorg. Uit ons onderzoek blijkt allereerst dat de financiële ruimte niet altijd toereikend is voor investeringen in veilig en gezond werken. Hoewel de meeste respondenten in de enquête zeggen dat het goed gaat met hun financiën, blijkt uit de diepte-interviews dat zelfstandigen zich vaak geen grote uitgaven kunnen permitteren. Denk bijvoorbeeld aan de aanschaf van een wiesbed om het werk te verlichten.

Naast een gebrek aan geld kunnen ook een gebrek aan tijd en 'mentale ruimte' ertoe leiden dat zelfstandigen relatief weinig aandacht hebben voor veilig en gezond werken. Uit ons onderzoek blijkt dat de snel veranderende wet- en regelgeving rond onder andere milieu, duurzaamheid en de inzet van werkenden (Wwz, Wab, wet Dba) veel zelfstandigen bezighoudt. De elkaar snel opvolgende en onvoorspelbare veranderingen kunnen leiden tot stress bij de zelfstandige en onzekerheid over de toekomst, wat weerslag heeft op de gezondheid van de zelfstandige.

Technologische ontwikkelingen kunnen verlichting bieden en zo een bevorderende invloed op de werkomstandigheden hebben. Denk aan verduurzaming, automatisering en robotisering. Uit de diepte-interviews blijkt ook dat sommige zelfstandigen administratief werk gebruiken om te komen tot afwisseling van fysiek zware taken (taakrotatie). Tegelijk hebben sommige zelfstandigen het gevoel dat het voeren van administratie om te voldoen aan wet- en regelgeving hun vrijheid om te ondernemen inperkt.

Wat zijn de belangrijkste risico's tijdens het werk?

Zelfstandigen identificeren gemiddeld tussen de vijf en zes risico's in hun werk. Meestal liggen die op het gebied van lichamelijke belasting, veiligheid van de werkplek en werkruimte en omgeving. Kracht zetten, herhalende bewegingen en alleen werken worden in alle sectoren vaak genoemd. Ook komen buitengewoon lange werkdagen bij zelfstandigen relatief vaak voor. Deze kunnen het concentratievermogen verminderen, waardoor ongelukken vaker optreden.

Zelfstandigen in de glastuinbouw en dierhouderij (niet melkvee), alleenwerkende zelfstandigen en zelfstandigen die niet gemotiveerd zijn om maatregelen te treffen zien minder risico's in hun werk dan de rest van de steekproef. Dat kan betekenen dat hun onderneming veiliger en gezonder is, maar het kan ook betekenen dat zij zich minder bewust zijn van de risico's tijdens hun werk: zij zijn in hogere mate risicoblind dan hun collega's in andere sectoren. Ze zijn er bijvoorbeeld aan gewend geraakt of onderschatten ze (on)bewust, zodat er minder prioriteit ligt op het oplossen ervan. De geïnterviewde zelfstandigen onderkennen dat een expert waarschijnlijk meer risico's zou zien dan zij zelf.

Ondanks de risico's op hun werkplek zijn de zelfstandigen over het algemeen positief over hun eigen gezondheid. Aan de antwoorden van de respondenten is dus niet merkbaar in hoeverre risico's een effect hebben op hun gezondheid. Glastuinbouwers en hoveniers geven hun gezondheid de hoogste score. Daarnaast scoren de groepen 'niet-gemotiveerd' en 'intrinsiek en gemengd gemotiveerd' gunstig. De groep zelfstandigen met 'extrinsieke motivatie' staat neutraal of zelfs negatief tegenover hun gezondheid.

Een deel van de zelfstandigen ondervindt klachten als gevolg van het werk. Klachten zijn van lichamelijke (41%) en/of geestelijke (28%) aard. In het afgelopen jaar heeft ongeveer een derde van de respondenten beide typen klachten wel eens ervaren. Soms leiden klachten ertoe dat een zelfstandige tijdelijk minder of geen werk kan verzetten. In deze steekproef ervoer een op de vier deelnemers in het afgelopen jaar zo'n periode. Die duurde gemiddeld 71 dagen (of 2,5 maand).

Welke belemmeringen zien zelfstandigen om tot de AOW-leeftijd te kunnen doorwerken?

Ongeveer de helft van de zelfstandigen denkt tot (na) de AOW-leeftijd te kunnen doorwerken. Ook is ongeveer een vijfde van de zelfstandigen in de sector de AOW-leeftijd al gepasseerd. Uit de diepte-interviews blijkt dat zelfstandigen weinig belemmeringen zien om tot de AOW-leeftijd door te werken. Ze hebben veel passie voor het vak en werken bovendien graag zo lang mogelijk door om voldoende geld te hebben voor hun pensioen. Op basis van de interviews lijkt stoppen voor de AOW-leeftijd vooral ingegeven te zijn door financiële redenen, zoals de mogelijkheid om het bedrijf tegen gunstige voorwaarden te verkopen. Gezondheidsredenen als motief om voor de AOW-leeftijd te stoppen met werken zijn wij in de diepte-interviews niet tegengekomen.

In hoeverre zijn zelfstandigen bekend met wet- en regelgeving?

Van de Arbowet en/of arboregels voor zelfstandigen zijn de zelfstandigen naar eigen zeggen voldoende op de hoogte, al is er - afgaande op hun eigen inschattingen - wel wat ruimte om de kennis te verbeteren. Met name zelfstandigen in de melkveehouderij en overige dierhouderij zeggen dat ze minder goed op de hoogte zijn van wet- en regelgeving rondom veilig en gezond werken.

Welk belang hechten zelfstandigen aan veilig, gezond en duurzaam werken?

Zeker negen op de tien zelfstandigen zien het belang van veilig en gezond werken in. Echter ziet ongeveer 4% van de zelfstandigen in de steekproef geen reden om gezond en veilig te werken en eenzelfde percentage zelfstandigen doet dit puur vanwege externe redenen, zoals de vereisten van de overheid en/of van klanten/opdrachtgevers.

Ongeveer negen van de tien zelfstandigen is op dit moment tevreden met zijn/haar werkomstandigheden. Dat betekent ook dat ze niet allemaal actief op zoek gaan naar risico's om te verhelpen, want uit de diepte-interviews blijkt dat velen alleen wanneer hun een ongeluk overkomt op zoek zullen gaan naar oplossingen. Tevredenheid kan erop duiden dat er geen risico's meer zijn, maar het is waarschijnlijker dat bestaande risico's niet meer in het oog springen bij zelfstandigen omdat zij daar aan gewend zijn geraakt.

Risicoblindheid kan ertoe leiden dat zelfstandigen geen maatregelen treffen om hun bedrijf veiliger en gezonder te maken of dat zij niet bereid zijn om grote maatregelen te treffen. We zien dat zelfstandigen die weinig risico's op hun werk identificeren ook minder maatregelen hebben getroffen. Ook zijn het de zelfstandigen die de meeste risico's zien die aangeven behoefte te hebben aan ondersteuning om veilig en gezond te werken.

Zelfstandigen die niet gemotiveerd is om veilig en gezond te werken zien we vooral in de open teelten, veeteelt of overige dierhouderij. Zij werken ook vaak alleen of op een gezinsbedrijf. Daarnaast zijn er zelfstandigen die geen intrinsieke redenen aangeven om veilig en gezond te werken; zij treffen alleen maatregelen omdat zij het gevoel hebben dat het móét. Zij werken ook in de open teelten, veeteelt of overige dierhouderij. Daarnaast zijn ze te vinden in het bos- en/of natuurbeheer. Twee derde van deze zelfstandigen zet werkenden in. Vervolgens is er een grote groep zelfstandigen die maatregelen treft omdat ze het belang van veilig en gezond werken inzien. Ze treffen deze maatregelen voor zichzelf. Deze zelfstandigen werken in de veeteelt, overige dierhouderij of als hovenier. Ten slotte bestaat er een groep zelfstandigen die zowel extrinsieke als intrinsieke redenen hebben om veilig en gezond te werken. Voor hen spelen over het algemeen ook méér redenen (namelijk gemiddeld vier). Vooral agrarisch loonwerkers en hoveniers hebben gemengde motivatie. Beide groepen omvatten met name dienstverleners.

Welke overtuigingen spelen een rol bij veilig, gezond en duurzaam werken?

Op basis van de diepte-interviews concluderen we dat de volgende overtuigingen een rol spelen bij veilig en gezond werken:

- De overtuiging dat veiligheid en gezondheid op de werkvloer een verplichting is. Soms zien zelfstandigen niet in dat regels er zijn voor hen. Sommigen vinden dat de overheid geen verstand van hun werkpraktijk heeft en dat hun eigen kennis voldoende is om hun veiligheid en gezondheid te garanderen.
- De overtuiging dat je met opletten alle ongelukken kunt voorkomen. Zolang je je eigen bedrijf goed kent en je aandacht er altijd bij houdt, kan je niks overkomen. Let je als zelfstandige niet goed op, dan maakt het niet uit hoeveel kennis je hebt van veilig en gezond werken.

- De overtuiging dat alle overige ongelukken het gevolg zijn van pech. Als een zelfstandige goed oplet en alle overige maatregelen treft, maar er gebeuren toch ongelukken, dan is er niets wat hij/zij kan doen om dit risico te verhelpen.
- De overtuiging dat kleine risico's geen prioriteit hebben. Er zijn andere zaken die spelen en die meer haast vereisen, zoals het voldoen aan milieueisen. Ook is er soms geen geld beschikbaar voor investeringen in veiligheid en gezondheid op de werkvloer. Minder goed zichtbare risico's verschuiven dan naar de achtergrond. Maar volgens experts zijn het juist deze risico's die vaak tot ongevallen leiden.
- De overtuiging dat wanneer een zelfstandige geen risico's ziet, er ook geen risico's bestaan. Zelfstandigen kennen hun bedrijf van onder tot boven. Bestaat er een risico, dan zijn ze er vaak aan gewend geraakt om daarmee om te gaan. Een botte schaar houdt je bijvoorbeeld net iets anders vast en vormt vervolgens geen risico meer. Zelfstandigen kunnen op de lange termijn risicoblind raken.

We concluderen daarnaast dat zelfstandigen rond veilig en gezond werken soms copingmechanismen² gebruiken die over het algemeen niet als effectief worden opgevat. Disfunctionele copingmechanismen die we tegenkomen zijn het vermijden van problemen rond veilig en gezond werken en het oproepen van geruststellende gedachten, zoals de gedachte dat risico's wel meevallen en dat anderen veel ongezonder of gevaarlijker werk doen.

In welke mate achten zelfstandigen zich vaardig om veilig, gezond en duurzaam te werken?

Afgaande op de enquête en diepte-interviews zijn de meeste zelfstandigen overtuigd van hun eigen vaardigheden en kennis. Er is niemand die hun bedrijf/onderneming zo goed kent als zij zelf, blijkt uit de diepte-interviews. Ook samenwerkende gezinsleden en werkenden kunnen zij veilig en gezond laten werken. Maar volgens de zelfstandigen is vaardigheid en kennis niet de volledige oplossing, want als je bij de les blijft tijdens het werken zit een ongeluk alsnog in een klein hoekje.

Hoe denkt de omgeving van zelfstandigen over veilig, gezond en duurzaam werken?

Ongeveer zes op de tien zelfstandigen bespreekt gezondheid en veiligheid binnen of buiten zijn/haar bedrijf. Gezinsleden en werkenden vinden dat onderwerp ook belangrijk. Negen van de tien zelfstandigen zou ook anderen aanspreken op onveilig en gezond gedrag, maar dan moet er wel een goede reden voor zijn.

Uit de diepte-interviews komt naar voren dat zelfstandigen de veiligheid en gezondheid van anderen voornamelijk hun eigen verantwoordelijkheid vinden. Pas als erg gevaarlijk gedrag wordt

² Coping is een begrip uit de psychologie waarmee de manier waarop iemand met problemen en stress omgaat wordt bedoeld.

vertoond of wanneer het gedrag van anderen de zelfstandigen op kosten kan jagen, zeggen zij er iets van. Dit gaat voornamelijk op voor alleenwerkende zelfstandigen.

Welke concrete maatregelen treffen zelfstandigen en in hoeverre wordt hiermee de regelgeving nageleefd?

De zelfstandigen maken vooral gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen, al zijn ze nog niet volledig consequent in het gebruik daarvan. Vooral zelfstandigen die al langer in het vak zitten en die gewend zijn om geen persoonlijke beschermingsmiddelen te gebruiken bij bepaalde handelingen, vinden het lastig om ze toch in hun werk te implementeren.

Technische verbeteringen (een collectieve maatregel) worden ook in hoge mate gebruikt. Die vereisen meer bronnen, zoals geld en tijd. Het wordt voor ondernemers in de agrarische en groene sector steeds laagdrempeliger om technische verbeteringen te maken, omdat de technologie in de sector er snel op vooruitgaat. Maar niet alle zelfstandigen hebben de financiële middelen om hierin te investeren.

Bronmaatregelen komen pas op de derde plek voor. Hoveniers zijn bijvoorbeeld (in theorie) helemaal gestopt met het gebruiken van gewasbeschermingsmiddelen; glastuinbouwers nemen de nodige maatregelen bij het vernevelen van gewasbeschermingsmiddelen.

De risico- inventarisatie en -evaluatie (RI&E) wordt maar zelden uitgevoerd. Een kwart van de zelfstandigen met werkenden heeft een RI&E en ongeveer een zesde van de alleenwerkende zelfstandigen en gezinsbedrijven. Volgens de Arbowet zijn alle bedrijven waar onder gezag wordt gewerkt verplicht tot een RI&E, ook wanneer zij tijdelijke krachten inzetten. Wellicht speelt hier mee dat de meeste zelfstandigen reactief en niet preventief maatregelen treffen. Zolang zij geen risico's zien (d.w.z. risicoblindheid), is de kans klein dat er maatregelen getroffen worden.

Van welk aanbod van arbeidsgerelateerde zorg maken zelfstandigen gebruik?

Bij klachten gaan de meeste zelfstandigen naar hun huisarts. Ook blijft een groot deel ondanks deze klachten toch doorwerken. Ze vinden creatieve oplossingen om hun inkomstenbron niet te hoeven onderbreken.

Mocht het toch niet mogelijk zijn om door te werken, dan heeft het merendeel van de zelfstandigen voorzieningen voor tijdelijke en/of langdurige uitval. Zo'n twee derde van de alleenwerkende zelfstandigen heeft voorzieningen tegenover driekwart van de gezinsbedrijven en zelfstandigen met werkenden.

De meeste zelfstandigen hebben ook een financiële buffer om op terug te vallen in tijden van crisis, maar zij kunnen ook gezinsleden, collega's en bedrijfsverzorgers vragen om het werk tijdelijk op zich te nemen. Houdt de arbeidsongeschiktheid langer aan, dan kunnen veel zelfstandigen terugvallen op een AOV.

Hoe beoordelen zelfstandigen het aanbod van preventie en arbeidsgerelateerde zorg?

In principe zijn de zelfstandigen die wij interviewen erg gesteld op de vrijheid die zij in hun werk zoeken. Ze vinden het onprettig wanneer regels opgelegd worden, bijvoorbeeld omtrent het toepassen van de arbeidshygiënische strategie. Maar de meeste geïnterviewde zelfstandigen zien over het algemeen wel het belang van veilig en gezond werken in. Maatregelen worden dus ook getroffen omdat de zelfstandigen daar zelf voor kiezen. Een maatregel die vooral samenhangt met hun zelfgekozen vrijheid is het inbouwen van afwisseling in het werk. Na het verrichten van een fysiek zware taak kunnen zelfstandigen ervoor kiezen om lichter werk te doen. Het risico van repetitieve bewegingen of grote fysieke vermoeidheid weten zij zo aan banden te leggen.

Persoonlijke beschermingsmiddelen zijn goedkoop, maar zitten soms in de weg bij de normale gang van zaken. Technische verbeteringen zijn (soms) prijzig. Ze bespreken technologie graag onderling en tijdens sociale aangelegenheden, zoals beurzen, trainingen en studieclubs. Onderhoud van de nieuwe apparaten en machines is volgens hen een cruciale tweede stap. De geïnterviewde zelfstandigen zeggen dat zij regelmatig onderhoud plegen.

In welke mate hebben zelfstandigen aandacht voor gezond en veilig werken?

In zekere mate is het onderwerp voor zelfstandigen van belang. Vier op de vijf zelfstandigen blijven via vakbladen, via cursussen en trainingen, en via het eigen netwerk van collega-ondernemers op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Ook heeft meer dan driekwart van de zelfstandigen preventieve maatregelen getroffen en heeft driekwart van hen voorzieningen voor tijdelijke en/of langdurige uitval.

Echter zijn er ook zelfstandigen die niet op de hoogte blijven, geen maatregelen treffen en geen voorzieningen hebben voor uitval. Tweederde van de niet-gemotiveerde respondenten heeft bijvoorbeeld geen preventieve maatregelen getroffen om gezond en veilig te werken. In de steekproef gaat heeft ongeveer één op de vijf zelfstandigen geen maatregelen getroffen, maar in de populatie zou het om meer zelfstandigen kunnen gaan. Immers was de respons op de enquête relatief laag; veel zelfstandigen vonden/vinden het onderwerp (op dit moment) niet van belang.

Welke rol spelen kostenaspecten bij de vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg?

Uit de enquête komt naar voren dat 7% van de zelfstandigen kosten een belemmering vindt om gezond en veilig te werken. Driekwart van de zelfstandigen antwoordt dat hij/zij geen belemmeringen ziet of dat de risico's te klein zijn om maatregelen te nemen, waardoor hij/zij nog niet op belemmeringen is gestuit.

Toch komt uit de diepte-interviews een ander beeld naar voren. Kosten spelen wel degelijk een rol. Immers is de financiële situatie van de zelfstandigen stabiel, zolang zij geen grote bedragen uitgeven. De aanschaf van de meest veilige apparatuur vereist vaak creatieve oplossingen: zo kan tweedehands gekocht worden of moet een zelfstandige lange tijd sparen. Volgens experts zijn er zelfstandigen die zich ook met deze oplossingen geen dure nieuwe technologie kunnen

veroorloven. Zij bijten op hun kiezen en werken door, ook al kan dit gevolgen hebben voor hun veiligheid en gezondheid.

Verschillen tussen zelfstandigen

Hiervoor zijn de verschillen tussen sectoren zijdelings aan de orde gekomen.

In de onderstaande tabel vatten we de belangrijkste verschillen tussen drie sectoren samen: de melkveehouderij, hoveniers- en groenvoorzienersbranche en het agrarisch loonwerk. Tussen deze groepen bestaan immers verschillen die niet alleen volgens de kwantitatieve gegevens, maar ook volgens de interviews robuust lijken te zijn. Bovendien zijn deze drie sectoren goed vertegenwoordigd in onze steekproef. We vatten verschillen samen aan de hand van een profiel van de typische zelfstandige melkveehouder, hovenier en loonwerker.

	Melkveehouder	Hovenier	Loonwerker
Profiel zelfstandige	<ul style="list-style-type: none"> Hogere leeftijd Vaak gezinsbedrijf Vaak minder positief over financiële situatie 	<ul style="list-style-type: none"> Relatief jong Vaak inzet werkenden Vaak positief over financiële situatie 	<ul style="list-style-type: none"> Relatief jong Vaak alleen werkend Vaak positief over financiële situatie
Gezondheid	<ul style="list-style-type: none"> Minder positief over gezondheid Vaak geestelijk uitgeput geweest Vaak lichamelijk uitgeput geweest 29% heeft minder kunnen werken door ziekte (gem. 81 dagen) 	<ul style="list-style-type: none"> Positief over gezondheid Weinig geestelijk uitgeput geweest Gemiddeld lichamelijk uitgeput geweest 24% heeft minder kunnen werken door ziekte (gem. 67 dagen) 	<ul style="list-style-type: none"> Redelijk positief over gezondheid Weinig geestelijk uitgeput geweest Weinig lichamelijk uitgeput geweest 19% heeft minder kunnen werken door ziekte (gem. 115 dagen)
Typen risico's	<ul style="list-style-type: none"> Zien minder risico's dan gemiddeld Belangrijke risico's: knel- of pletgevaar, verstikkingsgevaar, gevaar van werken met dieren, agrarisch stof, veeleisend werk 	<ul style="list-style-type: none"> Zien veel risico's Belangrijke risico's: kracht zetten, herhalende bewegingen, werken in een ongemakkelijke houding; snijden of steken, struikelen of uitglijden, vallen van hoogte; lawaai en trillingen op het werk en langdurig in de zon werken 	<ul style="list-style-type: none"> Zien gemiddeld aantal risico's. Belangrijke risico's: zittend werk, beeldschermwerk, aanrijd-gevaar, lawaai, trillingen
Motivatie veilig en gezond werken	<ul style="list-style-type: none"> Relatief vaak niet-gemotiveerd of extrinsiek gemotiveerd 	<ul style="list-style-type: none"> Relatief vaak intrinsiek gemotiveerd 	<ul style="list-style-type: none"> Relatief vaak extrinsiek gemotiveerd

	Melkveehouder	Hovenier	Loonwerker
Kennis	<ul style="list-style-type: none"> Denken weinig te weten van arboregels 	<ul style="list-style-type: none"> Denken veel te weten van arboregels 	<ul style="list-style-type: none"> Denken veel te weten van arboregels
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> Treffen minder vaak arbomaatregelen Vaak technische maatregelen Vaak wel voorziening voor ziekte en arbeidsongeschiktheid 	<ul style="list-style-type: none"> Treffen vaak arbomaatregelen Vaak persoonlijke beschermingsmiddelen Minder vaak voorziening voor ziekte en arbeidsongeschiktheid 	<ul style="list-style-type: none"> Treffen vaak arbomaatregelen Vaak volgen van instructies of training Vaak ao-verzekering
Belemmeringen om veilig en gezond te werken	<ul style="list-style-type: none"> Risicoblindheid Kosten Mentale ruimte 	<ul style="list-style-type: none"> Eisen van opdrachtgevers 	<ul style="list-style-type: none"> Mentale ruimte Eisen van opdrachtgevers Kosten

Op basis van de interviews lijken er ook kleine verschillen te zijn tussen zelfstandigen die produceren en/of verkopen enerzijds en zelfstandigen die arbeid/diensten aanbieden anderzijds. De achtergrond daarvan lijkt te liggen in de eisen van afnemers/opdrachtgevers. De groep productie/verkoop heeft soms te maken met (grote) afnemers die eisen stellen met betrekking tot kwaliteit, veiligheid en duurzaamheid. Deze extrinsieke prikkels kunnen ook een motief vormen om maatregelen te treffen rond gezond en veilig werken. De groep arbeid/diensten werkt naar eigen zeggen soms voor opdrachtgevers zoals consumenten die prijs doorslaggevend vinden (*profit*) en geen eisen stellen met betrekking tot veiligheid en duurzaamheid (*people* en *planet*). In deze gevallen moet de zelfstandige binnen de door de opdrachtgever gestelde randvoorwaarden zelf zorgen voor een veilige en gezonde werkomgeving.

Beantwoording van de hoofdvraag van het onderzoek

Uit het onderzoek komt een tweezijdig beeld. Veel zelfstandigen zijn tevreden met hun werkomstandigheden, zeggen de arboregels te kennen en zeggen de verantwoordelijkheid te nemen voor de veiligheid en gezondheid van zichzelf en eventuele werkenden in hun bedrijf. Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat slechts een klein deel behoefte heeft aan ondersteuning om veilig en gezond te werken en/of verzuim en uitval te voorkomen.

Het beeld is ook minder rooskleurig. Zelfstandigen kennen de regels niet altijd, leven ze niet altijd na en zien de risico's ook niet altijd. Een kwart van de zelfstandigen met werkenden in het bedrijf neemt geen specifieke maatregelen gericht op deze groep. Ook heeft een aanzienlijk deel klachten als gevolg van het werk. Bovendien blijkt uit de diepte-interviews met zelfstandigen dat overtuigingen over het nut van veilig en gezond werken een belemmerende rol spelen. Tevens komt uit de interviews naar voren dat de behoefte aan ondersteuning wel degelijk latent aanwezig is, mits aangesloten wordt op de leefwereld van de ondernemer.

In de onderstaande tabel vatten we de bevorderende en belemmerende factoren om veilig en gezond te werken samen die we in het onderzoek zijn tegengekomen.

	Bevorderende factoren	Belemmerende factoren
Context	<ul style="list-style-type: none"> • Kansen door klimaatverandering, duurzaamheid, automatisering en robotisering en conjuncturele groei • Voldoende tijd, geld of mentale ruimte voor veilig en gezond werken 	<ul style="list-style-type: none"> • Snel veranderende wet- en regelgeving op het gebied van arbeid en milieu, duurzaamheid, prijsconcurrentie en toenemende (duurzaamheids)eisen van afnemers en consumenten • Gebrek aan tijd, geld of mentale ruimte voor veilig en gezond werken
Houding	<ul style="list-style-type: none"> • Intrinsieke motivatie om veilig en gezond te werken : veel zelfstandigen zijn erg tevreden met hun werk en willen zo lang mogelijk prettig en productief doorwerken • Extrinsieke motivatie om veilig en gezond te werken 	<ul style="list-style-type: none"> • Een negatieve houding tegenover veilig en gezond werken • Risicoblindheid: niet bewust zijn van de belangrijkste risico's van hun werk of alleen zichtbare veiligheidsrisico's zien.
Sociale omgeving	<ul style="list-style-type: none"> • Een partner die belang hecht aan veilig en gezond werken • Zelfstandigen die elkaar aanspreken op onveilig of ongezond gedrag 	
Ervaren gedragscontrole	<ul style="list-style-type: none"> • Eerdere ervaringen met onveilige en ongezonde situaties (in de omgeving) 	<ul style="list-style-type: none"> • Weinig ervaren gedragscontrole door de overtuiging dat je weinig invloed hebt op veilig en gezond werken • Overschatting van de eigen invloed op beheersing van risico's • Gedachte dat veilig en gezond werken de eigen verantwoordelijkheid van werkenden is
Coping	<ul style="list-style-type: none"> • Aangeleerde gewoonte om op zoek te gaan naar creatieve oplossingen en daardoor gemotiveerd raken 	<ul style="list-style-type: none"> • Ontkennen en vermijden van problemen met onveilig of ongezond werk • Zich voorhouden dat risico's wel meevallen en dat anderen veel ongezonder of gevaarlijker werk doen

Adviezen voor communicatie en preventie

Op basis van het onderzoek hebben we de onderstaande adviezen geformuleerd. Deze adviezen gaan over:

- de strategie en hoofdboodschap van communicatie en ondersteuning voor zelfstandigen rond veilig en gezond werken.
- de doelgroepen waarop communicatie en ondersteuning gericht kan zijn.
- de thematiek (risico's).
- mogelijke activiteiten en instrumenten.

Adviezen

- *Plaats veilig en gezond werken in een ander frame: hoe zorgen we er samen voor dat jij op een prettige manier en in goede gezondheid (door) kunt werken om het eigen bedrijf nu en in de toekomst rendabel te houden? Termen als veilig en gezond werken, arbeidsomstandigheden en duurzame inzetbaarheid sluiten niet goed aan bij deze doelgroep. NB. In het vervolg blijven wij spreken over 'veilig en gezond werken' omdat dit begrip concreter en meer ingeburgerd is.*
- *Richt de communicatie- en preventieactiviteiten op 1) het wegnemen van belemmerende overtuigingen om veilig en gezond te werken en 2) het faciliteren van zelfstandigen om veilig en gezond te kunnen werken.*
- *Richt de communicatie- en preventieactiviteiten op de vier in het onderzoek genoemde motivatiegroepen: niet gemotiveerden, intrinsiek gemotiveerden, extrinsiek gemotiveerden en zelfstandigen met een gemengde motivatie. Iedere motivatiegroep vraagt om andere communicatie en ondersteuning. In hoofdstuk 8 worden de adviezen gericht op de doelgroepen verder uitgewerkt.*
- *Richt communicatie- en preventieactiviteiten op veelvoorkomende risico's en problemen (maar benoem daarbij niet de problemen, maar de oplossingen): mentale klachten als gevolg van het werk, uitval door ziekte, rust nemen, gevaarlijke stoffen, lichamelijke belasting, inzet arbeidshygiënische strategie, onderhoud apparaten en machines, voorzieningen voor ziekte en arbeidsongeschiktheid en specifieke risico's per sector. Het is belangrijk om zelfstandigen daarbij te leren om risico's onder ogen te zien en risicoblindheid te vermijden. Stimuleer ook functionele coping mechanismen: probleemoplossend denken; hulp zoeken; het probleem omvormen tot nieuwe overtuiging (cognitieve herstructurering); jezelf verantwoordelijk stellen.*
- *Ga uit van het probleemoplossend vermogen van zelfstandigen. Zij kennen hun bedrijf goed en kunnen, wanneer zij een zetje in de juiste richting krijgen, zélf creatieve oplossingen voor arboproblemen verzinnen.*
- *Benader zelfstandigen zoveel mogelijk persoonlijk via adviseurs of ervaringsdeskundigen. Geef daarbij praktische en laagdrempelige adviezen. Maatwerk is essentieel, waarbij wordt getoond wat passende mogelijkheden zijn om veilig en gezond te werken.*
- *Wijs zelfstandigen op vergoedingen en subsidies voor veilig en gezond werken of ontwikkel nieuwe financiële regelingen voor zelfstandigen.*

- *Schakel waar mogelijk (regionale) netwerken van zelfstandigen in om hen te bereiken of leveranciers van machines, gereedschappen en andere producten.*
- *Kies bij massamediale benadering voor veelgelezen vakbladen en websites zoals Boerderij, Nieuwe Oogst, de regiobladen en websites van LTO, brancheorganisaties en Stigas.*
- *Communiceer op het juiste moment, bijvoorbeeld vlak voor piekperiodes. Communiceer zoveel mogelijk met visueel materiaal.*

Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op aanleiding, doel en vragen van het onderzoek. Ook omkaderen we de doelgroep van dit onderzoek. Vervolgens beschrijven we de drie onderzoeksmethoden op basis waarvan dit rapport geschreven is: expertinterviews, een enquête en diepte-interviews.

1.1 Aanleiding

1.1.1 Extra aandacht nodig voor doelgroepen zonder werkgever-werknemerrelatie

Stigas helpt ondernemers en werknemers in de agrarische en groene sector om gezond, veilig en duurzaam te werken. Eén van de ambities is het verder terugdringen van het aantal ernstige ongevallen en arbeidsgerelateerde gezondheidsklachten in de sector.³ Om deze ambitie te kunnen waarmaken, is extra aandacht nodig voor doelgroepen die geen vaste of directe werkgever-werknemerrelatie hebben, zoals meewerkende gezinsleden in gezinsbedrijven, zzp'ers, seizoenskrachten, arbeidsmigranten en vrijwilligers.⁴ Ondanks dat er in de sector veel gewerkt wordt met deze doelgroepen, bereikt de informatie over veilig en gezond werken hen onvoldoende. Ook is er voor deze doelgroepen geen automatische toegang tot arbozorg zoals dit voor werknemers in loondienst wel geregeld is via het basiscontract arbodienstverlening. Er is

³ Veilig op 1: <https://www.zeroaccidents2020.nl/>

⁴ Dit onderzoek is gericht op de eerstgenoemde twee doelgroepen.

weinig bekend over de wijze waarop deze doelgroepen invulling geven aan preventie en arbeidsgerelateerde zorg en welke kansen en belemmeringen daarbij spelen.

1.1.2 Amendement veilig en gezond werken in de landbouw en tuinbouw

Tegen deze achtergrond heeft Kamerlid Eppo Bruins (ChristenUnie) een amendement ingediend om 1 miljoen euro uit te trekken om gezond en veilig werken in de sector te bevorderen. Dit amendement is aangenomen en heeft geresulteerd in een plan van aanpak van de sector dat drie onderdelen omvat⁵:

1. Het uitvoeren van een probleemanalyse. Onderzoek moet meer inzicht geven in hoe zelfstandigen effectiever kunnen worden bereikt. De uitkomsten worden gebruikt bij het verder vorm geven van de initiatieven op de onderdelen twee en drie.
2. Voorlichting en preventie. Het gaat hierbij om:
 - a. een communicatiecampagne over veilig en gezond werken, specifiek gericht op bedrijven die werken met de eerdergenoemde doelgroepen;
 - b. ondersteuning van werkgevers en werkenden bij preventie op de werkvloer;
 - c. voorlichting en preventie in verband met het werken met gewasbeschermingsmiddelen.
3. Het uitvoeren van een aantal pilots waarin wordt geëxperimenteerd wordt met nieuwe manieren om gezond, veilig en eerlijk werken te bevorderen. Het gaat daarbij om de volgende initiatieven:
 - a. een pilot ter verbetering van de samenwerking tussen huisartsen en bedrijfsartsen in de landbouwsector;
 - b. een pilot waarbij via een innovatieve aanpak geprobeerd wordt om werkenden (arbeidsmigranten) en werkgevers in de glastuinbouw beter te bereiken op de thema's eerlijk, veilig en gezond werk;
 - c. een pilot in de gemeente Westland om arbeidsmigranten beter te informeren en te activeren om hun rechten op het gebied van eerlijk, gezond en veilig werk te kennen en hier gebruik van te maken.

Stigas voert het plan van aanpak samen met andere partners in de sector uit. Het plan heeft een doorlooptijd tot en met 2021. Stigas heeft De Beleidsonderzoekers opdracht gegeven om de probleemanalyse uit te voeren onder zelfstandigen en gezinsbedrijven.

⁵ Kamerbrief van staatssecretaris Van Ark 'Amendement veilig en gezond landbouw (Christen Unie)', 5 juli 2019.

1.2 Doel van het onderzoek

De doelstelling van het onderzoek is tweeledig:

1. Kennisdoel: inzicht geven in de aandacht van zelfstandigen voor veilig en gezond werken en de belemmerende en bevorderende factoren daarbij.
2. Gebruiksdoel: input leveren voor de voorlichtings- en preventieactiviteiten van Stigas door duidelijk aan te geven welke verschillen er bestaan tussen (typen) zelfstandigen, welke behoeften zij hebben en hoe zij bereikt kunnen worden.

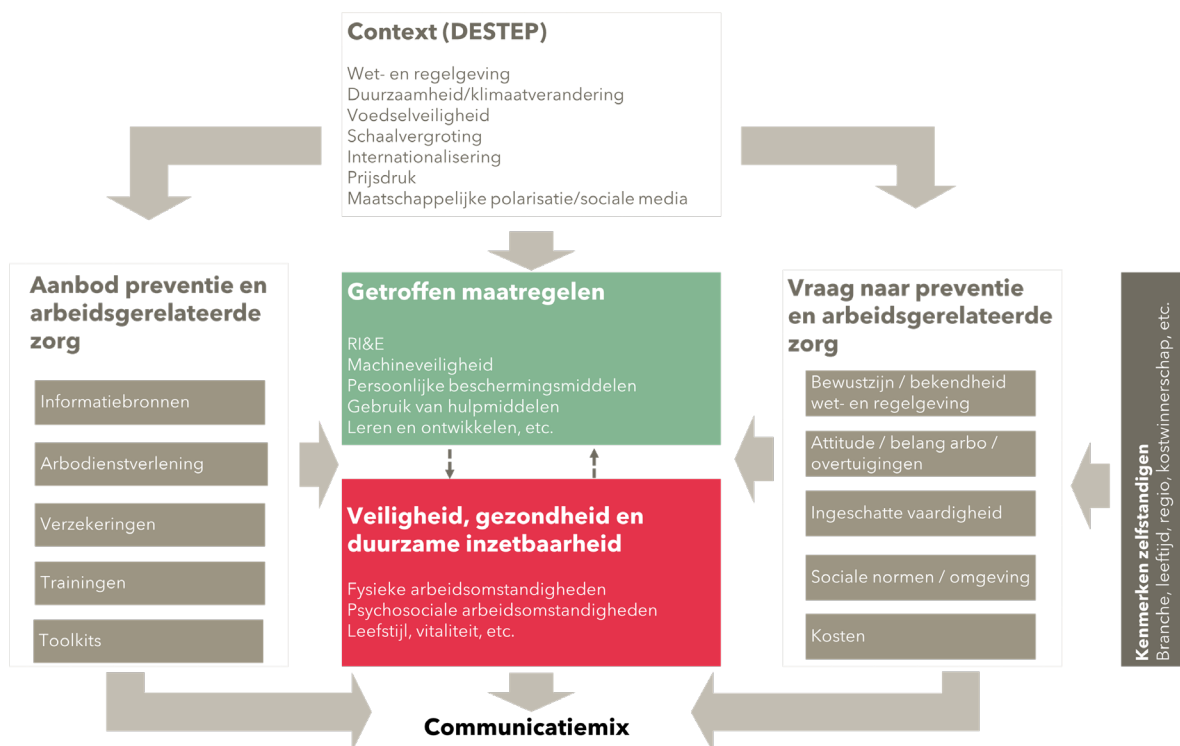
1.3 Onderzoeksvragen

Het onderzoek heeft de volgende hoofdvraag:

Welke factoren zijn bevorderend en belemmerend bij de aandacht van zelfstandigen voor gezond, veilig en duurzaam werken, en welke aanknopingspunten biedt dit voor de voorlichtings- en preventieactiviteiten van Stigas?

Bij het uitwerken van de hoofdvraag in deelvragen hebben wij gebruik gemaakt van een conceptueel model. Daarin maken we onderscheid tussen factoren die relevant zijn als het gaat om de aandacht van zelfstandigen voor preventie en arbeidsgerelateerde zorg. Deze factoren vormen de kapstok waaraan de onderzoeksvragen zijn opgehangen.

Figuur 1.1. Conceptueel model factoren preventie en arbeidsgerelateerde zorg gezinsbedrijven en zelfstandigen

Tabel 1.1. Toelichting bij de elementen van het conceptueel model

Factor	Toelichting
Context	Ontwikkelingen in de omgeving hebben grote invloed op werkenden in de sector agrarisch en groen, waardoor veilig en gezond werken onder druk kan komen te staan. Denk duurzaamheid, voedselveiligheid, internationalisering, prijsdruk, maatschappelijke polarisatie.
Veiligheid, gezondheid en duurzame inzetbaarheid	De mate van veiligheid, gezondheid op de werkplek en de duurzame inzetbaarheid van zelfstandigen is het resultaat van alle bovenstaande factoren. Ook onvoldoende bewustzijn van de risico's speelt een rol (risicoblindheid). Zo kunnen incidenten ertoe leiden dat bedrijven maatregelen treffen.
Vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg	De vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg is een belangrijke factor in dit onderzoek. De vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg is een vorm van 'gepland gedrag'. ⁶ Dit type gedrag wordt bepaald door de overtuigingen van zelfstandigen en het belang dat aan veilig en gezond werken en duurzame inzetbaarheid wordt gehecht (<i>attitude</i>), hoe familie, collega's en vrienden over veilig en gezond werken denken (<i>sociale normen</i>) en de ingeschatte vaardigheid om veilig, gezond en duurzaam te werken (<i>zelfeffectiviteit</i>). Daarnaast spelen kostenaspecten en bekendheid van regelgeving een rol. Ook feitelijke kenmerken zoals branche, leeftijd en regio zijn bepalend voor de vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg.
Aanbod van preventie en arbeidsgerelateerde zorg	Er is een groot aanbod van informatiebronnen, arbodienstverlening, trainingen, toolkits. De vraag is echter in hoeverre dit is toegespitst op zelfstandigen, en in hoeverre zij er gebruik van maken.
Getroffen maatregelen	Op basis van de vraag naar en het aanbod van preventie- en arbeidsgerelateerde zorg, treffen zelfstandigen concrete maatregelen. Denk aan gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen, het uitvoeren van een RI&E, verbeteren van machineveiligheid, et cetera.
Communicatiemix	Uit een analyse van alle bovenstaande factoren volgt input voor de communicatiemix: de communicatieboodschap, de benodigde dienstverlening vanuit Stigas en andere partners, de communicatiemiddelen, en de relevante verschillen tussen typen zelfstandigen hierbij.

⁶ Ajzen, Icek (1991). "The theory of planned behavior". *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 50 (2): 179-211.

Aan de hand van het conceptueel model kunnen de volgende deelvragen opgesteld worden:

Context

1. *Welke factoren in de context spelen een rol als het gaat om (aandacht voor) preventie en arbeidsgerelateerde zorg voor zelfstandigen?*

Veiligheid, gezondheid en duurzame inzetbaarheid

2. *Wat zijn de belangrijkste risico's tijdens het werk?*
3. *Welke belemmeringen zien zelfstandigen om tot de AOW-leeftijd te kunnen doorwerken?*

Vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg

4. *In hoeverre zijn zelfstandigen bekend met wet- en regelgeving?*
5. *Welk belang hechten zelfstandigen aan veilig, gezond en duurzaam werken?*
6. *Welke overtuigingen spelen een rol bij veilig, gezond en duurzaam werken?*
7. *In welke mate achten zelfstandigen zich vaardig om veilig, gezond en duurzaam te werken?*
8. *Hoe denkt de omgeving van zelfstandigen over veilig, gezond en duurzaam werken?*
9. *Welke rol spelen kostenaspecten bij de vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg?*
10. *Welke behoefte aan ondersteuning hebben zelfstandigen?*

Aanbod van preventie en arbeidsgerelateerde zorg

11. *Welk aanbod van preventie en arbeidsgerelateerde zorg is er voor zelfstandigen?*
12. *Hoe beoordelen zelfstandigen dit aanbod?*

Getroffen maatregelen

13. *In welke mate hebben zelfstandigen aandacht voor gezond en veilig werken?*
14. *Van welk aanbod van preventie en arbeidsgerelateerde zorg maken zelfstandigen gebruik?*
15. *Welke concrete maatregelen treffen zelfstandigen en in hoeverre wordt hiermee de regelgeving nageleefd (indicatief)?*
16. *Welke verschillen zijn er op bovenstaande vragen tussen ondernemers en andere werkenden op het bedrijf?*

Communicatiemix

17. *Welke van de bovenstaande factoren spelen een belemmerende en welke een bevorderende rol?*
18. *Wat betekent dit voor het bereiken van zelfstandigen en de voorlichtings- en preventieactiviteiten van Stigas? Op welke wijze worden zelfstandigen het beste bereikt?*
19. *Welke verschillen zijn er op alle bovenstaande vragen tussen verschillende typen bedrijven en werkenden (binnen een bepaalde sector, met een bepaalde leeftijd, werkervaring, aantal en aard van andere werkenden binnen het bedrijf, et cetera)?*

1.4 Doelgroepen

Drie doelgroepen zijn meegenomen in dit onderzoek. Deze doelgroepen zijn wederzijds uitsluitend:

- Alleenwerkende zelfstandigen. Zij runnen hun bedrijf alleen en zetten geen werknemers in noch zijn er familieleden werkzaam. In ons onderzoek behoort 39% van de respondenten tot deze groep. Denk hierbij aan een zelfstandig werkende hovenier of een zelfstandig werkende melkveehouder. Sommigen uit deze doelgroep laten zich inhuren als zzp'ers, anderen houden zich enkel bezig met productie en/of verkoop van agrarische of groene producten.
- Gezinsbedrijven. Onze steekproef kent drie verschillende types gezinsbedrijven. Het eerste type heeft meerdere eigenaars. Vaak gaat het om stellen die samen een bedrijf beheren. Het tweede type gezinsbedrijf kent slechts één eigenaar, maar heeft gezins- en/of familieleden op de loonlijst staan. Gezins- en/of familieleden zijn dus officieel in dienst van de zelfstandige. Er is hier dus sprake van een werkgever-werknemerrelatie. Op het derde type gezinsbedrijf werken gezins- en/of familieleden op informele basis. Verdeling van het inkomen berust op vertrouwen en niet op contractuele verplichtingen. In ons onderzoek heeft 31% van de respondenten een gezinsbedrijf.
- Zelfstandigen met werknemers. Onder deze groep scharen wij zelfstandigen die andere zzp'ers inzetten of (tijdelijke) arbeidskrachten via uitzendbureaus of andere constructies inschakelen. Vaak gaat het om zelfstandigen die gedurende korte periodes seizoenskrachten op hun eigen loonlijst hebben staan. Wij houden een bovengrens van acht weken aan. Personeel dat voor minder dan acht weken in loondienst is bij de zelfstandige, heten ook wel seizoenskrachten. In ons onderzoek behoort 30% van de respondenten tot deze groep.

Voor de drie doelgroepen in dit onderzoek gaan verschillende regels en wetten rondom veiligheid en gezondheid op. Voor alleenwerkende zelfstandigen gaan over het algemeen minder regels op dan voor zelfstandigen die tijdelijk personeel of familieleden inzetten. Dit heeft er mee te maken of wel of geen werkzaamheden onder gezag worden uitgevoerd.

In 2019 is in opdracht van de Colland Sectorraad door ABF research en Transur een onderzoek uitgevoerd naar het aantal werkende personen die niet op een loonlijst staan: de groep niet-werknemers⁷. Deze groep omvat personen die betaald werk verrichten als zelfstandige met of zonder personeel of als directeur-grotaandeelhouder. Meewerkende gezinsleden behoren tevens tot de groep niet-werknemers wanneer zij in het bedrijf van ouders of partner betaald werk verrichten zonder een arbeidsovereenkomst.

⁷ Niet-werknemers in agrarische en groene sectoren Kwantitatief onderzoek naar betaald werk door niet-werknemers. ABF Research en Transur, 23 december 2019 <https://www.collandarbeidsmarkt.nl/niet-werknemers-in-agrarische-en-groene-sector/>

De zelfstandigen zonder personeel worden onderscheiden in twee groepen:

- Zelfstandigen zonder personeel (producten). Zij produceren en verkopen producten of grondstoffen.
- Zelfstandigen zonder personeel (eigen arbeid). Zij bieden hun eigen arbeid aan als dienst.

In onderstaand overzicht staat weergegeven hoe deze indeling zich verhoudt tot de indeling die in onderhavig onderzoek is gehanteerd.

Onderhavig onderzoek	Alleenwerkende zelfstandigen	Gezinsbedrijven	Zelfstandigen met werkenden
Onderzoek ABF/Transur	<ul style="list-style-type: none"> • Zzp'er producten/verkoop • Zzp'er eigen arbeid 	<ul style="list-style-type: none"> • Zzp'er producten/verkoop • Zzp'er eigen arbeid • Zelfstandigen met personeel (indien familie op de loonlijst) 	<ul style="list-style-type: none"> • Zzp'er producten/verkoop (indien personeel niet op loonlijst) • Zzp'er eigen arbeid (indien personeel niet op loonlijst) • Zelfstandigen met personeel (indien tijdelijk personeel/seizoenskrachten/familie op de loonlijst)

Onderhavig onderzoek omvat dus een deel van de niet-werkenden die door het onderzoek in opdracht van de Colland Sectorraad in kaart zijn gebracht. De reden dat in onderhavig onderzoek zelfstandigen met (vast) personeel (dus werkgevers) niet zijn betrokken heeft ermee te maken dat voor deze groep vanuit de bestaande werkgever-werknemer relaties al toegang is tot preventie en arbeidsgerelateerde zorg, terwijl dat voor alleen werkende zelfstandigen en zelfstandigen die anderszins arbeid onder gezag inzetten veelal niet het geval is. Dat geldt zowel voor zelfstandigen eigen arbeid als zelfstandigen producten.

In paragraaf 2.1 gaan we nader in op de verhouding tussen zzp'ers producten/verkoop versus eigen arbeid binnen de typen zelfstandigen in dit onderzoek.

1.5 Onderzoeksaanpak

Het onderzoek is begeleid door een commissie vanuit Stigas, LTO, Cumela en VHG.

1.5.1 Benadering van de doelgroep

Voor dit onderzoek zijn zelfstandigen benaderd via het LISA vestigingenregister. Dit is een databestand met gegevens over alle vestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht. In het LISA vestigingenregister zijn onder andere bedrijven zonder (langdurig) personeel aanwezig.

De volgende SBI-codes zijn meegenomen in dit onderzoek:

Box 1: SBI-codes

- SBI 011 = Teelt eenjarige gewassen (combi open teelten en glastuinbouw)
- SBI 012 = Teelt meerjarige gewassen (combi open teelten en glastuinbouw)
- SBI 013 = Teelt bloembollen, sierplanten en sierbomen (combi open teelten en glastuinbouw)
- SBI 014 = Fokken en houden van dieren (dierhouderij)
- SBI 015 = Akker- en/of tuinbouw icm fokken en houden van dieren (combi open teelten, glastuinbouw en dierhouderij)
- SBI 0161 = Dienstverlening voor akker - en tuinbouw (o.a. agrarisch loonwerk)
- SBI 0162 = Dienstverlening voor fokken en houden van dieren (o.a. agrarisch loonwerk)
- SBI 021 = Bosbouw (bos en natuur)
- SBI 022 = Exploitatie van bossen (bos en natuur)
- SBI 024 = Dienstverlening voor bosbouw (bos en natuur)
- SBI 8130 = Landschapsverzorging (hoveniers en groenvoorziening)
- SBI 91042 = Natuurbehoud (bos en natuur)

Op basis van de antwoorden in de vragenlijst zijn de deelnemers vervolgens ingedeeld in de sectoren:

- Open teelten
- Glastuinbouw
- Agrarisch loonwerk
- Dierhouderij overig
- Melkveehouderij
- Bos en natuur
- Hoveniers en groenvoorziening

De SBI-code indeling komt dus niet exact overeen met de indeling naar sectoren in dit onderzoek.

1.5.2 Interviews met experts

Allereerst hebben wij vijf expertinterviews uitgevoerd, omdat veel informatie over zelfstandigen niet in rapporten is beschreven, maar in de "hoofden van mensen" zit. Het gaat dan bijvoorbeeld

om de wijze waarop eisen uit wet- en regelgeving, van afnemers, consumenten en producenten doorwerken in de dagelijkse bedrijfsvoering en tijdsbesteding van zelfstandigen. We hebben gesproken met vertegenwoordigers van ZLTO en LTO Noord, VHG, AVIH en AB Werkt (een bedrijfsverzorgingsdienst in Zuid-Nederland).

De interviews hebben inzicht opgeleverd in wat zelfstandigen beweegt, met welke trends en ontwikkelingen zij te maken hebben en wat het aanbod van preventie en arbozorg voor hen is. Daarbij hebben we gekeken naar mogelijke verschillen tussen sectoren (open teelten, mechanisch loonwerk, glastuinbouw, hovenier en groenvoorziening, dierhouderij, bos en natuur).

1.5.3 De enquête

We hebben vervolgens een enquête online en telefonisch uitgezet onder zelfstandigen. Deze liep gedurende ongeveer twee maanden: van eind december 2019 t/m februari 2020. Het veldwerkbureau Mediad heeft de werkzaamheden rondom het programmeren en het uitvoeren van de enquête op zich genomen, terwijl onze partner Leids OnderzoeksKollektief de analyse van de gegevens uitvoerde.

Via een brief werden 10.000 zelfstandigen uitgenodigd om de digitale enquête in te vullen. Twee weken na het verzenden van deze aankondigingsbrief startte het telefonische veldwerk van Mediad. Alle zelfstandigen die in de eerste twee weken nog niet gereageerd hadden op de online enquête, werden gevraagd of zij deze vragenlijst alsnog telefonisch wilden beantwoorden. Hoewel in deze fase de nadruk lag op telefonische afname van de vragenlijst, was het invullen van de vragenlijst op internet nog steeds mogelijk. Respondenten die aangaven wel bereid te zijn deel te nemen aan het onderzoek maar dit niet telefonisch te willen doen, ontvingen een e-mail met responslink.

We verzamelden op deze manier de gegevens van 771 zelfstandigen. Het responspercentage van 8% is relatief laag; bij toekomstig onderzoek dient men daar rekening mee te houden. Belangrijke non-responsredenen waren: onderwerp heeft geen prioriteit, geen tijd, onderzoek is niet nuttig. De steekproef is niet herwogen op basis van populatiegegevens. Het ontbreekt aan betrouwbare populatiegegevens over het aantal zelfstandigen naar de drie doelgroepen (gezinsbedrijven, alleenwerkende zelfstandigen, zelfstandigen met werkenden).

De vragen in de enquête werden in samenwerking met Stigas en onder begeleiding van LTO, CUMELA Nederland en Branchevereniging VHG ontwikkeld. De volgende onderwerpen komen hierin aan bod:

- Persoons- en bedrijfskenmerken⁸ van de zelfstandige
- Ontwikkelingen in de samenleving die effect hebben op het werk van de zelfstandige
- De gezondheid van de zelfstandige in het afgelopen jaar
- De grootste arbeidsrisico's van de zelfstandige
- De houding van de zelfstandige tegenover veiligheid en gezondheid, waar toepasbaar ook gericht op personeel

⁸ Aan de hand hiervan kon ook een indeling aan de hand van sectoren gemaakt worden.

- De maatregelen die de zelfstandige al getroffen heeft om de arbeidsomstandigheden te verbeteren
- De kanalen via welke de zelfstandige op de hoogte blijft van informatie over veiligheid en gezondheid
- De behoefte van de zelfstandige aan ondersteuning bij veilig en gezond werken

1.5.4 Interviews met zelfstandigen

Op basis van de enquête werden twaalf zelfstandigen geselecteerd met wie wij diepte-interviews hielden. Aan het einde van de enquête werd de vraag gesteld of de respondent geïnteresseerd zou zijn in een diepte-interview. Zo ja, dan konden ze hun contactgegevens achterlaten.

De twaalf zelfstandigen werden geselecteerd om een zo gevarieerd mogelijk beeld van de sector te geven. We selecteerden op sector, werkvorm en behoefte aan ondersteuning van Stigas. De geïnterviewde zelfstandigen zijn werkzaam in verschillende sectoren, werken alleen of samen met familie en/of andere soorten werkenden, en hebben wel of geen behoefte aan ondersteuning op het gebied van veilig en gezond werken (zie Tabel 1.2). Sommige sectoren leken meer open te staan voor interviews dan andere. Zo wilden hoveniers graag met de onderzoekers in gesprek over het onderwerp.

Tabel 1.2. Beschrijving van de geïnterviewde zelfstandigen naar kerngegevens

Sector	Type bedrijf	Met/zonder werkenden	Behoefte ondersteuning door Stigas
Loonwerk (grondverzet)	Alleenwerkende zelfstandige	Zonder	Ja
Gemengd bedrijf	Alleenwerkende zelfstandige	Met: collegiale in-leen	Nee
Glastuinbouw	Alleenwerkende zelfstandige	Zonder	Nee
Hovenier	Alleenwerkende zelfstandige	Zonder	Nee
Melkveehouderij	Alleenwerkende zelfstandige	Zonder	Nee
Akkerbouw	Zelfstandige in gezinsbedrijf	Zonder	Ja
Bloembollenhandel	Zelfstandige in gezinsbedrijf	Zonder	Nee
Tuinbouw	Zelfstandige in gezinsbedrijf	Zonder	Nee
Groententeelt	Zelfstandige met werkenden	Met: stagiairs en vrijwilligers	Ja
Hovenier	Zelfstandige met werkenden	Met: zzp'ers en freelancers	Ja
Glastuinbouw	Zelfstandige met werkenden	Met: tijdelijke werknemers en uitzendkrachten	Nee
Hovenier	Zelfstandige met werkenden	Met: zzp'ers en freelancers	Nee

De diepte-interviews vonden voor zover mogelijk op het bedrijf van de zelfstandige plaats, zodat de onderzoekers ook een indruk krijgen van de werksituatie/arbeidsomstandigheden. Bovendien hoefden de zelfstandigen zo niet langdurig werkzaamheden te laten liggen voor het onderzoek. Behalve een diepte-interview was er dus in zekere mate ook sprake van observaties als onderzoeksmethode. De interviews werden afgenomen aan de hand van de semigestructureerde topiclijst. Zo konden de zelfstandigen ook nog onderwerpen aandragen die niet in de enquête genoemd waren.

1.6 Indeling naar motivatie

Op basis van de vraag over redenen/aanleidingen om veilig en gezond te werken, deelden we de respondenten in vier groepen in. Dit deden we om te onderzoeken in hoeverre het type motivatie van een deelnemer attitudes en maatregelen beïnvloedt. Verderop in dit rapport wordt ook besproken wat de kenmerken van de verschillende groepen zijn en hoe zij benaderd kunnen worden.

Tabel 1.3. Groepsindeling naar motivatie

Groepsnaam	Antwoordcategorieën	Groepsgrootte	Gemiddeld aantal redenen
Ongemotiveerd	Geen	28	1
Intrinsiek gemotiveerd	<ul style="list-style-type: none"> • Belang • Imago • Voorkomen van kosten • Productiviteit 	495	1
Extrinsiek gemotiveerd	<ul style="list-style-type: none"> • Wetgeving • Klanten / Opdrachtgevers • Verzekeraar 	32	1
Gemengde motivatie	Combinatie van intrinsieke en extrinsieke redenen <i>Let op: per definitie worden er in deze groep meer motieven genoemd, omdat het altijd om een combinatie gaat.</i>	216	4

Box 2: Definitie van "gemengde motivatie"

*De deelnemers met gemengde motivatie noemden gemiddeld meer redenen dan de rest van de steekproef: **vier redenen**. Ze waren vooral gemotiveerd door het belang van gezond en veilig werken, wetgeving, eisen van klanten en/of opdrachtgevers, het voorkomen van kosten. Ook de andere redenen werden door hen vaker genoemd dan in de andere groepen. Ze noemden extrinsieke redenen vaker dan de extrinsiek gemotiveerde groep en intrinsieke redenen vaker dan de intrinsiek gemotiveerde groep. Terwijl we naar de gemengd gemotiveerde groep als dusdanig blijven verwijzen, zou deze groep ook gezien kunnen worden als meer gemotiveerd.*

1.7 Leeswijzer van het onderzoeksrapport

Het huidige hoofdstuk 1 vormde de inleiding, waarin doelen van het onderzoek, onderzoeksvragen, doelgroepen en onderzoeksaanpak werden besproken. In hoofdstuk 2 gaan we in op de kenmerken van de ondernemers en hun ondernemingen. In dat hoofdstuk bespreken we ook hoe het ervoor staat met de gezondheid van de zelfstandigen. In hoofdstuk 3 bespreken we welke contextuele ontwikkelingen voor de zelfstandigen belangrijk zijn en hoe deze in verband staan met de arbeidsomstandigheden van hun bedrijf. In hoofdstuk 4 gaan we in op de risico's die de zelfstandigen zien en in hoeverre dit samenhangt met risicoblindheid. In hoofdstuk 5 beschrijven we hoe de zelfstandigen tegenover het onderwerp staan op basis van enquêteresultaten en diepte-interviews. Maatregelen die zij treffen om de risico's op hun bedrijf te verhelpen worden beschreven in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 7 bespreken wij de manifeste en latente behoefte van zelfstandigen aan ondersteuning van arbeidsdeskundigen. In dat hoofdstuk gaan we ook in op de voorkeuren van de zelfstandigen omtrent communicatieactiviteiten. Het laatste hoofdstuk bevat de conclusie en het advies.

In de hoofdstukken 3 t/m 7 hanteren we een vaste hoofdstukopbouw. Allereerst beschrijven we de resultaten van de enquête, zoals die te vinden zijn in Bijlagen 1, 2 en 3. In elke tweede paragraaf behandelen we de uitkomsten van de diepte-interviews, die we ook vergelijken met de uitkomsten van de enquête. Ten slotte eindigen we elk hoofdstuk met een concluderende paragraaf. Daarin beantwoorden we de deelvragen die betrekking hebben op de voorgaande gegevens. Hoofdstuk 2 vormt hierop een uitzondering omdat we ook kwantitatieve uitkomsten beschrijven die 1) we niet staven aan kwalitatieve gegevens en 2) die geen betrekking hebben op een van de deelvragen.

Kenmerken van de ondernemingen en ondernemers

In dit hoofdstuk beschrijven we de zelfstandigen die voor dit onderzoek bevestigd werden. We beschrijven zowel de kenmerken van hun ondernemingen als van henzelf. Feitelijke kenmerken zoals branche, leeftijd en inzet van werkenden zijn bepalend voor de vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg. Daarnaast kunnen de bedrijfskenmerken gebruikt worden om contact te maken met specifieke groepen.

2.1 Werkzaamheden

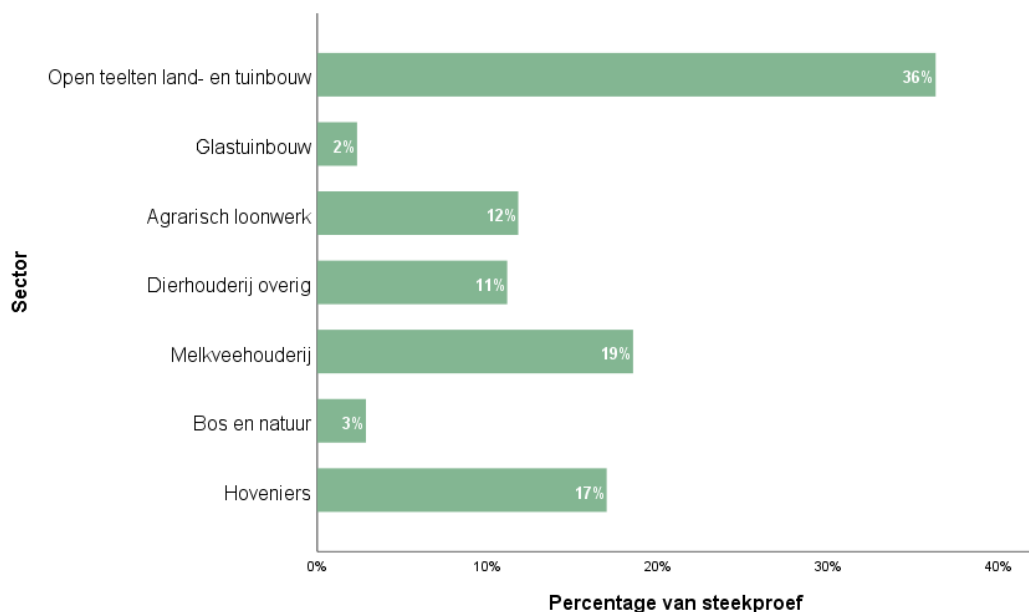
Box 3: De resultaten in deze paragraaf

Bedrijfskenmerken (inclusief inzet van werkenden) uitgesplitst naar sector zijn te vinden op bladzijdes 125-132, bedrijfskenmerken naar werkvorm op bladzijdes 154-160 en bedrijfskenmerken naar motivatietype op bladzijdes 180-187. In elke bijlage staan ook de totale steekproefpercentages ter vergelijking genoemd.

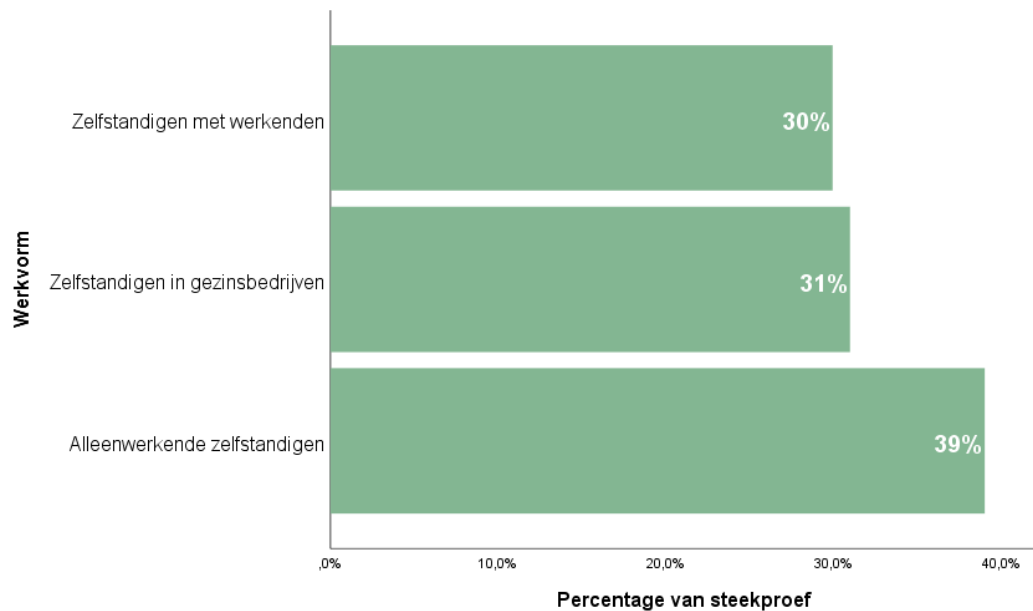
- **82%** van de respondenten is enkel zelfstandige ondernemer; **18%** werkt daarnaast nog in loondienst.
- Tussen de sectoren bestaan hierin verschillen die significant zijn ($p < ,001$). Bijverdieneren in loondienst komt het minst voor onder melkveehouders en het vaakst voor onder overige dierhouders.

- Respondenten mochten in de enquête meerdere bedrijfsactiviteiten noemen. Velen van hen noemden hier één of twee sectoren waarin zij werkzaam zijn. Gemiddeld gaat het om **1,14** bedrijfsactiviteiten. Was er sprake van meerdere activiteiten, dan vroegen wij hun welke zij als meest belangrijke activiteit zien.
- Tussen de sectoren bestaan in het aantal bedrijfsactiviteiten significante verschillen ($p < ,001$). Vooral agrarische loonwerkers hebben vaak nog andere agrarische werkzaamheden (**1,32**) terwijl melkveehouders zelden meer dan één werkzaamheid verrichten (**1,03**).
- Daarnaast is er een significant verschil ($p = ,004$) tussen de aantallen bedrijfsactiviteiten uitgevoerd door ieder motivatietype. Niet-gemotiveerde respondenten zijn in het laagste aantal sectoren werkzaam (**1,04**) en extrinsiek gemotiveerde respondenten het hoogste aantal sectoren (**1,34**). Dat betekent dat extrinsiek gemotiveerde respondenten hun werkzaamheden meer spreiden, terwijl niet-gemotiveerde deelnemers zich vooral op activiteiten binnen één sector richten.
- Aan onze enquête deden vooral bedrijven uit de open teelten (**36%**), melkveehouders (**19%**) en hoveniers (**17%**) mee (zie Figuur 2.1). Cijfers van het CBS bevestigen dat dit drie grote groepen in de sector zijn.⁹ Alleen agrarisch loonwerk is minder goed vertegenwoordigd in onze steekproef. In ons onderzoek maken agrarisch loonwerkers **12%** van de steekproef uit.

Figuur 2.1. Steekproefpercentage (van N = 771) per sector

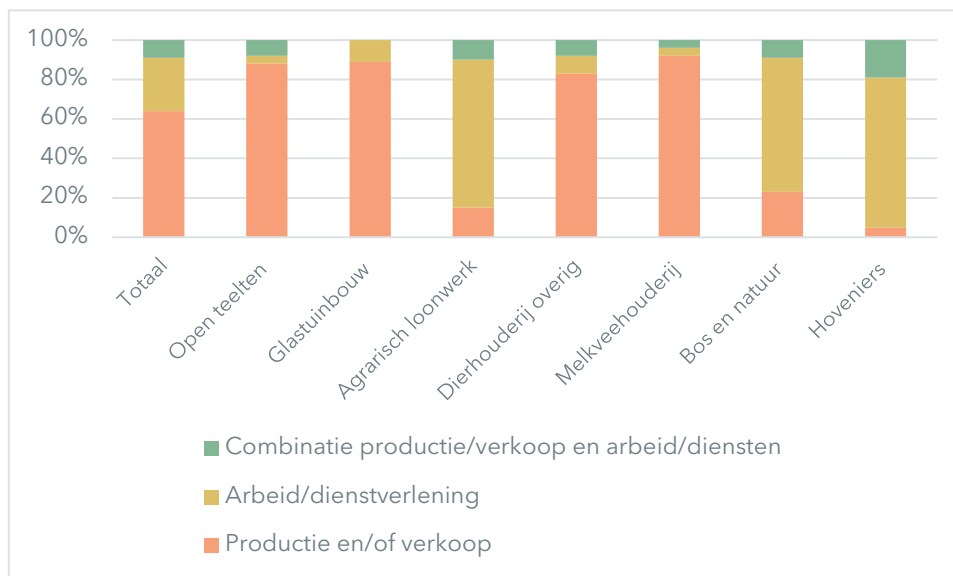

⁹ <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81589ned/table?fromstatweb>

Figuur 2.2. Steekproefpercentage (van N = 771) per werkvorm

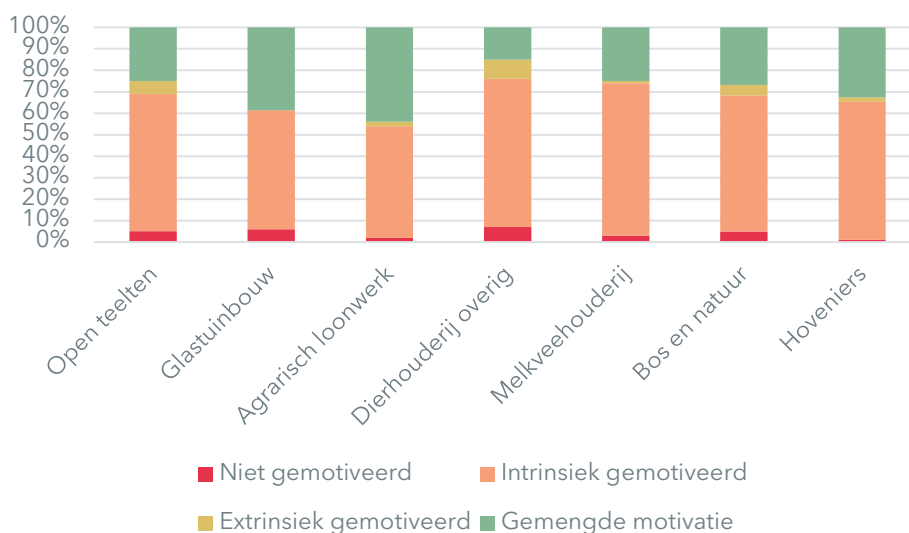
- Er komen meer alleenwerkende zelfstandigen voor in de sector agrarisch loonwerk (**22%**), terwijl gezinsbedrijven in onze steekproef voornamelijk voorkomen in de sectoren akker- en tuinbouw (**48%**), en veeteelt en overige dierhouderijen (**51%**). Werkenden worden met name ingezet in de sector hoveniers- of groenvoorzieningsactiviteiten (**29%**).
- Productie en verkoop vindt voornamelijk plaats in de open teelten (**89%**), glastuinbouw (**89%**), melkveehouderij (**93%**) en overige dierhouderij (**83%**). Arbeid en dienstverlening vindt plaats in het agrarisch loonwerk (**75%**), bos en natuur (**68%**) en in de sector hoveniers- of groenvoorzieningsactiviteiten (76%). Ook de combinatie van productie/verkoop en arbeid komt voor, vooral bij hoveniers (**19%**) en agrarisch loonwerkers (**10%**). Zie Figuur 2.3.

Figuur 2.3. Aandeel productie/verkoop, arbeid/diensten of combinatie per sector

- De niet-gemotiveerde en extrinsiek gemotiveerde respondenten zijn met name werkzaam in de akker- of tuinbouw (**50%** en **63%**, respectievelijk) en in de veeteelt en/of overige dierhouderij (**39%** en **41%**, respectievelijk). Meer dan de andere motivatietypen zijn gemengd gemotiveerde respondenten werkzaam als agrarisch loonwerker (**23%**) en/of hovenier (**25%**). Zie Figuur 2.4 voor de motivatiepercentages per bedrijfsactiviteit.

Figuur 2.4. Aandeel van motivatietypen per sector

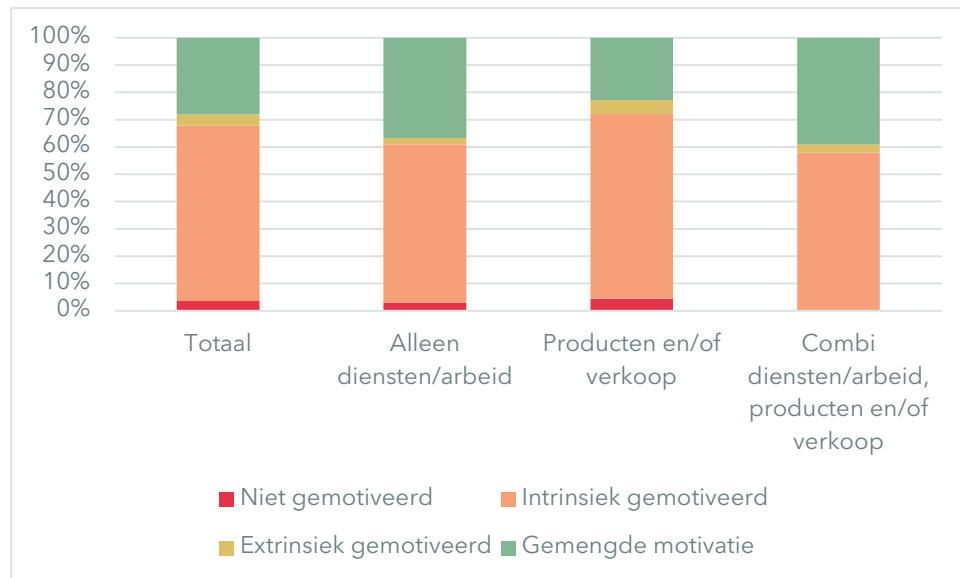
- Producenten werken met name in gezinsbedrijven (**84%**). Van de zelfstandigen met werkenden werken ook de meesten in de productie (**62%**). Alleenwerkende zelfstandigen zijn vaker dan andere werkvormen actief in de dienstverlening (**42%**).

- In onderstaande tabel staan de aantallen en percentages producten/verkoop versus eigen arbeid of een combinatie hiervan uitgesplitst naar de typen zelfstandigen. Deze cijfers zijn ook in de bijlage opgenomen.

Tabel 2.1. Aandeel productie/verkoop, arbeid/diensten of combinatie per type zelfstandige

	Alleenwerkende zelfstandigen		Zelfstandigen in gezinsbedrijven		Zelfstandigen met werknemers		Totaal	
	%	n	%	n	%	n	%	n
Productie/verkoop	50,5%	152	83,7%	200	61,9%	143	64,2%	495
Arbeid/diensten	42,2%	127	9,2%	22	25,1%	58	26,8%	207
Combinatie productie/verkoop en arbeid/diensten	7,3%	301	7,1%	239	13,0%	231	8,9%	771

- Niet-gemotiveerde en extrinsiek gemotiveerde deelnemers zijn met name producent, terwijl respondenten met gemengde motivatie vooral dienstverlener zijn. Dit komt overeen met de sectorindeling van de motivatietypes: niet-gemotiveerde en extrinsiek gemotiveerde deelnemers zijn veelal actief in de akker- of tuinbouw en in de veeteelt of dierhouderij (productie), terwijl gemengd gemotiveerde deelnemers vooral als agrarisch loonwerker en hovenier werken (dienstverlening).
- Zelfstandigen die alleen doen aan productie en/of verkoop zijn relatief vaak intrinsiek gemotiveerd of extrinsiek gemotiveerd, terwijl zelfstandigen die arbeid en diensten leveren relatief vaak een gemengde motivatie hebben. Ook zelfstandigen die producten/verkoop combineren met arbeid/diensten hebben vaak een gemengde motivatie. De verschillen in motivatie tussen typen zelfstandigen zijn echter minder groot dan die tussen sectoren. Zie figuur 2.5.

Figuur 2.5. Aandeel van motivatietypen per type zelfstandige

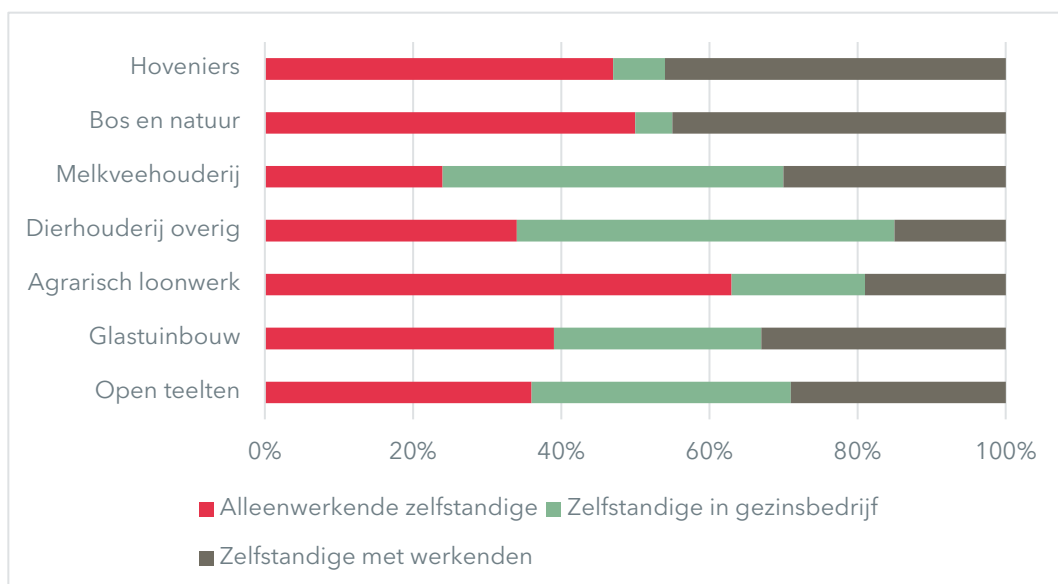
- **15%** van alle deelnemers doet aan multifunctionele landbouw of betaalde nevenactiviteiten. Denk hierbij aan toerisme en recreatie, kinderopvang, verkoop van producten aan consumenten, zorg en educatie.
- De meeste respondenten zijn niet aangesloten bij een brancheorganisatie of ondernemersorganisatie (**59%**). Alleenwerkende zelfstandigen zijn minder vaak aangesloten bij een brancheorganisatie (**72%**) dan de zelfstandigen met werkenden in onze steekproef. Vooral agrarische loonwerkers en hoveniers zijn minder vaak aangesloten dan zelfstandigen uit andere sectoren (beide **80%** niet aangesloten). Inderdaad zijn agrarisch loonwerkers en hoveniers relatief vaak alleenwerkend; deze resultaten sluiten dus op elkaar aan. Het percentage aangesloten zelfstandigen is relatief hoog (**62%**) onder melkveehouders.
- De deelnemers die wel aangesloten zijn, noemden vooral LTO, waaronder LLTB, ZLTO en LTO Noord (**28%**). **8%** van de respondenten gaven aan dat zij bij een andere brancheorganisatie zijn aangesloten, maar dit ging vooral om erg specialistische organisaties waar slechts eenlingingen in onze steekproef bij waren aangesloten. De meest populaire daarvan waren Brancheorganisatie Akkerbouw, KPB-ISA, de Nederlandse Akkerbouw Vakbond en de Vereniging van Wijnbouwproducenten. Daarnaast gaven een aantal aangesloten zelfstandigen aan dat ze aangesloten zijn bij een organisatie voor zzp'ers, namelijk FNV en ZZP Nederland.

2.2 Inzet van werkenden

2.2.1 Type werkende(n)

- **43%** van de overige zelfstandigen werkte samen met een partner of andere gezins- en/of familieleden. Dat kwam vooral voor bij glastuinbouwers (**50%**), overige dierhouders (**57%**) en melkveehouders (**61%**). In veel mindere mate werken agrarisch loonwerkers, bos- en natuurbeheerders en hoveniers samen met gezin en/of familie. Extrinsic gemotiveerden hebben in het afgelopen jaar ook relatief vaak (**69%**) met gezin en/of familie samengewerkt.
- **40%** van de zelfstandigen met werkenden werkte in het afgelopen jaar daarnaast samen met gezin en/of familie.
- Zelfstandigen met werkenden huren vooral vaak andere zelfstandigen in (**46%**). Het kan om formele inhuur gaan of om meer informele samenwerking. Hoveniers doen dit meer dan zelfstandigen in andere sectoren. Daarnaast komt seizoensgebonden arbeid veel voor (**29%**): daarvan maken vooral glastuinbouwers gebruik. In Figuur 2.6 is weergegeven welk aandeel per sector gebruik maakt van werkenden.

Figuur 2.6. Type zelfstandige per sector

- **88%** van de samenwerkende zelfstandigen heeft geen werkenden op de loonlijst staan, maar huurt deze in via persoonlijke connecties of via intermediairs.
- Als er werkenden op de loonlijst staan, gaat het om kortdurende contracten (deze duren nooit langer dan 8 weken) gedurende piekseizoenen (**6%**) of om familieleden die het hele jaar door betaalde werkzaamheden verrichten op het bedrijf (**2%**). Kortdurende contracten komen vooral veel voor bij open teelten (**12%**) en in de glastuinbouw (**11%**), waar sprake is van piekseizoenen.

- Alleen in de glastuinbouw staan familieleden vaak (**17%**) op de loonlijst. In andere sectoren werkt gezin en/of familie eerder in informele hoedanigheid mee. Het gaat dan bijvoorbeeld om zoons die werkzaamheden verrichten of partners die administratieve zaken regelen.

2.2.1 Duur van de samenwerking

- **39%** van de respondenten werkte het afgelopen jaar helemaal alleen, vooral agrarisch loonwerkers (**60%**), bos- en natuurbeheerders (**50%**) en hoveniers (**47%**). Nog een extra **2%** werkte samen met een mede-eigenaar. Co-eigenaarschap komt in onze steekproef met name voor in de sector bos en natuur, maar is ook daar zeldzaam.
- Werkenden worden meestal slechts enkele keren per jaar ingezet (**53%**). Vooral glastuinbouwers en bos- en natuurbeheerders zetten vaker (soms zelfs dagelijks) werkenden in. Land- en tuinbouwers (open teelten) zetten hun werkenden het minst vaak in (**68%** enkele keren per jaar).
- Extrinsiek gemotiveerde respondenten werken relatief vaak op een gezinsbedrijf (**63%**) en werken minder vaak alleen. Zowel niet-gemotiveerden als extrinsiek gemotiveerden huren ook minder vaak dan gemiddeld werkenden in (**21%** en **16%**, respectievelijk).

2.3 Persoonskenmerken

Box 4: De resultaten in deze paragraaf

Persoonskenmerken uitgesplitst naar sector zijn te vinden op bladzijdes 132-136, persoonskenmerken naar werkvorm op bladzijdes 160-164 en persoonskenmerken naar motivatietype op bladzijdes 187-190. In elke bijlage staan ook de totale steekproefpercentages ter vergelijking genoemd.

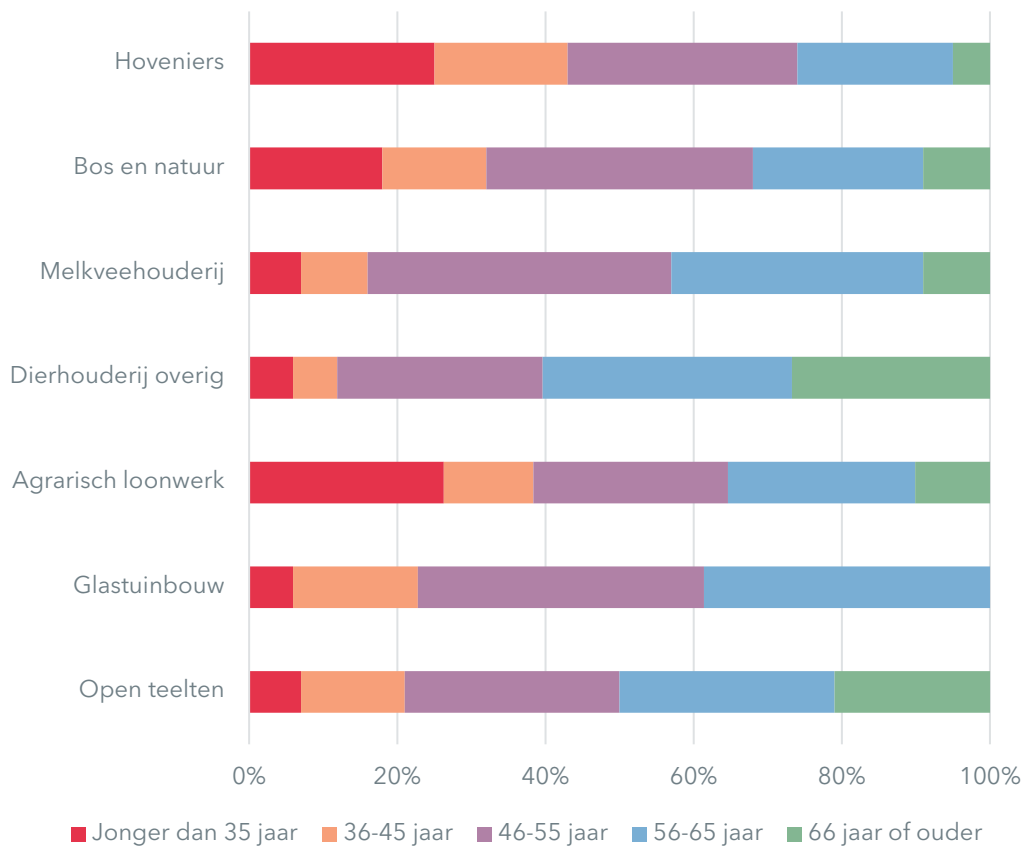
2.3.1 Leeftijd

- Gemiddeld zijn de zelfstandigen in onze steekproef **52 jaar** oud ten tijde van het invullen van de enquête. **26%** van de respondenten is jonger dan 45 jaar. **15%** van de steekproef was 66 jaar of ouder. De meeste respondenten waren dus tussen de 46 en 65 jaar oud.
- De leeftijd van de gemiddelde werknemer is volgens de meest recente metingen van het CBS ongeveer **41 jaar**; zelfstandigen zijn gemiddeld **47 jaar** oud.¹⁰ De respondenten in onze steekproef zijn daarmee een aantal jaar ouder dan gemiddeld.

¹⁰ <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2019/25/de-gemiddelde-leeftijd-van-de-werkzame-beroepsbevolking>

- De oudste zelfstandigen werken in dierhouderijen (m.u.v. melkveehouderijen): zij waren bij invullen van de enquête gemiddeld **57 jaar** oud en kennen van de agrarische en groene sectoren het laagste percentage jongeren (**12%** van hen is onder de 45 jaar oud).
- Hoveniers zijn met gemiddeld **46 jaar** de jongste zelfstandigen in onze steekproef. Slechts een klein percentage hoveniers (**5%**) is 66 jaar of ouder, terwijl een relatief hoog percentage (**43%**) beneden de 45 jaar is. De leeftijd van de hoveniers sluit het beste aan op de cijfers van het CBS.¹¹ Zie Figuur 2.7 voor de verdeling van leeftijds categorieën over sectoren.

Figuur 2.7. Verdeling van leeftijds categorieën per sector

- Tussen de verschillende werkvormen bestaan significante verschillen in gemiddelde leeftijd ($p = ,042$). Zelfstandigen met werkenden zijn het jongst met **50 jaar**; zelfstandigen in gezinsbedrijven het oudst met **54 jaar**. Ook is een groter aantal zelfstandigen

¹¹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2019/25/de-gemiddelde-leeftijd-van-de-werkzame-beroepsbevolking>

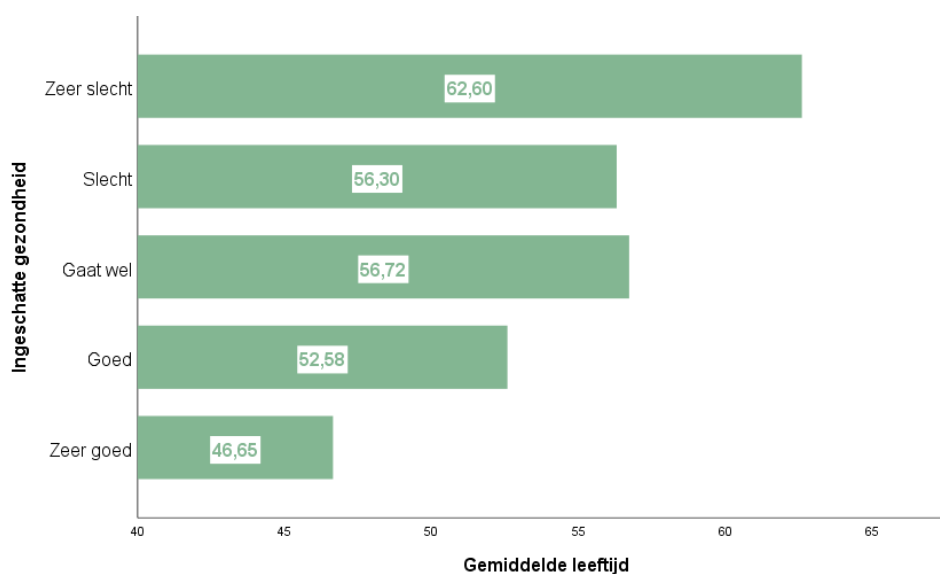
met werkenden jonger dan 45 jaar en een kleiner aantal van hen is ouder dan 66. De verschillen zijn niet groot, maar lijken wel betrouwbaar ($p = ,019$).

- Tussen de motivatietypen zijn significante leeftijdsverschillen, al zijn die alleen te vinden tussen de gemiddelde leeftijden ($p = ,006$) en niet in de verdeling van leeftijdsgroepen ($p = ,306$). Dat is vooral te wijten aan de kleine aantallen in twee van de vier groepen; daardoor is lastiger vast te stellen of verschillen betrouwbaar zijn. De niet-gemotiveerde respondenten zijn met **59 jaar** de oudste. De groep met gemengde motiveringen is jonger dan het gemiddelde van 52 jaar, namelijk **51 jaar oud**.
- De meerderheid van de steekproef betreft mannen (**88%**). Eén op de tien respondenten is vrouw.
- De meeste vrouwen zijn werkzaam op dierhouderijen. In die sector gaat het immers vaak om gezinsbedrijven, waarop zowel mannen als vrouwen (kunnen) werken. Op gezinsbedrijven werken significant meer vrouwen dan in de andere werkvormen ($p < ,001$). Op de gezinsbedrijven die deelnemen aan ons onderzoek, is bijna een kwart van de respondenten vrouw.

2.3.2 Gezondheid

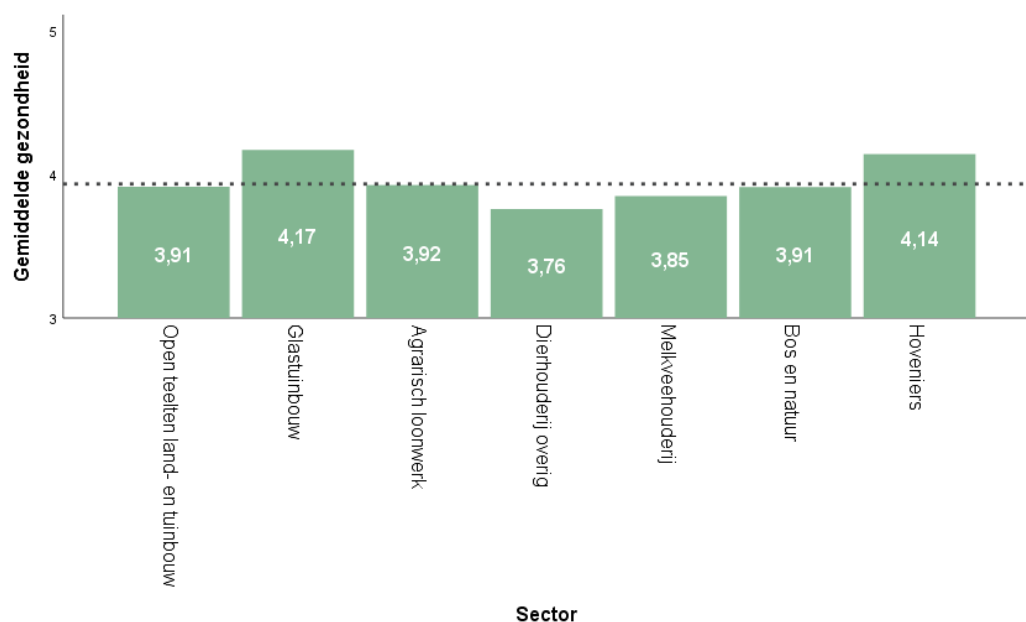
- **63%** van de respondenten zegt dat het goed gaat met de gezondheid. **17%** zegt dat het zeer goed gaat en ook **17%** zegt dat het "wel gaat" met de gezondheid. Zelden geven de respondenten aan dat het niet goed gaat (**4%**). In Figuur 2.8 is te zien dat de ingeschatte gezondheid wel samenhangt met leeftijd. De deelnemers die zeggen dat het het beste gaat met hun gezondheid, zijn ook het jongst. Er bestaat een significantie correlatie van $r = -,225$: hoe hoger de leeftijd, hoe slechter de ingeschatte gezondheid.

Figuur 2.8. Gemiddelde leeftijd bij elk antwoord op de vraag over gezondheid

- Tussen de sectoren bestaan significante verschillen in de ingeschatte gezondheid ($p = ,040$; zie Figuur 2.9). In alle sectoren geven de zelfstandigen meestal aan dat het goed gaat met de gezondheid. Het verschil zit vooral in de antwoordcategorie die als tweede het meest gekozen wordt. De glastuinbouwers en hoveniers zijn geneigd te zeggen dat het zeer goed met hen gaat, terwijl de zelfstandigen in de andere sectoren eerder zeggen dat het wel gaat. Dierhouders zijn relatief het minst positief over hun gezondheid.

Figuur 2.9. Gemiddelde gezondheid in elke sector (3 = neutraal, 4 = goed, 5 = zeer goed eens). Het steekproefgemiddelde ligt op 3,93; de gestippelde lijn weergeeft dit steekproefgemiddelde

- De vier motivatietypen lopen ook erg uiteen in hun ingeschatte gezondheid. De zelfstandigen met gemengde motivatie zijn overwegend het meest positief (**20%** van hen gaf aan dat het zeer goed ging, tegenover een steekproefpercentage van 17%), daarna volgen de zelfstandigen met intrinsieke motivatie. Dit zijn ook de jongste twee motivatiegroepen. Het gaat ook goed met de deelnemers die niet gemotiveerd zijn om veilig en gezond te werken, al zijn zij gemiddeld de oudste groep zelfstandigen. De zelfstandigen die extrinsiek gemotiveerd zijn neigen er in relatief hoge mate (**38%**) naar om te zeggen dat het "wel gaat" of dat het slecht met de gezondheid gaat (**9%**). Zij wijken qua ingeschatte gezondheid het meeste af van het steekproefgemiddelde, hoewel zij qua leeftijd in het midden liggen. Dit patroon is significant ($p = ,004$).
- 28%** van de respondenten heeft het afgelopen jaar wel een aantal keer last gehad van geestelijke uitputting. **7%** van de respondenten zegt dat hij/zij méér dan een aantal keren per jaar last heeft van geestelijke uitputting. **66%** heeft aan dit soort klachten in het afgelopen jaar niet aan geleden. In alle sectoren en bij elk motivatietype is dit ongeveer hetzelfde, maar er zijn wel betrouwbare verschillen tussen werkvormen ($p =$

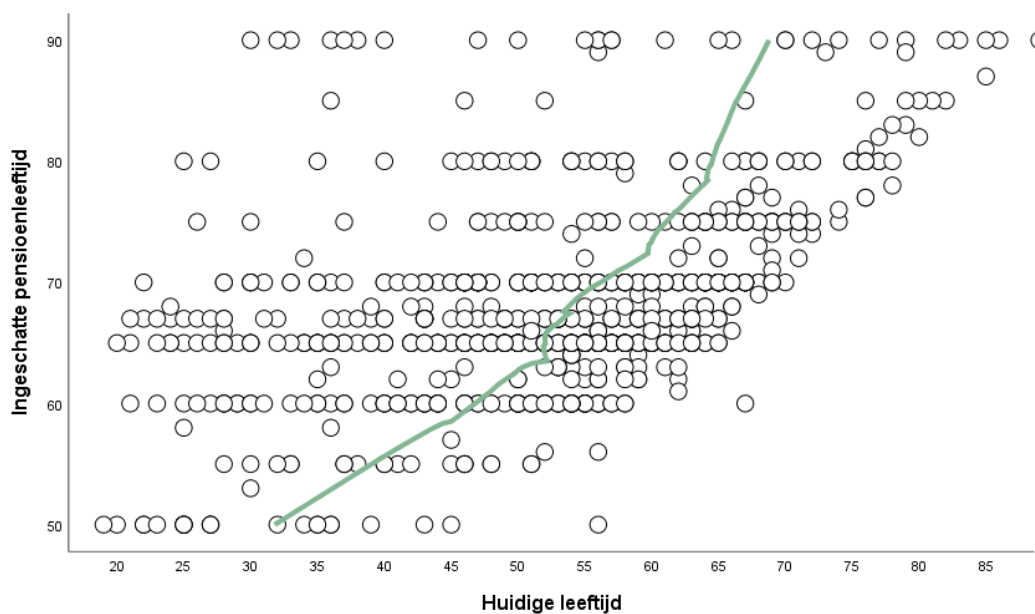
,002). Zelfstandigen met werkenden hebben relatief de meeste geestelijke uitputting ervaren (**42%** geeft aan wel eens geestelijk uitgeput te zijn geweest). Alleenwerkers hebben het minste last gehad van geestelijke uitputting (**25%** is wel eens geestelijk uitgeput geweest).

- **15%** van de respondenten zegt vaker dan een aantal keer in het afgelopen jaar last te hebben gehad van lichamelijke uitputting. Lichamelijke uitputting komt meer voor dan geestelijke uitputting. Dat is ook te zien in het percentage deelnemers (**41%**) dat aan geeft een aantal keer in de afgelopen 12 maanden last te hebben gehad van lichamelijke uitputting. Dat percentage ligt hoger dan bij geestelijke uitputting.
- **34%** van de respondenten heeft in het afgelopen jaar zowel fysieke als psychische klachten gehad. Dat is vooral het geval onder zelfstandigen die wel eens werkenden inzetten (**35%**). Deze klachten kwamen enkele keren per jaar of vaker voor. Ongeveer hetzelfde percentage (**39%**) had nooit klachten, noch van fysiek noch van psychische aard. Vooral alleenwerkende zelfstandigen geven aan geen enkele klacht te hebben ervaren (**48%**).
- **24%** van de deelnemers zegt dat hij/zij in het afgelopen jaar wel eens minder werk kon verzetten dan normaal vanwege een ziekte of een andere gezondheidsreden. Dat kan betekenen dat zij minimale klachten hebben maar ook dat zij volledig arbeidsongeschikt zijn; in de enquête werd hiertussen geen onderscheid gemaakt. Minder werken door ziekte kwam gedurende het afgelopen jaar in alle sectoren, bij werkvormen en bij alle motivatietypen ongeveer in dezelfde mate voor. Bij de mensen die minder of niet konden werken, ging het gemiddeld om **71 dagen** van (gedeeltelijke) uitval door ziekte. De duur van de ziekte loopt in onze steekproef uiteen van maar één dag (6 respondenten) tot een volledig jaar (19 respondenten).
- Van de respondenten die ziek zijn geweest, gaf **47%** aan dat de klachten een gevolg waren van het werk en **48%** dat het werk niets met deze klachten te maken had. Respondenten die niet gemotiveerd zijn om veilig en gezond te werken, geloven vooral dat hun ziekte andere oorzaken heeft (**67%**). Extrinsiek gemotiveerden geven aan dat hun ziekte vooral door het werk komt (**55%**). Er zijn ook veel respondenten die niet weten of hun ziekte werkgerelateerd was of niet (**5%**): vooral veel extrinsiek gemotiveerde deelnemers (**22%**) valt onder die groep.
- In onze steekproef zijn zelfstandigen met werkenden eerder geneigd om te denken dat hun klachten het gevolg waren van het werk (**56%**) dan alleenwerkenden (**45%**) en zelfstandigen in gezinsbedrijven (**47%**). Bos- en natuurbeheerders waren er bijna allemaal van overtuigd dat het werk de oorzaak was van hun ziekte (**83%** van de bos- en natuurbeheerders die ziek zijn geweest of **23%** van alle zelfstandigen in deze sector).

2.3.3 Ingeschatte pensioenleeftijd

- Gemiddeld denken de zelfstandigen in deze sector dat zij tot **68-jarige leeftijd** door kunnen werken. Volgens onderzoek van het TNO ligt het gemiddelde in Nederland op 65 jaar; ook uit dat onderzoek blijkt dat de werknemers in de landbouw, bosbouw en visserij langer dan gemiddeld door denken te kunnen werken.¹²
- In de onderstaande Figuur 2.10 is te zien dat de oudste respondenten de hoogste inschatting maakten en de jongste respondenten de laagste. Dit verband is significant ($r = ,493$). Dat komt overeen met een van de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek van TNO: hoe hoger de huidige leeftijd, hoe hoger de inschatting van de pensioenleeftijd.¹³ Het is dus noodzakelijk om de inschatting van de pensioenleeftijd te corrigeren voor de huidige leeftijd. Als we bij inschatting van de pensioenleeftijd ook de huidige leeftijd meenemen, komt naar voren dat de zelfstandigen nog gemiddeld **16 jaar** denken door te kunnen werken. Er is ook een verband tussen de huidige leeftijd en het aantal jaren dat de zelfstandige nog door denkt te kunnen werken: de oudste respondenten denken nog het kortst door te kunnen werken; de jongste nog het langst ($r = -,795$).

Figuur 2.10. Samenhang tussen huidige leeftijd en inschatting van de leeftijd waarop men met pensioen zal gaan. Elke cirkel weergeeft één respondent. De groene lijn toont het verband tussen de antwoorden op de twee enquêtevragen

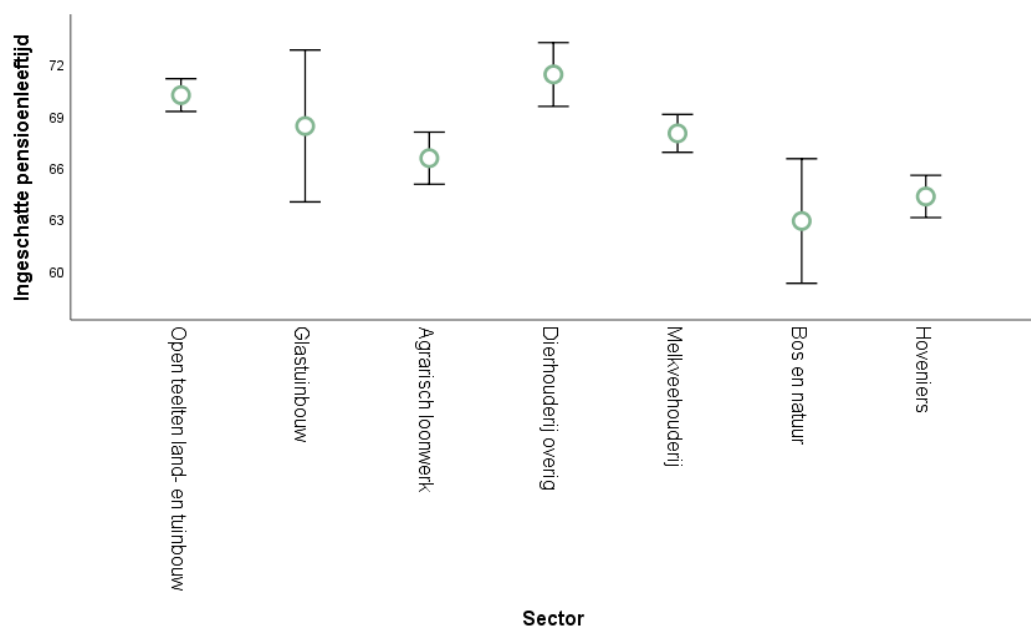
¹² https://www.monitorarbeid.tno.nl/dynamics/modules/SPUB0102/view.php?pub_Id=100547&att_Id=4911

NB: TNO handhaaft een andere sectorindeling dan wij in dit onderzoek gebruiken. De sector "landbouw, bosbouw en visserij" komt het meeste overeen met onze inbegrepen sectoren, maar visserij komt in ons onderzoek niet aan de orde en de sectoren bos en natuur en hoveniers ontbreken in de sectorindeling die TNO gebruikt. Agrarisch loonwerk valt voor een deel wel binnen de SBI-categorie landbouw, bosbouw en visserij.

¹³ Idem.

- Dierhouders schatten hun pensioenleeftijd het hoogst op **71 jaar** oud (maar hebben in deze steekproef ook gemiddeld de hoogste leeftijd); bos- en natuurbeheerders denken op **63-jarige** leeftijd met pensioen te gaan (terwijl zij niet de jongste sector vormen). Sectorverschillen in ingeschatte pensioenleeftijd zijn significant ($p < ,001$; zie Figuur 2.11).

Figuur 2.11. Gemiddelde inschatting van de pensioenleeftijd per sector, inclusief weergave van het populatiegemiddelde. Waar de balken onder en boven het gemiddelde kort zijn, kan er een precieze beoordeling van het populatiegemiddelde gemaakt worden. Is er geen overlap tussen de balken van twee sectoren, dan is het verschil significant, bijvoorbeeld tussen melkveehouders en hoveniers.

- Wordt de huidige leeftijd meegenomen in de inschatting van de pensioenleeftijd, dan blijkt dat agrarisch loonwerkers (nog **19 jaar** doorwerken) en hoveniers (nog **18 jaar** doorwerken) hun pensioenleeftijd het hoogst inschatten. Wel blijft de inschatting van bos- en natuurbeheerders (nog **13 jaar** werken) het laagst. Ook die verschillen zijn significant ($p = ,005$).
- De significante verschillen tussen motivatietypen in de ingeschatte pensioenleeftijd verdwijnen zodra de huidige leeftijd van deze inschatting afgetrokken wordt. Hieruit blijkt opnieuw dat de leeftijd tussen de motivatietypen erg uiteenloopt.

2.4 Uitkomsten van de diepte-interviews

2.4.1 Gezondheid

41% van de respondenten geeft in de enquête aan wel eens fysiek uitgeput te zijn. 15% is meer dan een aantal keer per jaar fysiek uitgeput. Lichamelijke uitputting komt vaker voor dan geestelijke uitputting. Dit komt overeen met de algemene tendens van de geïnterviewde zelfstandigen. Fysieke uitputting is voor hen echter niet zozeer een probleem. De zelfstandigen die we interviewen zien de lichamelijke uitputting veelal als onderdeel van het vak: het werk vereist immers fysieke inspanning. Ze zien fysieke uitputting als een logisch gevolg van hun keuze om dit werk te doen.

“Ik heb gekozen voor de tuinbouw, ik kies dus voor fysiek buitenwerk. Alles wat misschien wat minder gezond is, neem ik op de koop toe. Het werk is vooral te veel.”

- Geïnterviewde zelfstandige

Lichamelijke klachten die veel gesignaleerd worden in de sector zijn volgens de experts schouderproblemen, carpaletunnelsyndroom, tennisarmen, versleten knieën en rugproblemen.

Geestelijke uitputting komt minder vaak voor dan fysieke uitputting, maar 35% van de deelnemers heeft dit in het afgelopen jaar wel eens ervaren. Het gaat dus om ongeveer een derde van de respondenten. Twee derde van de zelfstandigen die we interviewen, ervaart inderdaad geen of weinig emotionele klachten. Deze zelfstandigen genieten vooral van het werk: ze vinden het prettig om buiten te zijn, klanten gelukkig te maken en/of zoveel vrijheid te hebben. Administratie is voor hen niet zozeer een probleem: dat laten ze over aan hun echtgenotes of zien ze als een moment om rust te nemen van de fysieke inspanning.

Ook ongeveer één op de drie zelfstandigen die wij voor het onderzoek interviewen, ervaart wel eens emotionele spanning. Volgens een expert komen psychische klachten op het moment vooral voor in de vorm van stress, irritatie en zorgen rondom wetgeving. Soms staan zelfstandigen die het emotioneel zwaar hebben op het randje van een burn-out. Wij spreken niet met zelfstandigen die het zo zwaar hebben, maar er is wel degelijk sprake van stress, irritatie en zorgen. In het verleden (tijdens de economische crisis) heeft een aantal van deze mannen wel eens burn-out of depressieve klachten ervaren. Met de twaalf geïnterviewde zelfstandigen gaat het financieel goed, maar hun zorgen richten zich vooral op de steeds strengere eisen waaraan hun werk moet voldoen. In het huidige klimaat, zegt een van onze respondenten, is de werkvreugde veel lager.

“Zo leuk als ik had verwacht dat het zou zijn is het niet en zal het ook niet worden.”

- Geïnterviewde zelfstandige-

Een aantal zelfstandigen kaart ook aan dat geestelijke en lichamelijke problemen vaak met elkaar samenhangen. In de enquête geeft 34% van de respondenten aan wel eens last gehad te hebben van beide soorten uitputting en dat is volgens deze stelling te verwachten. Vooral onder zelfstandigen met werkenden komt de combinatie relatief vaak voor. Psychische klachten kunnen volgens sommige geïnterviewde zelfstandigen de kans op fysieke klachten vergroten door

een gebrek aan oplettendheid en vice versa. Eén zelfstandige geeft aan dat stress ervoor zorgde dat hij minder goed op zijn werkhouding lette, met lichamelijke klachten tot gevolg.

2.4.2 Ingeschatte pensioenleeftijd

Als het even kan, werken de zelfstandigen die wij spreken voorbij de reguliere AOW-leeftijd en stoppen ze zeker niet vroegtijdig. Drie van de zelfstandigen die wij spreken, zijn ouder dan zestig jaar. Pensioen ligt bij hen in het verschiet, maar ze kijken hier alle drie anders tegenaan. Een van hen zal blijven doorwerken totdat hij er geen zin meer in heeft. Zijn lichamelijke conditie vormt voor hem in ieder geval geen enkel probleem. Een tweede zelfstandige is al 70 jaar oud en probeert al een tijdje met pensioen te gaan, maar het lukt hem maar niet om het werk volledig naast zich neer te leggen. Hij vindt het werk simpelweg te leuk en weet niet wat hij anders zou moeten doen met zijn vrije tijd: het werk is daadwerkelijk zijn hobby.

Een derde zelfstandige is 65 en wil zo spoedig mogelijk met pensioen. Hij heeft genoeg van alle nieuwe wet- en regelgeving en verwacht ook niet dat iemand zijn bedrijf in het huidige politieke klimaat zou overnemen.

Probleem bij het inschatten van de gewenste pensioenleeftijd is wel dat de jongste zelfstandigen zich nog niet zozeer een beeld kunnen vormen van hun lichamelijke en psychische toestand wanneer zij ouder zijn. Daarom hebben zij de neiging om vooral de leeftijd van 65 als ankerpunt aan te houden. Zelfstandigen die al wat ouder zijn kunnen een veel exactere inschatting maken; ze zijn er vaak al in praktische zin over aan het nadenken. Deze uitkomst van de interviews verklaart mogelijk waarom jongere respondenten van de enquête lagere inschattingen van hun pensioenleeftijd maken dan oudere respondenten.

2.5 Conclusie

In de conclusie beantwoorden we een of meer van de onderzoeksvragen die in het hoofdstuk aan de orde zijn gekomen. Dit hoofdstuk heeft betrekking op één onderzoeksvraag:

WELKE BELEMMERINGEN ZIEN ZELFSTANDIGEN OM TOT DE AOW-LEEFTIJD TE KUNNEN DOORWERKEN?

Ongeveer de helft van de zelfstandigen denkt tot (na) de AOW-leeftijd te kunnen doorwerken. Ook is ongeveer een vijfde van de zelfstandigen in de sector de AOW-leeftijd al gepasseerd. Uit de diepte-interviews blijkt dat zelfstandigen weinig belemmeringen zien om tot de AOW-leeftijd door te werken. Ze hebben veel passie voor het vak en werken bovendien graag zo lang mogelijk door om voldoende geld te hebben voor een aanvullend pensioen. Op basis van de interviews lijkt stoppen voor de AOW-leeftijd vooral ingegeven te zijn door financiële redenen, zoals de mogelijkheid om het bedrijf tegen gunstige voorwaarden te verkopen. Gezondheidsredenen als motief om voor de AOW-leeftijd te stoppen met werken zijn wij in de diepte-interviews niet tegengekomen.

Context

In dit hoofdstuk beschrijven we de context waarbinnen de respondenten van het onderzoek werkzaam zijn. De context beslaat zowel de financiële toestand van het bedrijf als maatschappelijke ontwikkelingen die de sector treffen. Ontwikkelingen in de omgeving kunnen een positieve of negatieve invloed hebben op de aandacht voor veilig en gezond werken.

3.1 Financiële situatie

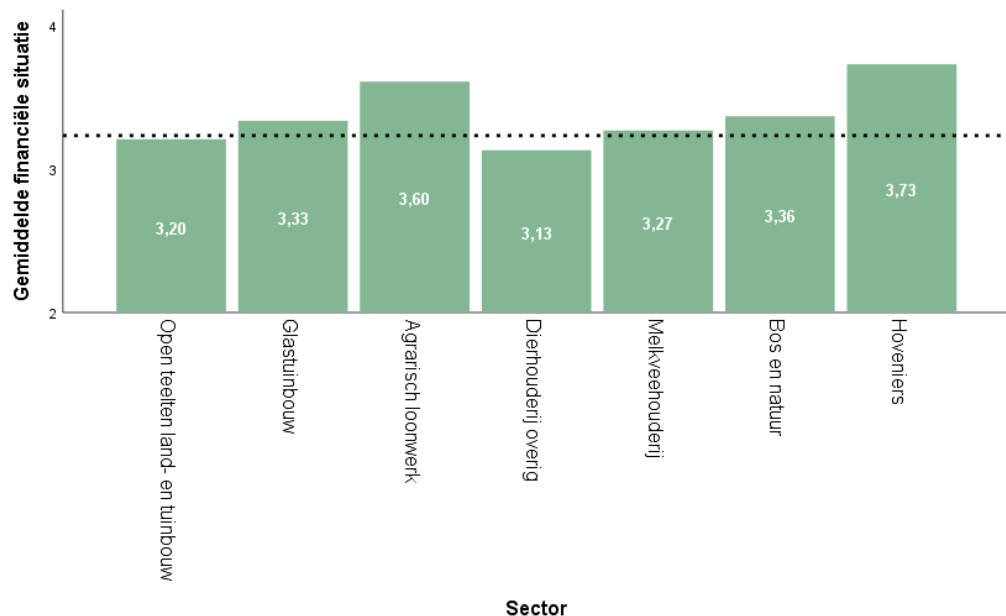
Box 5: De resultaten in deze paragraaf

De resultaten van dit hoofdstuk zijn grotendeels gebaseerd op een kwalitatieve analyse, inclusief de kwalitatieve analyse van de open antwoorden op de betreffende enquêtevragen. Er zijn enkele kwantitatieve gegevens beschikbaar ter aanvulling, namelijk over de financiële toestand van het bedrijf. Die zijn voor de sectoren te vinden op bladzijde 136, voor de werkvormen op bladzijde 164 en 165 en voor de motivatietypen op bladzijde 190. In elke bijlage staan ook de totale steekproefpercentages ter vergelijking genoemd.

- De meeste zelfstandigen in onze steekproef (**49%**) vinden dat het goed of zeer goed gaat met de financiële situatie van hun bedrijf. **47%** van de respondenten zegt dat het redelijk of matig gaat. Maar dertig individuen (**4%**) zeggen dat het slecht gaat met hun bedrijf.

- Er zijn significante verschillen tussen de sectoren ($p < ,001$; zie Figuur 3.1). Hoveniers maken de meest positieve inschatting: **71%** van hen geeft aan dat het goed of zeer goed gaat met de financiële situatie. Glastuinbouwers zijn vooral neutraal over hun financiële toestand (**56%**). Relatief zijn land- en tuinbouwers (open teelten), dierhouders en melkveehouders het minst positief over hun financiën.

Figuur 3.1. Financiële situatie per sector (3 = redelijk, 4 = goed, 5 = zeer goed). Het steekproefgemiddelde ligt op 3,23; de gestippelde lijn weergeeft dit steekproefgemiddelde

- Ook de verschillen tussen de werkvormen zijn significant ($p = ,085$), al zijn deze wat kleiner dan de verschillen tussen sectoren. In gezinsbedrijven is men het minst positief over de financiële situatie van het bedrijf. Van hen zegt **42%** dat het goed/zeer goed gaat en **23%** dat het matig/slecht gaat. Daarmee zijn er in deze werkvorm minder respondenten die positief zijn en meer respondenten die negatief zijn dan de andere werkvormen.
- Tussen motivatietypen zijn ook significante verschillen ($p = ,093$). Van de vier groep gaat het naar eigen zeggen het minst goed met de extrinsiek gemotiveerde groep. Dat betekent in dit geval dat er relatief veel respondenten zeggen dat het redelijk (**47%**) of matig (**28%**) gaat en relatief weinig dat het goed gaat (**25%**). De respondenten met gemengde motivatie schatten hun financiële situatie het best in.

3.2 Ontwikkelingen in de samenleving

Box 6: De resultaten in deze paragraaf

Een lijst met contextuele ontwikkelingen, gerangschikt naar het aantal keer dat de ontwikkeling genoemd werd, is te vinden in Bijlage 1 op bladzijde 119.

De respondenten van de enquête vroegen wij ook naar de twee ontwikkelingen in de samenleving die volgens hen het meeste effect op hun bedrijf(svoering) hebben. Uit de kwalitatieve analyse van hun antwoorden komt een aantal gepercipieerde ontwikkelingen weer naar boven. In deze paragraaf bespreken we de vijf ontwikkelingen die volgens de geïnterviewde zelfstandigen ook effect hebben op de arbeidsomstandigheden van zelfstandigen in de agrarische en groene sector.

3.2.1 Veranderlijke wetgeving

152 respondenten noemen veranderingen in wetgeving als meest invloedrijke ontwikkeling in de sector. Voorbeelden zijn de stikstof- en PFAS-wetgeving (28 keer genoemd), het klimaatakkoord (17 keer genoemd), de fosfaatwetgeving (5 keer genoemd) en een aantal andere regelingen die enkele malen worden genoemd. Ook zeggen zelfstandigen dat er meer keuringen nodig zijn en strengere vereisten voor keurmerken komen (7 keer genoemd). Hieraan verwant is ook het vermeende gebrek aan kennis van het werk in de sector bij de overheid en bij het publiek (11 keer genoemd). Ook de experts die wij spreken geven allemaal de grote invloed van wet- en regelgeving op de sector aan.

“Nu is de grootste ontwikkeling het stikstof- en ammoniakprobleem. Maar er is ook altijd wat. Twee jaar geleden was er een fosfaatcrisis, daarvoor was er een melkquotum... Er is altijd veel onzekerheid in de sector, ook nu weer. Elke periode is er wel weer íéts waardoor de ondernemer zegt: ‘Waar krijg ik nú weer mee te maken.’”

– Geïnterviewde expert

De wetgeving is volgens de zelfstandigen en experts erg veranderlijk en met elk nieuw kabinet is er weer een ander aspect van de sector waar de aandacht naar verschuift. Vooral de wet- en regelgeving rond milieu en de inhuur van personeel (Wwz, Wab, wet Dba) is volgens zelfstandigen aan verandering onderhevig. Het overheidsbeleid, maar ook de toegenomen eisen van klanten en afnemers, maken het werk volgens de geïnterviewden veel lastiger en minder plezierig. Het levert ook ergernis en wantrouwen richting de politiek op. In sommige gevallen leiden nieuwe regels en wetten ook tot financiële onzekerheid: er moet immers geld uitgegeven worden om het bedrijf op korte termijn te verbeteren.

“Regelgeving die wordt gemaakt door mensen die de hele dag op kantoor zitten en niets van landbouw weten.”

– Respondent van de enquête

Van de respondenten die wij spreken, wordt de melkveehouder naar eigen zeggen het hardst getroffen door de wet- en regelgeving. Zolang de overheid geen duidelijke eisen stelt, kunnen

hij en zijn collega's in hun beleving alleen maar gestraft worden voor wat ze níét goed doen. Werkzaamheden wel goed doen wordt niet beloond, vindt hij. Collega's die te snel knopen doorhakken, blijken het volgende jaar in de verkeerde technologie te hebben geïnvesteerd. Daarnaast heeft de geïnterviewde melkveehouder door de veranderlijke wetgeving enorme verliezen geleden; hij moest bijvoorbeeld een aantal koeien laten afmaken door de fosfaatregelingen.

De veranderende wet- en regelgeving vormt voor de meeste zelfstandigen een belemmering. De aanpassingen kosten tijd en geld die niet meer gestoken kunnen worden in het verbeteren van de arbeidsomstandigheden. Ook leveren de veranderingen stress op, waardoor de zelfstandige in het beste geval geestelijk vermoeid raakt. In het slechtste geval beperkt de stress over de toekomst van het bedrijf het concentratievermogen van de zelfstandige, waardoor de kans op ongelukken toeneemt.

Een enkele respondent noemt veranderende wet- en regelgeving positief. Het gaat dan voornamelijk over specifieke regels en certificeringen. Zodra de aanpassingen succesvol doorstaan zijn, kunnen die het werk van een zelfstandige veiliger en gezonder maken. Een voorbeeld hiervan is de nieuwe wet- en regelgeving rondom AOV's voor zelfstandigen, die door één geïnterviewde zelfstandige als erg positief wordt gezien. De PFAS-regelgeving is er ook op gericht om de gezondheid van werknemers en ondernemers te beschermen. Maar de meeste respondenten hikken in de eerste instantie tegen de vereiste aanpassingen aan.

3.2.2 Klimaatverandering

67 keer wordt klimaatverandering genoemd door de respondenten van de enquête. Omdat de zelfstandigen in deze sector werken in het groen, krijgen zij veel mee van de gevolgen van klimaatverandering. Denk aan lange periodes van droogte of hitte of juist wateroverlast. Op sommige gebieden vergt het omgaan met het veranderende klimaat geduld: soms blijkt een investering ongeschikt en wordt daar veel geld aan verloren. Maar ook de kat uit de boom kijken en afwachten tot aangetoond is dat een bepaalde technologische ontwikkeling het investeren wel waard is, kan ook tot het mislopen van inkomsten leiden. Dan steekt een zelfstandige veel werk in een kleine opbrengst, zoals een (gedeeltelijk) mislukte oogst in of na een hete zomer.

Werkzaamheden moeten daarnaast uitgesteld of vervroegd uitgevoerd worden door de schuivende seizoenen. Een voorbeeld hiervan is dat de winterstop van de hoveniers elk jaar korter wordt, omdat gewassen en bomen op een vroeger moment in het jaar weer knoppen gaan vormen. Terwijl de winter met name gebruikt wordt voor de snoei en het opstellen van een jaarplan, moeten daar nu andere werkzaamheden aan toegevoegd worden. Dat vereist flexibiliteit van de zelfstandige.

Ook de klimaatverandering kan stress en haast opleveren, met lichamelijke of mentale uitputting tot gevolg. Het feit dat de zelfstandigen door de klimaatverandering niet alleen in de piekseizoenen hard moeten werken, maar ook daarbuiten (om de weersomstandigheden op te vangen), zorgt ervoor dat de zelfstandige minder rust kan nemen. Ongelukken zijn volgens de geïnterviewde zelfstandigen meestal het gevolg van verminderd concentratievermogen en/of haast. Klimaatverandering vormt dus een belemmering voor veilige en gezonde werkomstandigheden.

3.2.3 Economische ontwikkelingen

Ook economische ontwikkelingen hebben impact op zelfstandigen. Door de internationale concurrentie worden de prijzen van veel producten naar beneden gedrongen. Dat treft vooral de kleine bedrijven. Naast een lage productprijs moeten zij namelijk ook omgaan met steeds hogere kosten. Land, arbeid, gereedschap en transport worden steeds duurder. De baten van het werk wegen daar steeds minder tegen op.

Zelfstandigen die grotendeels rondkomen van hun eigen fysieke inspanning, moeten steeds harder werken om rond te komen:

“Lange werkdagen voor weinig vergoeding.”

- Respondent van de enquête

Hoveniers zeggen dat zij lijden onder de concurrentie in de branche. Dat heeft vooral veel te maken met de hoeveelheid gevaar waar de hoveniers zich aan blootstellen. Een hovenier die wij spreken, legt dit als volgt aan ons uit:

“De sector is heel klantgedreven: als je weigert bepaalde dingen te doen, loop je het risico dat de klant gewoon op zoek gaat naar een andere hovenier die daar wel toe bereid is. Soms hoeft het maar om een klein detail te gaan: ben jij niet bereid grote tegels te leggen als onderdeel van een hele tuinverbouwing, dan gaat de hele opdracht naar een ander. Zo wordt de grens gelegd door degene die het verste zijn eigen grenzen overschrijdt. Het gekste bedrijf bepaalt de markt.”

De economische ontwikkelingen die hier beschreven zijn, vormen een grote belemmering om veilig en gezond te werken. Een zelfstandige ondernemer moet zich altijd bewust zijn van zijn/haar financiën. De zelfstandigen die wij spreken hebben het niet breed, maar zijn tevreden met hun huidige financiële toestand. Ze moeten wel op elke cent letten om de huidige toestand in stand te houden. Het is verleidelijk om zo goedkoop mogelijk te werken en om zoveel mogelijk klussen aan te nemen. Maar dat leidt er soms toe dat er niet in de meest geavanceerde techniek wordt geïnvesteerd, of dat fysieke/mentale grenzen overschreden worden om een extra opdracht binnen te slepen.

3.2.4 Technologische verlichting

Automatisering en robotisering vormen een kans in de sector. 40 keer werd automatisering en innovatie genoemd als belangrijke ontwikkeling; ook komen digitalisering en GPS (6 keer genoemd) voor in onze lijst. Plantmachines kunnen bijvoorbeeld schouder- en rugklachten tegen gaan; een wiedebed gaat deze zelfde klachten tegen bij akker- en tuinbouwers. Zelfstandigen in bijna alle sectoren hebben ook baat bij heftrucks. Die bieden verlichting van het werk, kunnen tweedehands aangeschaft worden en gaan jarenlang mee.

“Alles wat met olie gedaan kan worden, doe ik niet meer met bloed.”

- Geïnterviewde expert

Arbotechnisch verantwoorde technologie vormt een potentiële bevorderende factor wanneer op een verantwoorde manier met deze technologie wordt omgegaan. Investeert een zelfstandige verstandig, dan kan nieuwe technologie risico's sterk verminderen of zelfs verhelpen. Dat kan op zowel de veiligheid als de gezondheid van de zelfstandige weerslag kennen.

3.2.5 Administratie

Een van de hoveniers die wij spreken, beschouwt vrijdag als zijn vaste administratiedag. Hij bezoekt dan zelden nog klanten. Voor hem biedt administratief werk een mogelijkheid om bij te komen van het zware fysieke werk. Na een dag zware tegels tillen, probeert wat meer klussen af te handelen waarvoor hij niet uit zijn computerstoel hoeft te komen.

Administratief werk gaat steeds meer een onderdeel van het werk in de agrarische en groene sector vormen, vinden zelfstandigen. 18 keer werden administratie of bureaucratische ontwikkelingen genoemd door de respondenten. Voor sommige zelfstandigen, zoals de hovenier in het voorbeeld hierboven, is dat niet erg. Maar sommige zelfstandigen vinden het ook een tegenvaller dat zij steeds meer moeten gaan bijhouden. Ze hopen juist buiten bezig te zijn, in het groen. De computer past niet binnen dat soort idealen. Om de zoveel tijd kunnen immers zaken gecheckt worden als de hoeveelheid mest of gewasbeschermingsmiddelen iemand aangeschaft en verbruikt heeft.

Administratie vormt, onverwachts genoeg, een bevorderende factor, maar ook een belemmering. Zoals hierboven beschreven staat, kunnen administratieve klussen het werkplezier en dus de geestelijke gezondheid verminderen. Maar administratieve klussen, die fysiek veel minder van een zelfstandige eisen dan het gebruikelijke intensieve werk, kunnen ook ingebouwd worden in de planning met het expliciete doel om te herstellen van bijzonder intensieve klussen. Administratie kan dus in het voordeel van de veiligheid en gezondheid van de zelfstandige gebruikt worden.

3.3 Conclusie

WELKE FACTOREN IN DE CONTEXT SPELEN EEN ROL ALS HET GAAT OM (AANDACHT VOOR) PREVENTIE EN ARBEIDSGERELATEERDE ZORG VOOR ZELFSTANDIGEN?

De context waarin zelfstandigen werken kan een bevorderende of belemmerende invloed hebben op de aandacht voor preventie en arbeidsgerelateerde zorg. Uit ons onderzoek blijkt allereerst dat de financiële ruimte niet altijd toereikend is voor investeringen in veilig en gezond werken. Hoewel de meeste respondenten in de enquête zeggen dat het goed gaat met hun financiën, blijkt uit de diepte-interviews dat zelfstandigen zich vaak geen grote uitgaven kunnen permitteren, bijvoorbeeld de aanschaf van een wiedzbed om het werk te verlichten.

Naast een gebrek aan geld kunnen ook een gebrek aan tijd en 'mentale ruimte' ertoe leiden dat zelfstandigen relatief weinig aandacht hebben voor veilig en gezond werken. Uit ons onderzoek blijkt dat de snel veranderende wet- en regelgeving rond onder andere milieu, duurzaamheid

en de inzet van werkenden (WWZ, WAB) veel zelfstandigen bezighoudt. De elkaar snel opvolgende en onvoorspelbare veranderingen kunnen leiden tot stress bij de zelfstandige en onzekerheid over de toekomst, wat weerslag heeft op de gezondheid van de zelfstandige.

Technologische ontwikkelingen kunnen verlichting bieden en zo een bevorderende invloed op de werkomstandigheden hebben. Denk aan verduurzaming, automatisering en robotisering. Uit de diepte-interviews blijkt ook dat sommige zelfstandigen administratief werk gebruiken om te komen tot afwisseling van fysiek zware taken (taakroulatie). Tegelijk hebben sommige zelfstandigen het gevoel dat het voeren van administratie om te voldoen aan wet- en regelgeving hun vrijheid om te ondernemen inperkt.

Risico's tijdens het werk

In dit hoofdstuk gaan we in op de risico's waar de zelfstandigen tijdens hun werk tegen aanlopen. Incidenten zoals ongevallen en ziekteverzuim zetten aan tot het treffen van maatregelen. Daarnaast geeft dit hoofdstuk inzicht in de risicogevoeligheid van de zelfstandigen in de steekproef.

4.1 Uitkomsten van de enquête

Box 7: De resultaten in deze paragraaf

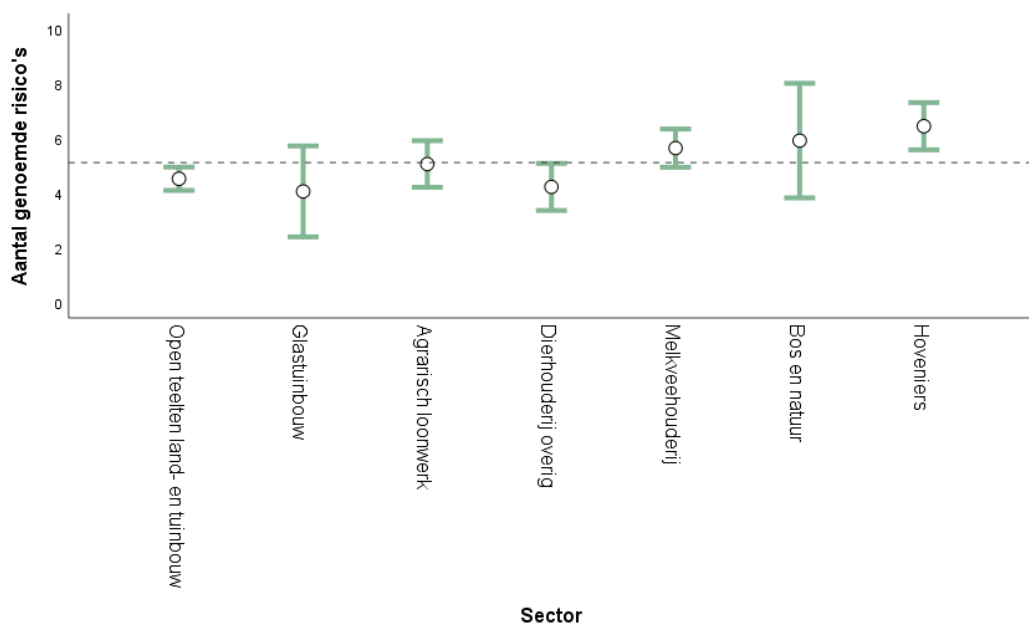
De risico's per sector staan beschreven op bladzijdes 136-140, per werkvorm op bladzijdes 165-168 en per motivatietype op bladzijdes 191-194. In elke bijlage staan ook de totale steekproefpercentages ter vergelijking genoemd.

- We legden de zelfstandigen een lijst met dertig risico's voor. Deze risico's zijn onderverdeeld in vijf categorieën die aansluiten bij de categorieën die ook gebruikt zijn in het rapport 'Duurzaam werken in de Agrarische en Groene Sector' van Stigas.¹⁴ Deze categorieën zijn:
 - Lichamelijke belasting
 - Veiligheid van de werkplek

¹⁴ Stigas, Duurzaam werken in de Agrarische en Groene sector, 2017.

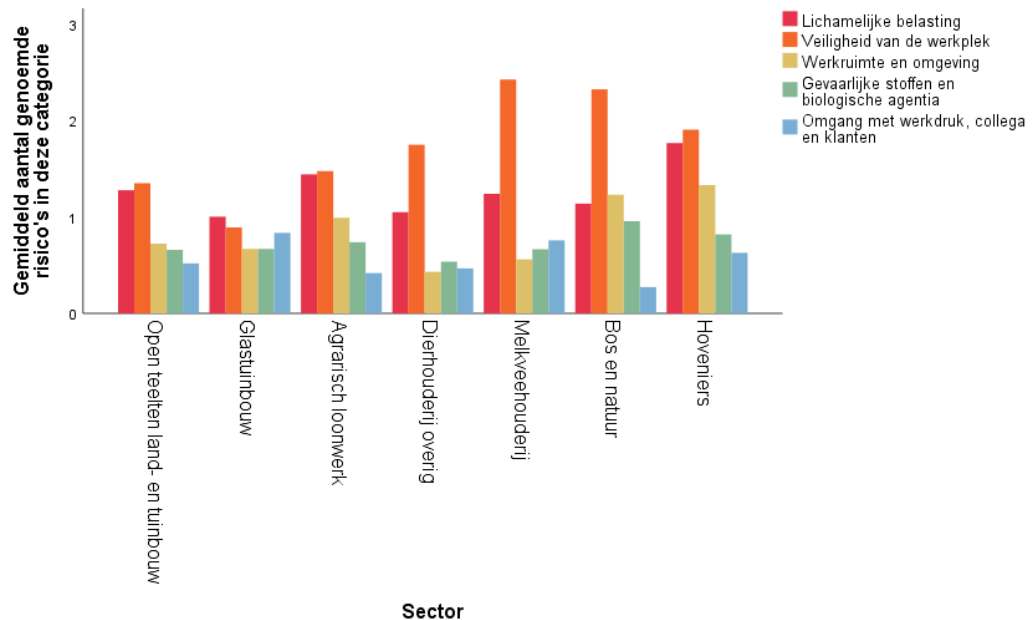
- o Werkruimte en omgeving
 - o Gevaarlijke stoffen en biologische agentia
 - o Omgang met werkdruk, collega's en klanten (i.e. psychosociale belasting)
- De zelfstandigen noemden gemiddeld **5,11** risico's.
- Tussen sectoren bestaan significante verschillen in het aantal genoemde risico's ($p < ,001$). Figuur 4.1 laat zien wat per sector het gemiddelde aantal risico's is. Elke cirkel geeft het gemiddelde in deze steekproef aan; de groene lijnen geven aan tussen welke waarden het werkelijke aantal in de populatie zelfstandigen in de groene en agrarische sector zal liggen. Hoe korter de lijnen, hoe meer zekerheid er bestaat over het exacte gemiddelde. In dit geval ligt de zekerheid waarmee we conclusies kunnen trekken vooral aan de grootte van de sector in onze steekproef. We kunnen bijvoorbeeld met vrij veel zekerheid zeggen wat het gemiddelde aantal (geïdentificeerde) risico's is zelfstandigen in open teelten. Hoveniers ervaren gemiddeld **6,44** risico's in hun werk; hun gemiddelde ligt daarmee boven het steekproefgemiddelde. Ook melkveehouders zien iets meer risico's dan gemiddeld: **5,64**. Land- en tuinbouwers (open teelten; **4,52**) en dierhouders (**4,22**) zien gemiddeld juist minder risico's.

Figuur 4.1. Gemiddeld aantal genoemde risico's per sector. De gestippelde lijn geeft het steekproefgemiddelde van 5,11 aan

- Het gaat vooral om risico's rondom lichamelijke belasting (in deze categorie werden gemiddeld **1,33** risico's genoemd), de veiligheid van de werkplek (**1,72** genoemd), en werkruimte en omgeving (**0,81** genoemd). Risico's rondom gevaarlijke stoffen/biologische agentia (**0,69** genoemd), en omgang met werkdruk, collega's en klanten (**0,69** genoemd) werden in mindere mate genoemd. De meest genoemde risico's zijn kracht zetten (door **55%** van de respondenten genoemd), herhalende bewegingen (**39%**) en alleen werken (**39%**).

Figuur 4.2. Gemiddeld aantal risico's genoemd per risicocategorie, naar sector

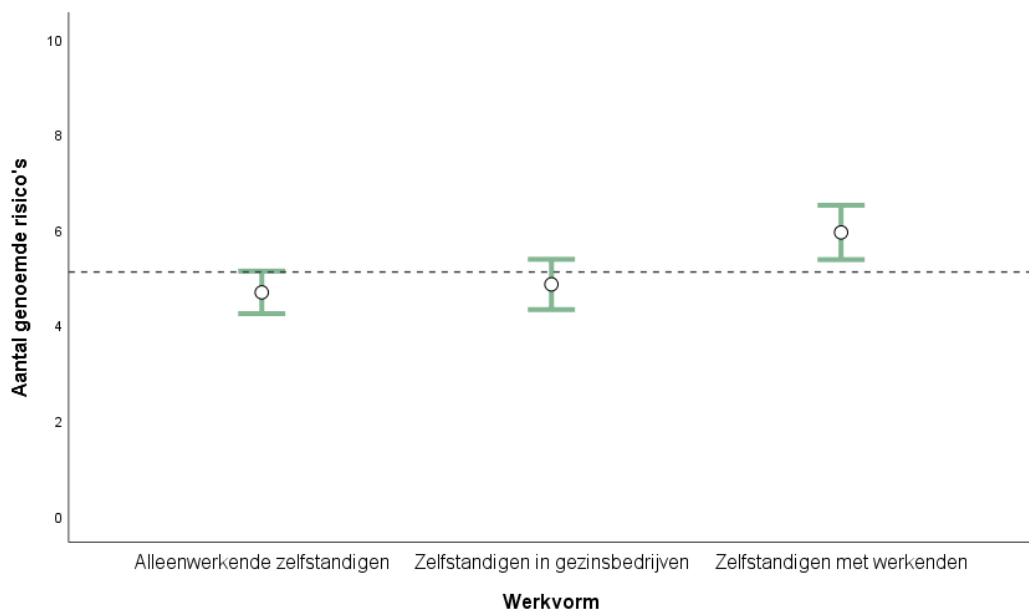

- Zelfstandigen in de sector open teelten vinden hun werkplek relatief veilig (**1,35**). In de overige categorieën noemen zij niet meer risico's dan het steekproefgemiddelde.
- De glastuinbouwers in onze steekproef noemen in bijna alle categorieën minder risico's dan gemiddeld. Ze zien alleen iets vaker psychosociale risico's in hun werk (**0,83**). Ze vinden hun werk emotioneel veeleisender, hebben in hogere mate het gevoel dat ze weinig invloed hebben op het werk en vinden hun werk minder uitdagend of eentoniger.
- Agrarisch loonwerkers ervaren ook relatief veel risico's rondom lichamelijke belasting (**1,44**) in de vorm van zittend/beeldschermwerk. Hun werkplek vinden zij relatief veiliger dan de rest van de steekproef.
- Dierhouders leveren naar eigen zeggen minder lichamelijke belasting (**1,05**), vooral omdat zij minder risico's zien ten gevolge van kracht zetten. Ook hun werkruimte en omgeving vinden zij minder risicovol (**0,43**). In geen enkele categorie noemen de dierhouders meer risico's dan gemiddeld voor de steekproef. Zij zien al met al minder risico's in hun werk.
- Melkveehouders zien gemiddeld veel risico's op het gebied van veiligheid van de werkplek (**2,42**), vooral in de vorm van knel- of pletgevaar, verstikkingsgevaar en gevaar van werken met dieren. Melkveehouders ervaren ook iets meer dan gemiddeld psychosociale risico's in het werk (**0,76**), vooral door veeleisend werk. Ze ervaren minder risico's op het gebied van werkruimte en omgeving.
- Zelfstandigen in de sector bos en natuur noemen gemiddeld ook wat meer risico's. dat ligt niet zozeer aan lichamelijke belasting (**1,14**) maar wel aan de veiligheid van

hun werkplek. Ze ervaren meer knel- en pletgevaar, snij- en steekgevaar, struikel- of uitglijdgevaar en valgevaar. Ook noemen zij meer risico's op het gebied van werkruimte en omgeving (**1,23**), vooral vanwege de hoeveelheid lawaai in hun werk en de trillingen die zij ervaren. Ze noemen juist minder psychosociale risico's (**0,27**).

- Hoveniers noemden gemiddeld meer risico's in de categorieën lichamelijke belasting (**1,76**), veiligheid van de werkplek (**1,90**) en werkruimte en omgeving (**1,33**). Meer dan gemiddeld noemden zij risico's op het gebied van kracht zetten, herhalende bewegingen en werken in een ongemakkelijke houding (lichamelijke belasting); snijden of steken, struikelen of uitglijden, vallen van hoogte (veiligheid van de werkplek); en lawaai en trillingen op het werk en langdurig in de zon werken (werkruimte en omgeving). Ook in de overige twee categorieën noemen zij vaker dan gemiddeld risico's.
- Zelfstandigen met werkenden ervaren meer risico's dan gemiddeld (**5,84**; zie Figuur 4.3). Algemeen gesproken noemen zij elk risico vaker dan zelfstandigen in de andere twee werkvormen. De grootste verschillen met de andere twee werkvormen zijn te wijten aan de ervaren werkdruk (**29%**) en werk-privébalans (**23%**). Vooral op het gebied van werkruimte en omgeving (**0,95**), gevaarlijke stoffen en biologische agentia (**0,86**) en psychosociale risico's (**0,75**) noemen deze zelfstandigen meer risico's.

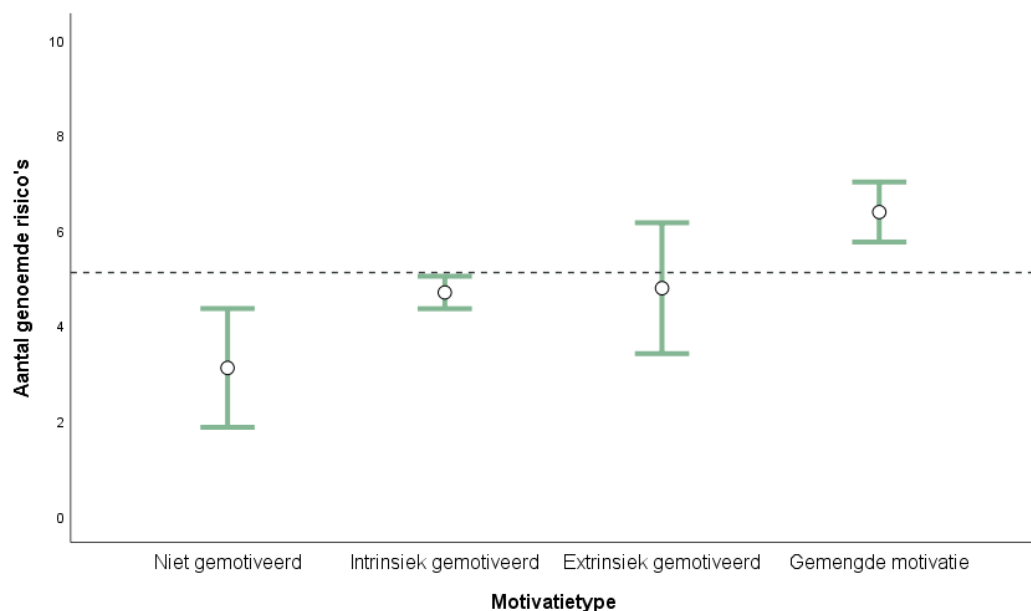
Figuur 4.3. Gemiddeld aantal genoemde risico's per werkvorm. De gestippelde lijn geeft het steekproefgemiddelde van 5,11 aan

- Alleenwerkende zelfstandigen noemen juist minder risico's dan gemiddeld (**4,68**). Zij noemen voornamelijk minder risico's op het gebied van omgang met werkdruk, collega's en klanten; ze lijken minder werkdruk te ervaren en hebben een betere werk-privébalans.

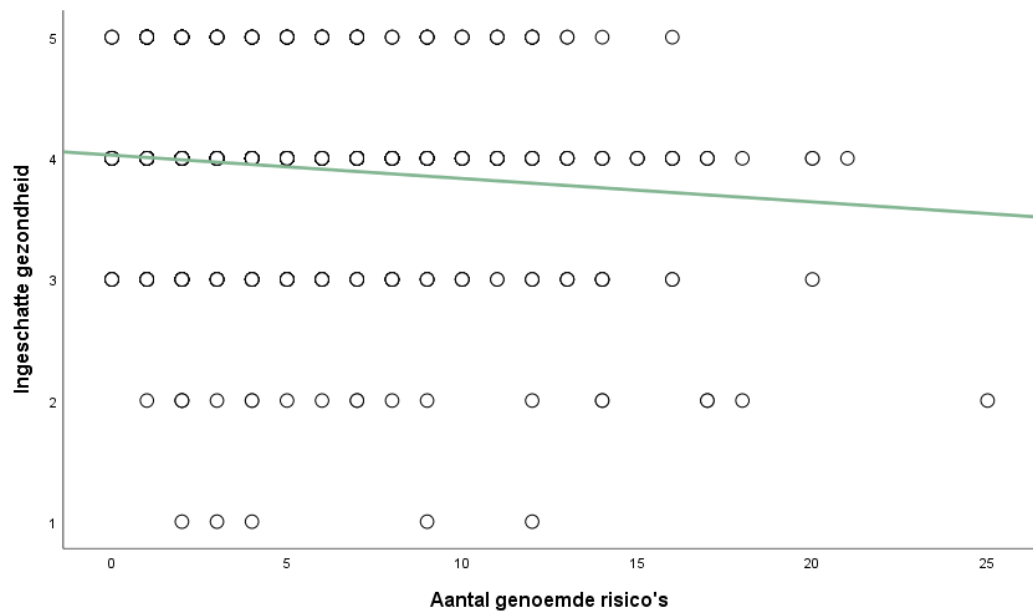
- Zelfstandigen in gezinsbedrijven noemen minder risico's op het gebied van werkruimte en omgeving dan gemiddeld (**0,63**) en op het gebied van gevaarlijke stoffen en biologische agentia (**0,55**). Ze hebben vooral minder last van langdurig in de zon werken en van houtstof.
- Zelfstandigen binnen elk motivatietype zien een ander aantal risico's in hun werk. Die verschillen zijn significant ($p < ,001$). Figuur 4.4 laat zien dat niet-gemotiveerde deelnemers (**3,11**) en intrinsiek gemotiveerde deelnemers (**4,69**) minder risico's zien dan gemiddeld, terwijl de respondenten met gemengde motivatie significant meer risico's ervaren (**6,38**). Respondenten met gemengde motivatie noemen in elk van de 5 categorieën gemiddeld meer risico's. Daarnaast noemen ze bijna elk individueel risico vaker dan de andere drie groepen. Niet-gemotiveerde respondenten noemen standaard minder risico's dan gemiddeld. Zij ervaren met name minder werkdruk dan de andere groepen. Er zijn in deze groep ook zelfstandigen die expliciet aangeven dat er géén risico's op hun werk te vinden zijn.

Figuur 4.4. Gemiddeld aantal genoemde risico's per motivatietype. De gestippelde lijn geeft het steekproefgemiddelde van 5,11 aan

- De zelfstandigen die meer risico's zien, zijn over het algemeen minder positief over hun gezondheid. Het verband tussen het aantal risico's en de ingeschatte gezondheid (zie hoofdstuk 2) is significant ($r = -,115$). Dat betekent ook dat de zelfstandigen die géén risico's zien, het meest positief zijn over hun eigen gezondheid. Omdat de respondenten over het algemeen positieve scores geven (80% zegt dat het goed of zeer goed gaat), zijn maar kleine verschillen te zien in 0.

Figuur 4.5. Verband tussen aantal genoemde risico's en ingeschatte gezondheid (1 = "Zeer slecht", 2 = "Slecht", 3 = "Neutraal", 4 = "Goed" en 5 = "Zeer goed")

4.2 Uitkomsten van de diepte-interviews

Een uitkomst van de enquête die opvalt, is dat de niet-gemotiveerde respondenten minder risico's in hun werk zien (gemiddeld 3,11). Er zijn twee mogelijke interpretaties van dit resultaat:

- Er zijn geen risico's op de werkvloer van deze zelfstandigen. Omdat zij zich hiervan bewust zijn, rapporteren zij geen motivatie om veilig en gezond te werken. Immers is er niets wat verbeterd kan worden; hun bedrijf is feitelijk gezien al veilig en gezond.
- Een bepaalde groep zelfstandigen is zich niet bewust van de risico's op de werkvloer. Een tekort aan motivatie zorgt ervoor dat deze zelfstandigen niet actief op zoek gaan naar verbeterpunten. Het kan ook zijn dat er wel risico's bestaan, maar dat de zelfstandige het oplossen van de risico's weinig prioriteit geeft omdat andere aspecten van het werk meer haast vereisen. Zij kunnen de risico's afdoen als "onderdeel van het werk". De respondenten die niet gemotiveerd zijn om veilig en gezond te werken, zijn in dit scenario minder gevoelig zijn voor risico's op hun bedrijf.

Uit de enquête blijkt niet direct welke van deze twee scenario's het dichtst bij de waarheid ligt. Uiteraard kan er ook sprake zijn van beide. Uit de interviews blijkt echter dat het voor zelfstandigen soms lastig is om risico's te zien. Wanneer wij tijdens de interviews met zelfstandigen vroegen welke risico's er in hun werk bestonden, vonden zij dit vaak een lastig te beantwoorden vraag. Ze reageren veelal met uitspraken zoals:

"Nou, ik zie eigenlijk geen risico's."

Pas als we mogelijke risico's noemen, kunnen ze de vraag beter beantwoorden. Duidelijk is dat het merendeel van hen de werkplek niet als een risicovolle plek ervaart. Dat wil zeggen: hun bedrijf is niet gevaarlijker dan de omgeving daarbuiten. Aan de risico's op hun werk zijn zij in zoverre gewend dat ze het gevaar ervan niet meer inzien; ze zijn als het ware *risicoblind* geworden. Zeker gezondheidsrisico's zoals chronische fysieke problemen zijn simpelweg "onderdeel van het werk".

Maar waar belemmeringen zoals kosten en tijd het nemen van maatregelen lastig maken, hebben zelfstandigen die wij spreken de neiging om de risico's kleiner te maken dan ze zijn. Immers hoeft een klein risico niet zo snel verholpen te worden, maar kan naar de achtergrond geschoven worden. Een van de geïnterviewde experts gelooft dat ongelukken vooral het gevolg zijn van dit soort kleine risico's, omdat ze als het ware in de vergetelheid raken. Het afschrijven van risico's zou je als een soort coping mechanisme kunnen zien: heeft de zelfstandige niet de middelen om direct in te grijpen, dan gaat hij/zij er mentaal op deze manier mee om.

Zoals ook aangegeven in het hoofdstuk over kenmerken van de ondernemingen en ondernemers gaat het qua gezondheid goed met de meeste respondenten. Dat geldt ook voor de zelfstandigen die wij spreken. Zelfs op hoge leeftijd kunnen zij nog grote hoeveelheden lichamelijke inspanning aan. Maar anderzijds hebben zij ook klachten waar zij (on)bewust maar weinig waarde aanhechten, zoals gehoorschade of rugklachten. Naast risicoblind zijn zij ook blind voor de schade die eventuele risico's kunnen opleveren.

Aan de andere kant zien gemengd gemotiveerde respondenten meer risico's dan gemiddeld: zij noemden 6,38 risico's in plaats van 5,11. Aansluitend op de twee mogelijke verklaringen voor de lage inschattingen van niet-gemotiveerde respondenten, zijn er ook twee mogelijke verklaringen voor dit resultaat. Het kan zijn dat de zelfstandigen met gemengde motivering in een riskantere omgeving werken, maar het kan ook zijn dat zij zich meer bewust zijn van hun eigen veiligheid en gezondheid tijdens het werken. Zelfstandigen met werkenden, die immers aan meer vereisten moeten voldoen volgens de Arbowetgeving en intermediairs, worden gedwongen om actiever bezig te zijn met hun werkomstandigheden. De geïnterviewde zelfstandigen die werkenden inhuren van uitzendbureaus, kunnen naar eigen zeggen worden gebeld door het bureau als de werkenden niet tevreden zijn over de werkomstandigheden. Ze moeten er dus voor zorgen dat apparatuur goed functioneert en dat het werk voor de uitzendkrachten fysiek behapbaar is. Actief bezig zijn met arbeidsrisico's kan extern gedreven zijn, zoals voor een deel het geval is bij zelfstandigen met werkenden. Maar het kan ook zijn dat een zelfstandige vanuit zichzelf gemotiveerd is om actief met het onderwerp bezig te zijn.

In de open antwoorden vulden veel respondenten aan dat het werk fysiek zwaar is (dat sluit het best aan op de categorie lichamelijke belasting). De fysieke inspanning die bij het werk komt krijgen verklaart ook het hoge percentage deelnemers dat aangaf in het afgelopen jaar fysieke uitputting te hebben ervaren. Een van de respondenten merkte hierover wel op:

“Doordat ik als boer van jongs af aan al mijn lichaam train bij het werk ontwikkel je voldoende kracht om zwaar werk aan te kunnen. Er zijn veel voorbeelden van boeren die in de 70 zijn en nog pittig werken. Daar kunnen veel burgers een voorbeeld aan nemen.”

Daarnaast zijn er ook respondenten die de veranderende wet- en regelgeving als groot risico voor hun werkplezier zien. In het hoofdstuk over context bespraken we dat dit inderdaad de meest relevante ontwikkeling is in de sector.

“Onder andere steeds onmogelijkere eisen en regels op het gebied van gewasbescherming, andere milieugerelateerde zaken. En niet realistische en onnodige certificeringseisen. Dit geeft onnodige werkdruk en een gevoel van constant gewantwoord worden.”

- Geïnterviewde zelfstandige

Het wordt hierdoor duidelijk dat bepaalde ontwikkelingen in de samenleving ook een risico kunnen vormen voor de psychische gezondheid. Veranderende wetgeving leidt tot stress, werkdruk en bij een enkeling zelfs een gevoel van onveiligheid.

Uit de interviews komt ook een onverwacht risico naar voren. Lange werkdagen kunnen hun weerslag hebben op het concentratievermogen, waardoor de zelfstandigen ongelukken minder goed kunnen voorzien. Ze staan vaak 's ochtends met dag en dauw op en werken tot 's avonds laat door. Het gaat om werkdagen van minstens tien uur lang. Ook in de weekenden werken veel zelfstandigen in ieder geval op zaterdag en soms op zondag door, want gewassen en dieren “nemen ook geen weekend vrij”. Vermoeidheid kan volgens minstens twee van de geïnterviewde zelfstandigen wel problematisch zijn omdat vermoeidheid het concentratievermogen van de zelfstandige kan aantasten. Een geïnterviewde zelfstandige raadt zijn collega's daarom ook aan:

“Zorg goed voor jezelf, blijf goed slapen en neem je rust tijdens het werk. Als je goed voor jezelf zorgt, heeft dat een positief effect op je werk.”

Van stof is in elke agrarische en groene sector wel sprake (zie de genoemde risico's in Bijlage 3). Er is veel ontwikkeling op het gebied van hout- en agrarisch stof: nieuwe regelgeving rondom deze onderwerpen komt en gaat. Maar stof is iets wat een zelfstandige in deze sector elke dag tegenkomt; daarom is er een grote kans dat ze zich er over het algemeen niet van bewust zijn. Het gaat hier dan om een specifieke vorm van risicoblindheid.

Om gezondheidsproblemen ten gevolge van stof te voorkomen, moeten zelfstandigen zich eerst meer bewust zijn van het stof in hun eigen werk. De risico's kennen ze, maar zien ze niet zozeer op hun eigen bedrijf terugkomen. Eén geïnterviewde zelfstandige werkt tussen de koeien, die volgens hem veel stof produceren. Varkens en kippen, die meer binnen zitten, produceren meer stof dan koeien, die immers ook buiten grazen. Maar terwijl dieren allemaal veel stof produceren, ziet maar ongeveer een kwart van alle dierhouders en melkveehouders in onze steekproef agrarisch stof als risico.

Wat niet zozeer aan bod komt in de enquête, maar wel wordt genoemd door zelfstandigen en experts, is het risico dat erfbetreders lopen in agrarische/groene bedrijven. Ook klanten van dienstverleners, zoals van hoveniers, kunnen risico lopen wanneer ze op een ongelukkig moment te dicht bij het werk van een hovenier komen. Er zijn bijvoorbeeld vaak aanrijdingen met tractoren of er zijn incidenten waarbij kinderen betrokken zijn. Dodelijke ongelukken komen volgens de experts vaker voor op gezinsbedrijven.

4.2.1 Aanvullingen per sector

Van alle zelfstandigen ervaren de hoveniers de meeste risico's. Opnieuw kan dit eraan liggen dat hun werk daadwerkelijk risicovoller is of dat zij zich bewuster zijn van de risico's, bijvoorbeeld doordat zij nauwer klantcontact hebben dan veel andere sectoren. Vooral op het gebied van lichamelijke belasting zien zij meer risico. Uit onze interviews met hoveniers komt naar voren hoveniers veel zware objecten zelf tillen. Officieel ligt de grens bij 20 kg, maar die wordt volgens de geïnterviewde hoveniers eigenlijk altijd overschreden, vooral als er geen collega's of personeel zijn om samen mee te tillen. Dat is ook gerelateerd aan concurrentie: een hovenier moet soms zijn/haar eigen grenzen overschrijden om een klant vast te houden. De verwachtingen bij klanten liggen soms te hoog.

Melkveehouders vinden hun werkplek relatief onveilig. Ze noemen tussen de 2 en 3 risico's waar andere zelfstandigen zich van 1 à 2 bewust zijn. Uit onze interviews komt naar voren dat dit risico vooral te danken is aan het werken met grote dieren. Dieren kunnen onvoorspelbaar zijn; vooral koeien kunnen veel problemen opleveren als de boer(in) niet goed oplet. Meestal kent hij/zij de eigen dieren goed genoeg om het gedrag van de koeien te voorspellen, maar soms gaat het even mis (bijvoorbeeld als de boer(in) erg vermoeid is of haast heeft). Daardoor worden door melkveehouders knel-, plet- en verstikkingsgevaar genoemd in de enquête.

Zelfstandigen in het bos- en natuurbeheer noemen gemiddeld ook relatief veel risico's, al doen maar weinig van hen mee aan de enquête. Via een expert komen we toch het een en ander over de bos- en natuurbeheerders te weten. Zij werken bijvoorbeeld meer dan de andere zelfstandigen in moeilijk bereikbare gebieden, waardoor bij een ongeluk niet snel hulp ingeschakeld en geboden kan worden. Bovendien is communicatie met werkenden lastig als er sprake is van constante, harde geluiden, zoals het geluid van een kettingzaag of hakselaar.

Zowel bos- en natuurbeheerders als hoveniers noemen vaker dan gemiddeld valgevaar in hun werk. Uit onze interviews blijkt dat valgevaar vooral te danken is aan het snoeien van hoge bomen: daarvoor is een goede zekering nodig waarover niet iedere zelfstandige beschikt. Bovendien vereist het de juiste technieken, die bosbouwers wellicht wel goed kennen, maar waarvan niet iedere hovenier helemaal op de hoogte is. Het is ook aangeraden dat er altijd een collega aanwezig is om spoedeisende hulp te bellen wanneer er iets fout gaat. Zo'n collega is lang niet altijd beschikbaar, zeker niet waar het kleine bomen betreft. Hoveniers werken dicht bij de klant, die eventueel hulp kan inschakelen, maar dat gaat niet op voor bos- en natuurbeheerders.

Gewasbeschermingsmiddelen vormen vooral een risico bij het vernevelen in kassen in de glastuinbouw. Voor hoveniers zijn gewasbeschermingsmiddelen volledig verboden, maar klanten verwachten wel dat er vaak gespreid wordt met dit soort middelen. De verwachting van de consument klopt zo niet met de realiteit. Eén hovenier durft met vrij veel zekerheid te zeggen dat veel hoveniers nog altijd middelen gebruiken die inmiddels verboden zijn, vooral in scenario's waarbij haast komt kijken of waarbij de klant zijn/haar verwachtingen niet wil bijstellen.

“Het gebruik van bestrijdingsmiddelen is zó gewoon geworden, alles moet snel en veel.”

– Geïnterviewde zelfstandige

4.3 Conclusie

WAT ZIJN DE BELANGRIJKSTE RISICO'S TIJDENS HET WERK?

Zelfstandigen identificeren gemiddeld tussen de vijf en zes risico's in hun werk. Meestal liggen die op het gebied van lichamelijke belasting, veiligheid van de werkplek en werkruimte en omgeving. Kracht zetten, herhalende bewegingen en alleen werken worden in alle sectoren vaak genoemd. Ook komen buitengewoon lange werkdagen bij zelfstandigen relatief vaak voor. Deze kunnen het concentratievermogen verminderen, waardoor ongelukken vaker optreden.

Zelfstandigen in de glastuinbouw en dierhouderij (niet melkvee), alleenwerkende zelfstandigen en zelfstandigen die niet gemotiveerd zijn om maatregelen te treffen zien minder risico's in hun werk dan de rest van de steekproef. Dat kan betekenen dat hun onderneming veiliger en gezonder is, maar het kan ook betekenen dat zij zich minder bewust zijn van de risico's tijdens hun werk: zij zijn in hogere mate risicoblind dan hun collega's in andere sectoren. Ze zijn er bijvoorbeeld aan gewend geraakt of onderschatten ze (on)bewust, zodat er minder prioriteit ligt op het oplossen ervan. De geïnterviewde zelfstandigen onderkennen dat een expert waarschijnlijk meer risico's zou zien dan zij zelf.

Ondanks de risico's op hun werkplek zijn de zelfstandigen over het algemeen positief over hun eigen gezondheid. Aan de antwoorden van de respondenten is dus niet merkbaar in hoeverre risico's een effect hebben op hun gezondheid. Glastuinbouwers en hoveniers geven hun gezondheid de hoogste score. Daarnaast gaat het met de niet-gemotiveerde en intrinsiek en gemengd gemotiveerde deelnemers ook goed, maar de zelfstandigen met extrinsieke motivatie staan neutraler of zelfs negatief tegenover hun gezondheid.

Een deel van de zelfstandigen ondervindt klachten als gevolg van het werk. Klachten zijn van lichamelijke (41%) en/of geestelijke (28%) aard. In het afgelopen jaar heeft ongeveer een derde van de respondenten beide typen klachten wel eens ervaren. Soms leiden klachten ertoe dat een zelfstandige tijdelijk minder of geen werk kan verzetten. In deze steekproef ervoer een op de vier deelnemers in het afgelopen jaar zo'n periode. Die duurde gemiddeld 71 dagen (of 2,5 maand).

Kennis, overtuigingen en vaardigheid

In dit hoofdstuk gaan we in op kennis, overtuigingen en vaardigheden van de zelfstandigen rond gezond en veilig werken. De vraag naar preventie en arbeidsgerelateerde zorg wordt immers bepaald door de overtuigingen van zelfstandigen en het belang dat aan veilig en gezond werken wordt gehecht (attitude), hoe familie, collega's en vrienden over veilig en gezond werken denken (sociale normen) en de ingeschatte vaardigheid om veilig en gezond te werken (zelfeffectiviteit).

5.1 Uitkomsten van de enquête

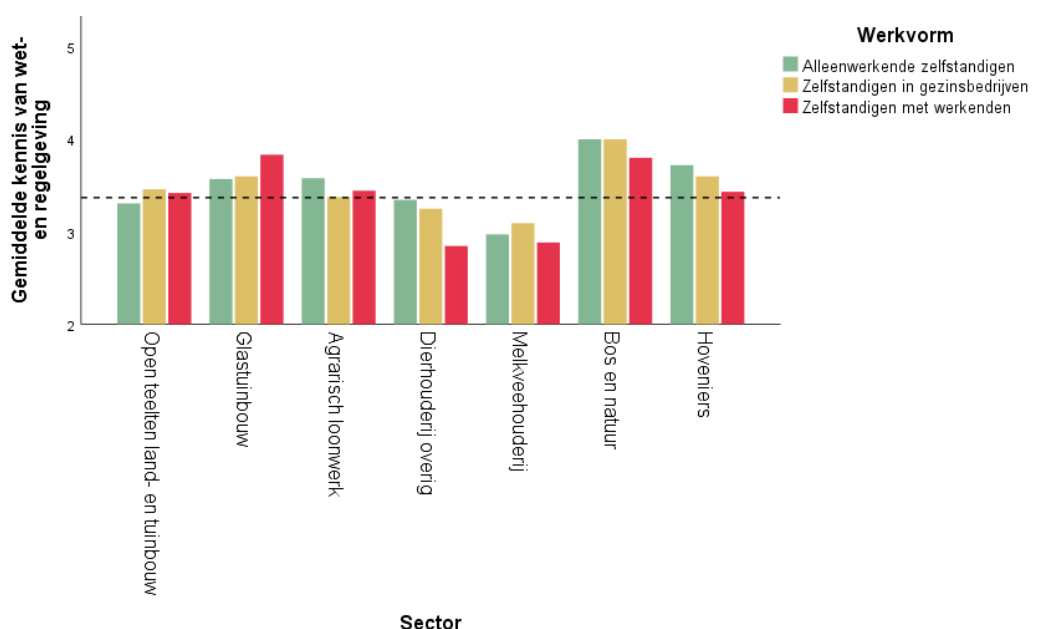
Box 8: De resultaten in deze paragraaf

Gegevens over de houdingen zijn per sector te vinden op bladzijdes 140-148, per werkvorm op bladzijdes 168-174 en per motivatietype op bladzijdes 194-201. In elke bijlage staan ook de totale steekproefpercentages ter vergelijking genoemd.

5.1.1 Kennis van wet- en regelgeving

- We stellen in de enquête één vraag over wet- en regelgeving, maar deze vraag is voor elke welkvorm net iets anders geformuleerd.
- De zelfstandigen in onze steekproef zeggen dat zij op de hoogte zijn van de wet- en regelgeving rondom arbeidsomstandigheden. Meestal kiezen ze eens (**47%** van de alleenwerkenden, **49%** van de zelfstandigen in gezinsbedrijven en **45%** van de zelfstandigen met werkenden) boven helemaal eens (**8%**, **4%** en **4%**, respectievelijk). Het komt vaker voor dat ze neutraal tegenover hun eigen kennis staan of het oneens zijn met de stelling, dan dat ze het helemaal eens zijn. Per vraagstelling is de verdeling van de antwoorden ongeveer hetzelfde. Dat betekent dat de ingeschatte kennis niet afhangt van de welkvorm waarin de zelfstandige werkt.
- Tussen sectoren bestaan wel significante verschillen (zie Figuur 5.1), maar alleen onder alleenwerkende zelfstandigen ($p = ,022$) en zelfstandigen die werkenden inzetten ($p = ,015$). Van de alleenwerkers zijn de bos- en natuurbeheerders het meest zeker over hun kennis (**91%** stemt in), terwijl de melkveehouders het meest onzeker zijn (**32%** stemt in, **32%** is het oneens). Van de zelfstandigen met werkenden zijn de glastuinbouwers het meest zeker over hun kennis (**67%** stemt in), maar ook de bos- en natuurbeheerders denken goed op de hoogte zijn van de wet- en regelgeving (**80%** stemt in; echter zijn er van hen veel minder in de steekproef). Dierhouders en melkveehouders met werkenden zijn het minst zeker van hun kennis (**31%** en **23%** stemmen in; **39%** en **32%** zijn het oneens en weten niet aan welke eisen zij moeten voldoen).

Figuur 5.1. Mate waarin de kennis van de zelfstandige rondom wet- en regelgeving voldoende is (2 = oneens, 3 = neutraal, 4 = eens, 5 = helemaal eens), per sector en opgedeeld in welkvormen. Het steekproefgemiddelde ligt op 3,37; de gestippelde lijn weergeeft dit steekproefgemiddelde

- Ook tussen motivatietypen bestaan onder de zelfstandigen met werkenden verschillen in hun ingeschatte kennis van wet- en regelgeving ($p = ,026$). De grootste groepen verschillen van elkaar: de gemengde gemotiveerde respondenten met werkenden lijken het meest zeker te zijn van hun kennis (**55%** stemt in; **15%** is het oneens met de stelling), terwijl de intrinsiek gemotiveerde respondenten met werkenden iets minder zeker zijn van hun kennis (**44%** stemt in; **22%** is het oneens).

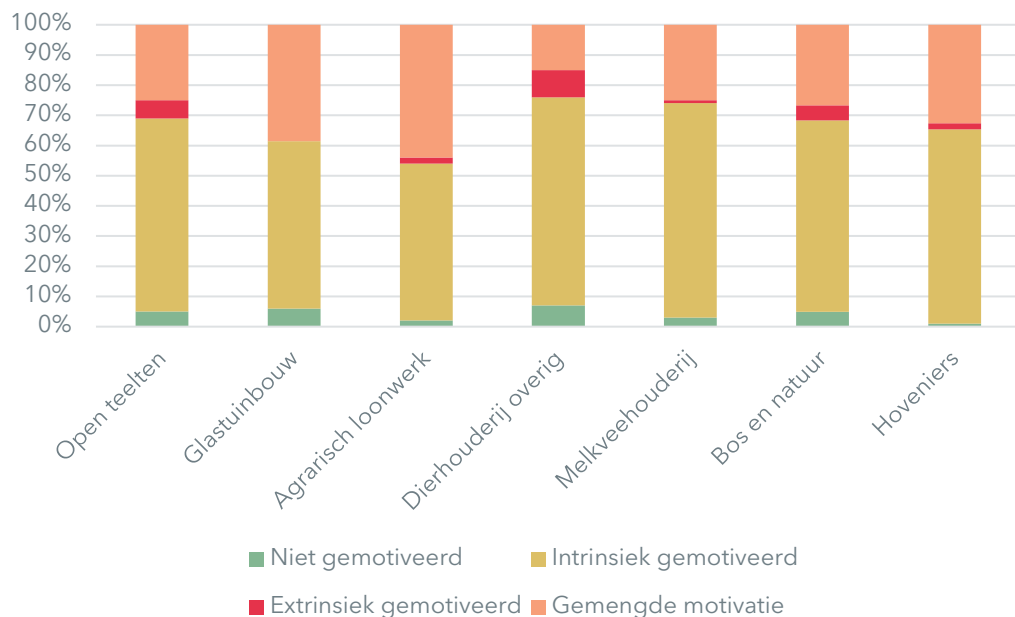
5.1.2 Belang van veiligheid en gezondheid

- Over het belang van veilig en gezond werken legden we de respondenten 3 stellingen en 1 vraag voor:
 - Veilig en gezond werken is voor mij een topprioriteit.
 - Als ondernemer ben ik verantwoordelijk voor de veiligheid en gezondheid van alle werkenden onder mijn gezag, ook als zij niet bij mij in loondienst zijn. - alleen gesteld aan zelfstandigen met werkenden; $N = 231$
 - Ik ben tevreden met mijn arbeids-/werkomstandigheden.
 - Wat is voor u een reden/aanleiding om veilig en gezond te werken?
- **87%** van de zelfstandigen vindt veilig en gezond werken een topprioriteit. Deze 87% kan opgesplitst worden in deelnemers die het hier geheel mee eens zijn (**29%**) en deelnemers die het eens zijn met de stelling (**58%**). Aansluitend op de indeling van de motivatietypen, bedelen de niet-gemotiveerde deelnemers veilig en gezond werken iets minder prioriteit toe. Dat is vooral te danken aan het percentage in deze groep dat neutraal tegenover de stelling staat (**25%**).
- De tweede vraag over het belang van veilig en gezond werken werd alleen aan zelfstandigen met werkenden gesteld. Opnieuw zijn de meeste respondenten het eens met de stelling (**63%**) en in mindere mate helemaal eens (**23%**). Over het algemeen voelen de zelfstandigen verantwoordelijkheid voor de veiligheid en gezondheid van hun werkenden.
- **73%** van de deelnemers is het eens met de derde stelling: ze zijn overwegend tevreden met hun arbeidsomstandigheden. **17%** stemt volledig in met de stelling. Tussen de motivatietypen zijn hierin verschillen te detecteren ($p = ,032$). Van de vier groepen staan de intrinsiek en gemengd gemotiveerden het meest positief tegenover hun werkomstandigheden (**91%** en **90%** stemden in met de stelling, respectievelijk). Niet-gemotiveerde en extrinsiek gemotiveerde deelnemers staan relatief vaak neutraal tegenover de stelling (**14%** en **22%**, respectievelijk).
- Van alle redenen om veilig en gezond te werken, wordt het belang ervan het vaakst genoemd (**88%**). Daarna zijn het voorkomen van kosten (**25%**) en wetgeving (**21%**) motivators die veel genoemd worden. De glastuinbouwers lijken minder dan andere zelfstandigen het (eigen)belang van veiligheid en gezondheid op de werkplek voorop te stellen. Voor hen zijn eisen van de verzekeraar, imago en het voorkomen van kosten ook erg belangrijk. Eisen van klanten en/of opdrachtgevers zijn het minst belangrijk voor dierhouders en melkveehouders, terwijl dit een belangrijke motivator is voor

agrarisch loonwerkers, bos- en natuurbeheerders en voor hoveniers. Imago is ook voor agrarisch loonwerkers relatief belangrijk.

- Het merendeel van de respondenten (**64%**) is intrinsiek gemotiveerd om maatregelen te nemen om zo veilig en gezond mogelijk te werken. Er zijn in feite maar weinig deelnemers die niet gemotiveerd of alléén extrinsiek gemotiveerd zijn (beide **4%**). Er zitten relatief veel glastuinbouwers, agrarisch loonwerkers en hoveniers in de groep met gemengde motivering. Dierhouders zijn iets vaker dan gemiddeld extrinsiek gemotiveerd om veilig en gezond te werken. Daarnaast zijn dierhouders, samen met melkveehouders, vaak intrinsiek gemotiveerd (zie Figuur 5.2).

Figuur 5.2. Motivatietypen per sector

- Zelfstandigen in gezinsbedrijven zijn relatief vaak extrinsiek gemotiveerd (**8%**). Dat verschil met de andere werkvormen is significant ($p = ,006$). Nog steeds gaat het hier om een klein percentage.
- De intrinsiek gemotiveerde, maar ook de gemengd gemotiveerde respondenten noemen vooral het belang van een gezonde en veilige werkomgeving als motivering (**81%** en **89%**, respectievelijk). Intrinsiek gemotiveerde deelnemers herhalen dit ook in hun open antwoorden veel: het belang van hun eigen gezondheid en een zo lang mogelijke loopbaan. Respondenten met gemengde motivatie noemen relatief veel redenen, waardoor alle percentages erg hoog liggen. Een tweede belangrijke reden voor hen is wetgeving (**67%**) en daarna eisen van klanten/opdrachtgevers en het voorkomen van kosten (beide **53%**). Voor deelnemers met extrinsieke motivatie is vooral wetgeving belangrijk (**66%**).

5.1.3 Ingeschatte vaardigheid

- Dit blok gaat over de inschattingen van vaardigheid en controle van de respondenten. Daarover legden wij de respondenten 5 stellingen voor:
- Er kan mij weinig overkomen, want ik weet hoe ik veilig en gezond kan werken.
- Ik heb voldoende informatie over hoe het gezinslid/de gezinsleden op mijn bedrijf veilig en gezond kunnen werken. - alleen gesteld aan zelfstandigen in gezinsbedrijven; $N = 239$
- Ik heb voldoende informatie over hoe werkenden op mijn bedrijf veilig en gezond kunnen werken. - alleen gesteld aan zelfstandigen met werkenden; $N = 231$
- De gezinsleden/het gezinslid met wie ik samenwerk, trekken/trekt zich maar weinig aan van veilig en gezond werken. - alleen gesteld aan zelfstandigen in gezinsbedrijven; $N = 239$
- De werkende(n) die ik inzet, trekt/trekken zich maar weinig aan van veilig en gezond werken. - alleen gesteld aan zelfstandigen met werkenden; $N = 231$
- Met de stelling dat de zelfstandige maar weinig kan overkomen, stemt niet iedereen volledig in. De meeste deelnemers zijn het eens (**45%**) of staan neutraal tegenover de stelling (**28%**). Dierhouders zijn het minder vaak dan gemiddeld eens met deze stelling (**33%**) en zijn het vaker oneens (**24%**). Daarnaast staan glastuinbouwers vaker dan gemiddeld neutraal tegenover de stelling (**50%**). Alleenwerkende zelfstandigen staan positiever tegenover de stelling (**57%** van hen stemt in) dan de andere twee groepen. Zelfstandigen in gezinsbedrijven en zelfstandigen met werkenden zijn het vaker oneens met de stelling (beide **20%**) dan alleenwerkers (**13%**).

Box 9: Over de interpretatie van de eerste stelling rondom ingeschatte vaardigheid

De vraagstelling is tweeledig. Allereerst kan een zelfstandige (niet) instemmen met het idee dat hem/haar weinig kan overkomen. Ten tweede is het mogelijk dat een zelfstandige instemt met het idee dat hij/zij genoeg kennis heeft om veilig en gezond te werken. Het feit dat de respondenten vaak neutraal tegenover deze stelling staan, kan erop duiden dat zij hun kennis laag inschatten en/of dat zij ondanks hun kennis toch geloven dat zij niet gevrijwaard zijn van ongelukken.

- De meeste deelnemers (**73%**) zijn het eens met de stelling dat zij genoeg kennis hebben om hun gezin veilig en gezond te laten werken. Dat percentage is bijna hetzelfde waar het ingezette werkenden betreft (**75%**). Bij beide stellingen zijn meer respondenten het noch eens, noch oneens (**16%**) dan dat zij het helemaal eens zijn (**9%** rondom gezin, **8%** rondom werkenden).
- Een gelijksoortig patroon is te zien in de antwoorden op de vierde en vijfde stelling. De meeste respondenten zien dat hun gezinsleden zich wél iets aantrekken van veilig en gezond werken (70%) en datzelfde geldt voor ingezette werkenden (66%). Verschil met de vorige twee stellingen is dat de respondenten het vaker helemaal eens zijn

met de stellingen (16% op beide stellingen) dan dat ze er neutraal tegenover staan (8% en 10%).

- Op gezinsbedrijven bestaan er verschillen tussen de verschillende motivatietypen ($p = ,036$). De niet-gemotiveerde respondenten zeggen relatief vaak dat het gezin zich maar weinig aantrekt van veilig en gezond werken (**18%** stemt in) in vergelijking met de andere groepen. Extrinsiek gemotiveerden stonden gemiddeld vaak neutraal tegenover de stelling (**25%**). Het gaat hier om kleine aantallen: er zijn maar 11 niet-gemotiveerde deelnemers op gezinsbedrijven en 20 deelnemers die extrinsiek gemotiveerd zijn.

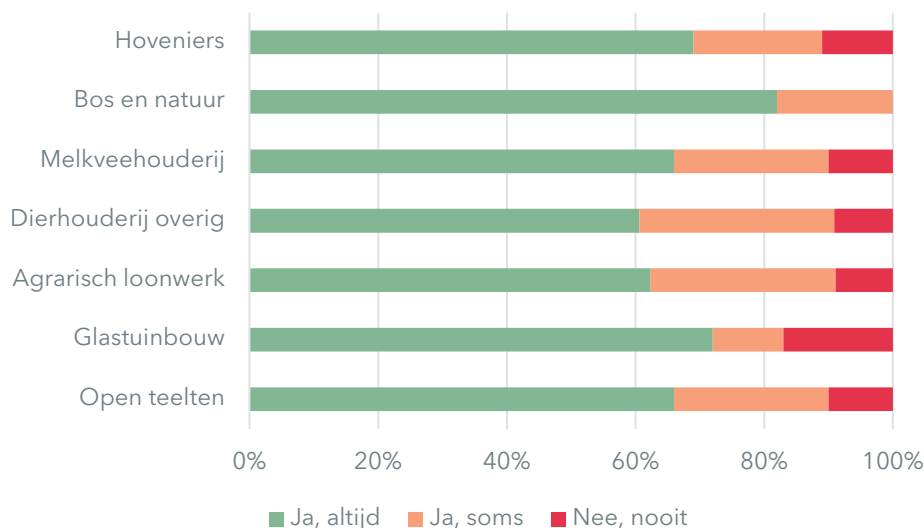
5.1.4 De sociale omgeving

- We legden een deel van de respondenten 2 stellingen voor over de sociale omgeving en in hoeverre veilig en gezond werken besproken worden. De exacte stelling hing af van de werkvorm waartoe de respondent behoort.
 - Ik bespreek veilig en gezond werken met anderen, bijvoorbeeld familie, vrienden en/of anderen. – alleen gesteld aan alleenwerkende zelfstandigen; $N = 301$
 - Op mijn bedrijf bespreken we veiligheid en gezondheid. – alleen gesteld aan zelfstandigen in gezinsbedrijven; $N = 239$

Eén vraag werd aan alle 771 deelnemers voorgelegd, namelijk:

- Spreekt u mensen tijdens het werk aan als zij zich onveilig en/of ongezond gedragen? (Zie voor de non-significante sectorverschillen Figuur 5.3.)

Figuur 5.3. Mate waarin de zelfstandigen binnen de sectoren anderen aanspreken op onveilig of ongezond gedrag

- De meeste alleenwerkers zeggen dat zij gezondheid en veiligheid tot op zekere hoogte bespreken met anderen (**48%**). Er zijn minder respondenten die het helemaal eens zijn met de stelling (**10%**) dan respondenten die neutraal tegenover de stelling staan (**23%**).
- Op gezinsbedrijven wordt veiligheid en gezondheid tot op zekere hoogte besproken (**61%**), maar opnieuw zijn er op de tweede plek veel zelfstandigen (**19%**) die het noch eens, noch oneens zijn met de stelling. Er zijn evenzoveel respondenten die het helemaal eens zijn met de stelling als respondenten die het oneens zijn (**10%**). Dit betekent dat zelfstandigen in gezinsbedrijven er eerder naar neigen om het onderwerp niet te bespreken.
- Alle respondenten werden gevraagd of zij anderen aanspreken op onveilig en/of ongezond gedrag. De meeste respondenten (**66%**) zouden dat altijd doen. **24%** is selectief en doet dat onder sommige omstandigheden; dat hangt volgens de verklaringen van de respondenten bijvoorbeeld af van de persoon die het gedrag vertoont.
- Binnen sommige werkvormen lijken zelfstandigen meer de neiging hebben om anderen aan te spreken dan binnen andere werkvormen ($p < ,001$). Zelfstandigen met werkenden spreken anderen het vaakst aan (**75%**); alleenwerkenden zijn het meest selectief. De alleenwerkende zelfstandigen antwoordden ook het vaakst dat ze anderen nooit zouden aanspreken op onveilig en/of ongezond gedrag (**16%**).
- Ook tussen motivatietypen zijn verschillen in de antwoorden op de laatste vraag ($p < ,001$). Intrinsiek gemotiveerde deelnemers spreken in de hoogste mate anderen altijd aan (**70%**), maar respondenten met gemengde motivatie antwoorden vaker positief op de vraag (**96%** zegt ja). De meeste niet gemotiveerde deelnemers zouden anderen nooit aanspreken op onveilig en/of ongezond gedrag (**39%**); extrinsiek gemotiveerden zijn voornamelijk selectief (**41%**).

5.2 Uitkomsten van de diepte-interviews

5.2.1 Kennis van wet- en regelgeving

De Arbowet gaat niet alleen op voor traditionele werkgever-werknemerrelaties. Wat betreft ernstige risico's gelden er ook regels voor zelfstandigen. Werken zelfstandigen samen met anderen (gezin of ingehuurde werkenden) die ook mogelijk gevaar lopen, dan gelden er ook specifieke regels.¹⁵ Er bestaat in de Arbowet bijvoorbeeld een aanvullende bepaling gericht op de veiligheid en gezondheid van uitzendkrachten,¹⁶ naast regelingen voor andere typen werkenden. Per werkvorm geeft ongeveer de helft van de respondenten aan dat zij overwegend genoeg kennis hebben van de wet- en regelgeving die op hun werkvorm van toepassing is. Melkveehouders

¹⁵ Inspectie SZW, Zelfstandigen en de Arbowet, 2012.

¹⁶ TNO, Flexwerkers en de Arbowet, 2019.

(en in mindere mate andere dierhouders) in alle werkvormen zijn niet zo zeker over hun kennis van wet- en regelgeving als andere zelfstandigen in andere sectoren. 32% van de alleenwerkende melkveehouders zijn het bijvoorbeeld oneens met de stelling dat zij genoeg kennis hebben.

Het kan heel goed zijn dat deze terughoudendheid voortkomt uit de snel veranderende wet- en regelgeving voor de boeren. Daarover werd ook al verwezen in het hoofdstuk over contextuele ontwikkelingen. Ook de eisen van klanten en afnemers rondom de veiligheid en gezondheid van de boer zijn (gedeeltelijk als gevolg van veranderlijke wet- en regelgeving) aan verandering onderhevig. Uit een interview met een melkveehouder komt naar voren dat er veel onzekerheid over regels is en bovendien over welke maatregelen al dan niet het investeren waard zijn. Pas als de overheid klaar is met de onderhandelingen over de agrarische sector, durven deze boeren weer stappen te zetten. Het is denkbaar dat de melkveehouders en overige dierhouders zich tot dat gebeurt niet verdiepen in de arbowetgeving, of niet zeker weten of zij van de laatste wijziging genoeg op de hoogte zijn.

De zelfstandigen die wij interviewen, reageren negatief op wetten en regels. Liever doen ze iets omdat ze dat zelf belangrijk vinden, dan omdat ze ertoe verplicht worden. Het huidige politieke klimaat kenmerkt zich voor hen door de bijkomende verplichtingen (vooral met betrekking tot milieu/klimaat). Regels omtrent veilig en gezond slaan onder de geïnterviewde zelfstandigen minder goed aan. Dat heeft ook te maken met extrinsieke motivatie. Een voorbeeld is een zelfstandige die normaliter zijn administratie naar eigen zeggen pas op orde brengt de dag voordat een keuring plaatsvindt. Deze administratieve taken hebben voor hem geen prioriteit totdat iemand komt controleren of hij alles wel goed bijhoudt. Zijn er geen regelmatige controles, dan is het denkbaar dat deze zelfstandige nooit meer naar zijn papieren omkijkt. Daar kiest hij immers niet zelf voor, maar het is voor hem een verplichting. Wordt een gedrag enkel gemotiveerd door regels en keuringen, dan houden alleen die regels en keuringen het gedrag in stand. Zonder regels en keuringen komt het gedrag hoogstwaarschijnlijk te vervallen, zoals ook bij de zelfstandige in het bovenstaande voorbeeld te zien is.¹⁷

5.2.2 Belang van veiligheid en gezondheid

88% van de respondenten geeft aan dat zij zelf het belang inzien van veilig en gezond werken. Een aantal toelichtingen hierop waren te vinden in de open antwoorden:

“Ik heb maar één lichaam.”

– Respondent van de enquête

“Ik wil zo oud mogelijk worden met mijn vrouw.”

– Respondent van de enquête

¹⁷ Zie bijvoorbeeld <https://www.desteven.nl/leerdoelen/leidinggevende-manager/motiveren/intrinsieke-motivatie-vergroten-medewerkers/extrinsieke-motivatie>

“Wat je voor jezelf wilt, wil je toch ook voor een ander: gezond en veilig werken.”

- Respondent van de enquête

Op dit moment is 73% van de respondenten tevreden met zijn/haar werkomstandigheden. Een aantal geïnterviewde experts waarschuwt wel voor het volgende: zelfstandigen zijn (wat betreft veiligheid en gezondheid) vooral reactief en minder preventief. Dat wil zeggen dat ze voor een groot deel pas maatregelen nemen als ongelukken al plaats hebben gevonden of als ze op de een of andere manier al ziek zijn geworden.

“Ze vragen zich af hoe ze ervoor kunnen zorgen dat een ongeluk niet *nóg* een keer gebeurt, in plaats van zich af te vragen hoe ze ervoor kunnen zorgen dat een ongeluk *nóóit* gebeurt.”

- Geïnterviewde expert

Zolang de zelfstandigen tevreden zijn, zoals ze in de enquête aangeven, is de kans klein dat zij actief op zoek zullen gaan naar risico's. Vanwege de mogelijke risicoblindheid die in het vorige hoofdstuk over risico's aan bod kwam, betekent tevredenheid onder de zelfstandigen zeker niet altijd dat de veiligheid en gezondheid van de zelfstandige volledig gegarandeerd is. Er kan sprake zijn van onzichtbare risico's.

25% van de respondenten noemt het voorkomen van kosten een belangrijke reden om gezond en veilig te werken. In hoofdstuk 3 over de context bleek dat land- en tuinbouwers (open teelten), dierhouders en melkveehouders het minst vertrouwen hebben in hun financiële situatie. Maar ook algemeen beschouwd geeft 93% van de respondenten aan niet volledig zeker te zijn van hun financiële situatie. Het feit dat een kwart van de respondenten kosten als een belangrijke motivatie ziet, sluit hierop aan. De geïnterviewde zelfstandigen zien veiligheid en gezondheid veelal vanuit een financieel perspectief: gaat er iets mis, dan kost dat geld. Bij een ongeluk van de zelfstandige zelf of zijn/haar personeel, komt de bedrijfsvoering een tijdlang op losse schroeven te staan. Ook kunnen negatief uitpakkende keuringen leiden tot voorrijkosten bij vervolkeuringen (in het beste geval) of boetes (in het slechtste geval).

Het onveilige/ongezonde gedrag en de resulterende ongevallen van anderen kunnen ook afschrikken. Eén geïnterviewde zelfstandige werd bijvoorbeeld erg afschrikt wordt door ongelukken die zijn collega's overkomen of overkomen zijn. Hij ziet bijvoorbeeld wel eens een filmpje op YouTube voorbijkomen waarin een spelletje of grapje desastreuze gevolgen heeft. Ook vertellen zijn collega's hem wel eens over ongelukken op hun bedrijf. Dit soort verhalen herinneren hem eraan om vooral op te blijven letten en zijn machines aan het begin van de dag nog eens extra te checken. Schrik/angst speelt dus ook een rol in de motivering om gezond en veilig te werken.

87% van de respondenten vindt veilig en gezond werken een topprioriteit. Toch geeft deze steekproef niet een geheel betrouwbaar beeld van het belang dat veilig en gezond werken voor zelfstandigen in de agrarische en groene sector hebben. Een groot deel van de voor dit onderzoek aangeschreven zelfstandigen reageerden immers helemaal niet op de uitnodiging. Van de 10.000 aangeschreven zelfstandigen reageerde ongeveer 8%. Uit het hoge percentage non-respons blijkt dat het onderwerp veilig en gezond werken (op dit moment) voor weinig zelfstandi-

gen een prioriteit vormt. Bedacht moet worden dat het onderzoek is uitgevoerd tijdens de boerendemonstraties rond stikstof en PFAS. De respondenten die wél reageren op de enquête, kijken dus af van de norm: zij hebben wel genoeg tijd en/of motivatie om te antwoorden. Het is goed denkbaar dat de overige 92% van de aangeschreven zelfstandigen anders zouden antwoorden op de vragen in de enquête, zeker waar het op het belang van veilig en gezond werken aankomt.

5.2.3 Ingeschatte vaardigheid

Ongeveer driekwart van de respondenten zegt genoeg kennis te hebben om hun gezinsleden en/of werkenden gezond en veilig te laten werken. Over het algemeen vertrouwen zelfstandigen veelal op hun eigen kennis en ervaring, zegt een van de geïnterviewde experts. Een zelfstandige die we interviewen, beschouwt zichzelf dan ook als zijn eigen arbo-adviseur: hij zit immers al jaren in het vak, heeft zijn vader ook decennia lang in dezelfde branche aan het werk gezien, en weet daardoor hoe het zou moeten. Hij denkt niet dat het nodig is om advies aan te vragen van collega's of arbo-experts, want hij kent zijn eigen bedrijf het beste.

Omdat de geïnterviewde zelfstandigen zichzelf als expert zien, geloven zij ook dat ongevallen, ongelukken en gezondheidskwesties voor het grootste deel het gevolg zijn van onoplettendheid of pech. Ongevallen zijn volgens hen zeker niet gerelateerd aan een kennisgebrek. Dit kan verklaren waarom het antwoord op de eerste stelling over de ingeschatte vaardigheid ("Er kan mij weinig overkomen, want ik weet hoe ik veilig en gezond kan werken") relatief negatief is: de zelfstandigen vinden dat zij genoeg kennis hebben, maar een ongeluk zit in een klein hoekje.

Daarom zijn bepaalde risico's volgens de zelfstandigen niet op te lossen. Het komt vooral aan op "eerst nadenken, dan doen". Gebeuren er ongelukken, dan is dat volgens de zelfstandigen vooral te wijten aan onoplettendheid. Een zelfstandige die wij spreken stelt hem moet je je tijd durven nemen. Routinematig werk(en) is volgens hem het meest gevaarlijk, omdat bij dat soort werk het minst oplettend bent.

"Als je over straat fietst loop je ook het risico om ergens tegenaan te fietsen. Als je even wegdroomt fiets je zo tegen een steen aan en lig je op de grond. Je loopt echt niet alleen in mijn werk. Het is een kwestie van opletten."

- Geïnterviewde zelfstandige

De zelfstandigen zijn ook geneigd om ongelukken af te doen als domme pech. Er valt niet in te grijpen, want ongelukken zijn niet te voorspellen. Een geïnterviewde zelfstandige hovenier viel drie jaar geleden uit een boom en brak zijn rug, maar hij had alle mogelijke maatregelen genomen. Hij droeg een zekering en er was een collega aanwezig. Maar er schoot een gesp los en een tak brak op hetzelfde moment af, waardoor hij naar beneden viel. Zoiets valt niet te voorzien, vindt hij. Dat heeft niets met zijn eigen ervaring of kennis te maken.

5.2.4 De sociale omgeving

Volgens de resultaten van de enquête bespreekt 48% van alleenwerkende zelfstandigen gezondheid en veiligheid met anderen, bijvoorbeeld familie of vrienden. 61% van de zelfstandigen op gezinsbedrijven bespreekt veiligheid en gezondheid op het bedrijf. Algemeen genomen zou 66% van respondenten anderen altijd aanspreken, 24% soms. Vooral zelfstandigen met werkenden spreken anderen aan. Daaruit kan men opmaken dat de zelfstandigen het makkelijk vinden om met de sociale omgeving over veiligheid en gezondheid te praten. Echter komt dit niet helemaal overeen met de resultaten van de diepte-interviews. Daaruit komt een veel wisselender beeld over de sociale omgeving naar voren. De meesten zouden werkenden alleen aanspreken als hun gedrag heel extreem is of als het gedrag de zelfstandige zelf onnodig veel geld kost. Zaken als werkhouding zijn de verantwoordelijkheid van de werkende zelf. Een voorbeeld van "heel extreem" gedrag zijn uitzendkrachten die op maandagochtend nog aangeschoten in de kas van één geïnterviewde zelfstandige aankomen: dan belt deze zelfstandige op naar het uitzendbureau om ongezond gedrag te melden.

Twee zelfstandigen die wij spreken zijn juist erg zorgzaam richting het personeel. Een van hen zegt over zijn uitzendkrachten:

"Ze zijn nog jong; ze hebben een heel leven voor zich. Ik vind hun veiligheid eigenlijk belangrijker dan mijn veiligheid."

De ander, die ook een zorgboerderij heeft, spreekt de vrijwilligers op zijn bedrijf aan op onveilig of ongezond gedrag omdat hun gezondheid prioriteit heeft boven het werk dat zij leveren:

"Voor mij is het wel een issue dat het goed met jou gaat als je hier bent."

Alleenwerkende zelfstandigen zijn het meest selectief in het aanspreken van anderen. Zij zouden het vaakst van de drie werkvormen anderen nóóit aanspreken op onveilig of ongezond gedrag. Wij spreken een aantal alleenwerkende zelfstandigen. Zij bespreken risico's eigenlijk alleen met hun partners. Zo drukt de vrouw van één van de geïnterviewde zelfstandigen hem elke ochtend op het hart om voorzichtig te doen; een andere echtgenote vond eigenlijk dat haar man meer maatregelen tegen de gassen in een mestkelder moest nemen. Maar de zelfstandigen delen over het algemeen geen zorgen met anderen (zoals vrienden of collega's) tot er iets goed misgaat.

"Je loopt daar niet echt mee te koop, nee."

- Geïnterviewde zelfstandige

5.3 Conclusies

IN HOEVERRE ZIJN ZELFSTANDIGEN BEKEND MET WET- EN REGELGEVING?

Van de Arbowet zijn de zelfstandigen naar eigen zeggen voldoende op de hoogte, al is er - afgaande op hun eigen inschattingen - wel wat ruimte om de kennis te verbeteren. De veranderingen die gaande zijn in de wet- en regelgeving die betrekking hebben op de agrarische en groene sector, maken ook dat de zelfstandigen wat onzekerder zijn over hun kennis. Die veranderingen maken hen recalcitrant; zij vinden alle regels en verplichtingen onprettig, omdat die hun vrijheid als zelfstandige inperken.

WELK BELANG HECHTEN ZELFSTANDIGEN AAN VEILIG, GEZOND EN DUURZAAM WERKEN?

Zeker negen op de tien zelfstandigen zien het belang van veilig en gezond werken in. Echter ziet ongeveer 4% van de zelfstandigen in de steekproef geen reden om gezond en veilig te werken en eenzelfde percentage zelfstandigen doet dit puur vanwege externe redenen, zoals de vereisten van de overheid en/of van klanten/opdrachtgevers.

Ongeveer 90% van de zelfstandigen is op dit moment tevreden met zijn/haar werkomstandigheden. Dat betekent ook dat ze niet allemaal actief op zoek gaan naar risico's om te verhelpen, want uit de diepte-interviews blijkt dat velen alleen wanneer hun een ongeluk overkomt op zoek zullen gaan naar oplossingen. Tevredenheid kan erop duiden dat er geen risico's meer zijn, maar het is waarschijnlijker dat bestaande risico's niet meer in het oog springen bij zelfstandigen, omdat zij daar aan gewend zijn geraakt.

Risicoblindheid kan ertoe leiden dat er zelfstandigen zijn die geen maatregelen nemen om hun bedrijf veiliger en gezonder te maken of dat zij niet bereid zijn om grote maatregelen te treffen. Uit hoofdstuk 6 blijkt dat zelfstandigen die weinig risico's op hun werk identificeren, ook minder maatregelen hebben getroffen. Ook zijn het de zelfstandigen die de meeste risico's zien, die aangeven behoefte te hebben aan ondersteuning om veilig en gezond te werken (zie hoofdstuk 7).

In onze steekproef onderscheiden wij één groep die niet gemotiveerd is om veilig en gezond te werken. Zij werken vooral in de open teelten, veeteelt of overige dierhouderij. Zij werken ook vaak alleen of op een gezinsbedrijf. Daarnaast zijn er zelfstandigen die geen intrinsieke redenen aangeven om veilig en gezond te werken; zij treffen alleen maatregelen omdat zij het gevoel hebben dat het móét. Zij werken ook in de open teelten, veeteelt of overige dierhouderij. Daarnaast zijn ze te vinden in het bos- en/of natuurbeheer. Twee derde van deze zelfstandigen zet werkenden in. Vervolgens is er een grote groep zelfstandigen die maatregelen treft omdat ze het belang van veilig en gezond werken inzien. Ze treffen deze maatregelen voor zichzelf. Deze zelfstandigen werken in de veeteelt, overige dierhouderij of als hovenier. Ten slotte bestaat er een groep zelfstandigen die zowel extrinsieke als intrinsieke redenen hebben om veilig en gezond te werken. Voor hen spelen over het algemeen ook méér redenen (namelijk gemiddeld vier). Vooral agrarisch loonwerkers en hoveniers hebben gemengde motivatie. Het zijn met name dienstverleners.

WELKE OVERTUIGINGEN SPELEN EEN ROL BIJ VEILIG, GEZOND EN DUURZAAM WERKEN?

Op basis van de diepte-interviews concluderen we dat de volgende overtuigingen een rol spelen bij veilig en gezond werken:

- De overtuiging dat veiligheid en gezondheid op de werkvloer een verplichting is. Soms zien zelfstandigen niet in dat regels er zijn voor hen. Zij vinden dat de overheid geen verstand van zaken heeft en dat hun eigen kennis voldoende is om hun veiligheid en gezondheid te garanderen.
- De overtuiging dat je met opletten alle ongelukken kunt voorkomen. Zolang je je eigen bedrijf goed kent en je aandacht er altijd bij houdt, kan je niks overkomen. Let je als zelfstandige niet goed op, dan maakt het niet uit hoeveel kennis je hebt van veilig en gezond werken.
- De overtuiging dat alle overige ongelukken het gevolg zijn van pech. Als een zelfstandige goed oplet en alle overige maatregelen treft, maar er gebeuren toch ongelukken, dan is er niets wat hij/zij kan doen om dit risico te verhelpen.
- De overtuiging dat kleine risico's geen prioriteit hebben. Er zijn andere zaken die spelen en die meer haast vereisen, zoals het voldoen aan milieueisen van de overheid. Ook is er soms geen geld beschikbaar voor investeringen in veiligheid en gezondheid op de werkvloer. Kleine risico's verschuiven dan naar de achtergrond. Maar volgens experts zijn het juist de kleine risico's die vaak tot ongevallen leiden.
- De overtuiging dat wanneer een zelfstandige geen risico's ziet, er ook geen risico's bestaan. Zelfstandigen kennen hun bedrijf van onder tot boven. Bestaat er een risico, dan zijn ze er vaak aan gewend geraakt om daarmee om te gaan. Een botte schaar houdt je bijvoorbeeld net iets anders vast en vormt vervolgens geen risico meer. Zelfstandigen kunnen op de lange termijn risicoblind raken.

IN WELKE MATE ACHTEN ZELFSTANDIGEN ZICH VAARDIG OM VEILIG, GEZOND EN DUURZAAM TE WERKEN?

Zelfstandigen zijn overtuigd van hun eigen vaardigheden en kennis. Er is niemand die hun bedrijf/onderneming zo goed kent als zij zelf. Ook samenwerkende gezinsleden en werkenden kunnen zij veilig en gezond laten werken. Maar volgens de zelfstandigen is vaardigheid en kennis niet de volledige oplossing, want als je bij de les blijft tijdens het werken zit een ongeluk als nog in een klein hoekje.

HOE DENKT DE OMGEVING VAN ZELFSTANDIGEN OVER VEILIG, GEZOND EN DUURZAAM WERKEN?

Ongeveer 6 à 7 op de tien zelfstandigen bespreekt gezondheid en veiligheid binnen of buiten zijn/haar bedrijf. Gezinsleden en werkenden vinden dat onderwerp ook belangrijk. 90% van de zelfstandigen zou ook anderen aanspreken op onveilig en gezond gedrag, maar dan moet er wel een goede reden voor zijn.

Uit de diepte-interviews komt naar voren dat zelfstandigen de veiligheid en gezondheid van andere voornamelijk hun eigen verantwoordelijkheid vinden. Pas als erg gevaarlijk gedrag wordt vertoond of wanneer het gedrag van anderen de zelfstandigen op kosten kan jagen, zeggen zij er iets van. Dit gaat voornamelijk op voor alleenwerkende zelfstandigen.

Getroffen maatregelen

In dit hoofdstuk bespreken we de concrete maatregelen die zelfstandigen al getroffen hebben. Zo komen zaken als persoonlijke beschermingsmiddelen, het uitvoeren van een RI&E, het verbeteren van machineveiligheid, enzovoorts aan bod. Het hoofdstuk geeft inzicht in de beoordeling van dat aanbod door zelfstandigen. Daarnaast wordt besproken in hoeverre het aanbod op hen is toegespitst.

6.1 Uitkomsten van de enquête

Box 10: De resultaten in deze paragraaf

Maatregelen zijn uitgewerkt per sector, werkvorm en motivatietype. Maatregelen per sector staan op bladzijdes 148-151, per werkvorm op bladzijdes 174-177 en per motivatietype op bladzijdes 201-204. In elke bijlage staan ook de totale steekproefpercentages ter vergelijking genoemd.

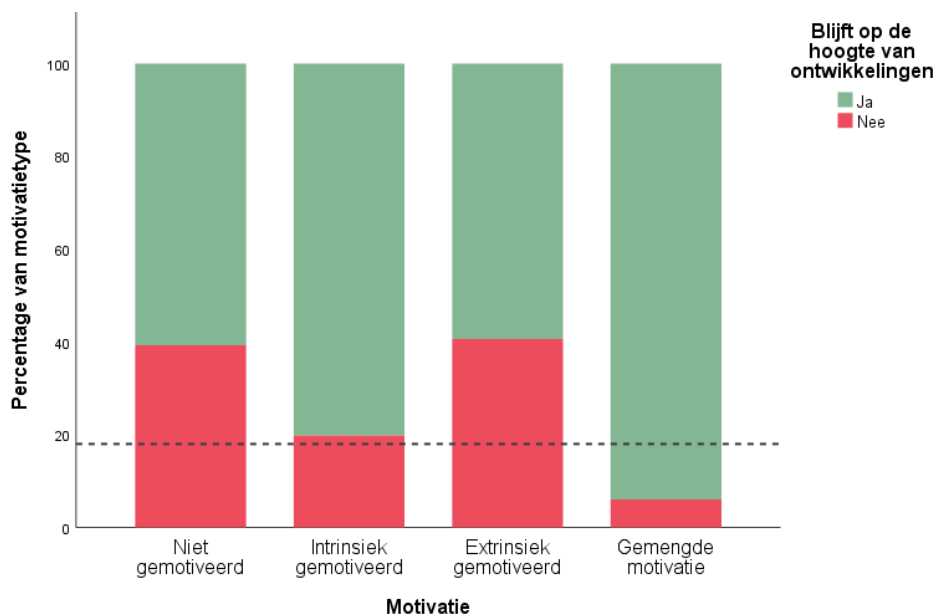
6.1.1 Geraadpleegde informatiebronnen

- **18%** van de zelfstandigen geeft in de enquête aan dat hij/zij niet op de hoogte blijft van ontwikkeling rondom veilig en gezond werken. De overige **82%** doet dat wel.
- De respondenten blijven vaak via één of twee kanalen op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Vakbladen zijn populair. In Bijlage 2 zijn de meest genoemde vakbladen

te vinden. Vakbladen lijken in deze sector wel populairder dan het internet (zie Bijlage 2 voor de meest genoemde websites). De zelfstandigen in de steekproef zeggen dat zij met name Boerderij, Nieuwe Oogst en de regiobladen van LTO lezen. Online is Boerderij ook populair, met daarnaast de website van Stigas. De meeste respondenten gaan simpelweg op Google op zoek naar ontwikkelingen en/of oplossingen voor veiligheids- en gezondheidsproblemen. Ten slotte maken de respondenten ook gebruik van cursussen/trainingen en leren ze veel van hun collega's.

- Van alle deelnemers blijven de niet-gemotiveerde (**39%** zegt niet op de hoogte te blijven) en extrinsiek gemotiveerde (**41%**) veel minder op de hoogte van ontwikkelingen op het gebied van veiligheid en gezondheid op de werkvloer. In Figuur 6.1 is te zien dat de groep met gemengde motivatie veel beter op de hoogte blijft van nieuwe ontwikkelingen (**94%** van hen doet dat via verschillende kanalen).

Figuur 6.1. Percentage van elk motivatietype dat wel en niet op de hoogte blijft van nieuwe ontwikkelingen. In de hele steekproef blijft 18% niet op de hoogte; de gestippelde lijn weergeeft die grens

- Alle kanalen zijn minder populair onder de niet-gemotiveerde en extrinsiek gemotiveerde deelnemers, maar zij zijn toch het beste te bereiken via vakbladen (**25%** en **22%**, respectievelijk) en collega-ondernemers (**11%** en **25%**, respectievelijk). De vakbladen die zij het meest lezen zijn Boerderij en Nieuwe Oogst.
- De gemengd gemotiveerden blijven veel vaker dan gemiddeld op de hoogte via het internet (**26%**). Ze volgen meer trainingen/cursussen (**36%**) en overleggen meer met collega-ondernemers over het onderwerp (**32%**).

6.1.2 Preventieve maatregelen

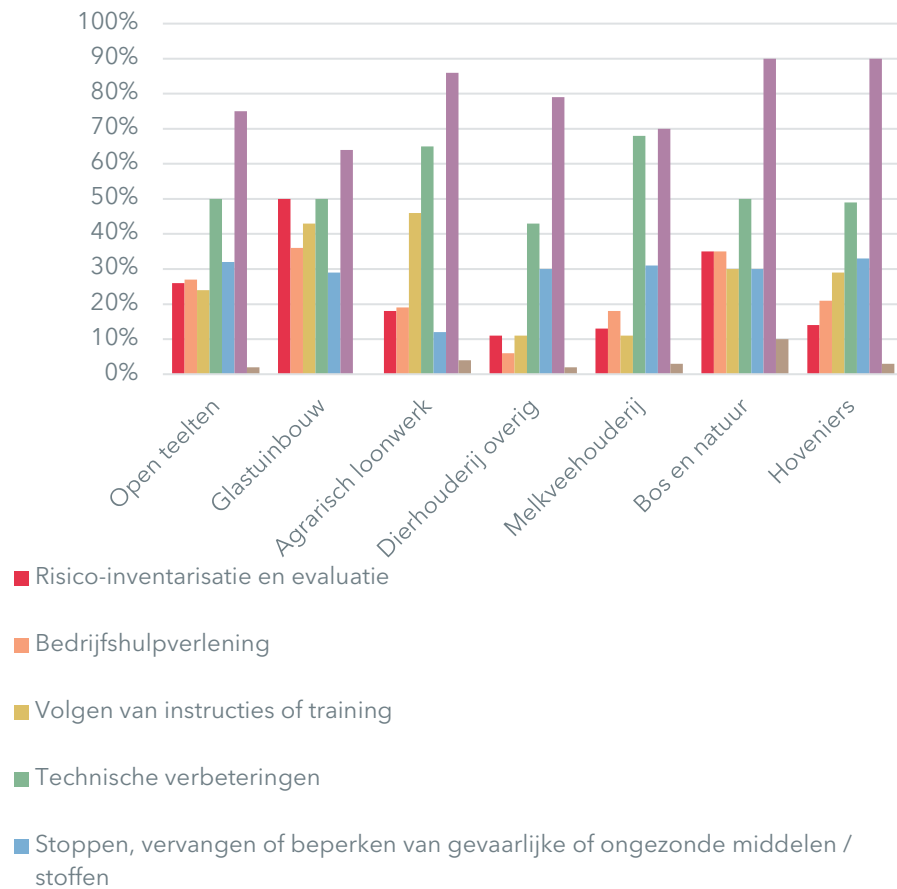
- De antwoorden van de zelfstandigen laten zien dat er een verband is tussen het aantal risico's dat men identificeert en het aantal preventieve maatregelen dat men treft. Hoe meer risico's, hoe meer maatregelen ($r = ,196$, $p < ,001$). Ziet een zelfstandige geen risico's, dan is het aantal risico's dat hij/zij getroffen heeft waarschijnlijk ook laag.
- **83%** van de respondenten heeft maatregelen genomen die op veiligheid en gezondheid gericht zijn. De overige **18%** houdt zich hier niet mee bezig.

Box 11: Duiding van de 18%

Het lijkt alsof 1 op de 5 respondenten geen maatregelen heeft getroffen. Het is echter goed om hierbij in gedachten te houden dat veel gedrag rondom veiligheid en gezondheid gezien wordt als voor de hand liggend, maar niet als maatregel. Goed opletten bij potentieel gevaarlijke handelingen is een maatregel die iedereen neemt, maar die niet als zodanig gezien wordt.

- Het gaat vooral vaak om het gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen, zoals handschoenen en mondkapjes. **79%** van de respondenten die maatregelen hebben genomen, gebruikt persoonlijke beschermingsmiddelen. Men draagt bijvoorbeeld mondkapjes om problemen ten gevolge van stof tegen te gaan.
- Volgens de arbeidshygiënische strategie beschreven in de Arbowet¹⁸ zijn persoonlijke beschermingsmiddelen een laatste redmiddel. Toch worden ze in de hoogste mate gebruikt. Bronmaatregelen, collectieve maatregelen en individuele maatregelen zouden getroffen moeten worden voordat men overgaat op het gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen. Technische verbeteringen vormen de tweede meest getroffen maatregel (**54%**); die zouden beschouwd kunnen worden als collectieve maatregel. Pas op de derde plek staat een bronmaatregel, namelijk het stoppen met gebruik/vervangen/beperken van gevaarlijke stoffen of ongezonde middelen/stoffen (**29%**).
- Tussen de sectoren bestaan significante verschillen in de mate waarin zij maatregelen hebben getroffen ($p = ,008$; zie 0). Bos- en natuurbeheerders (**91%**) en hoveniers (**93%**) zeggen veel vaker dat zij maatregelen hebben getroffen dan de rest van de steekproef. In de sector bos en natuur hebben zelfstandigen vaker een RI&E uitgevoerd, een cursus bedrijfshulpverlening gevolgd en/of persoonlijke beschermingsmiddelen in hun werk geïmplementeerd. Ook hoveniers gebruiken vaker dan gemiddeld persoonlijke beschermingsmiddelen. Dierhouders (**73%**) hebben minder vaak maatregelen genomen. Ze hebben vooral veel minder dan gemiddeld bedrijfshulpverlening, volgen minder vaak instructies of training en voeren minder technische verbeteringen in.

¹⁸ <https://www.arboportaal.nl/onderwerpen/arbeidshygiënische-strategie>

Figuur 6.2. Maatregelen getroffen per sector (meerdere antwoorden mogelijk)

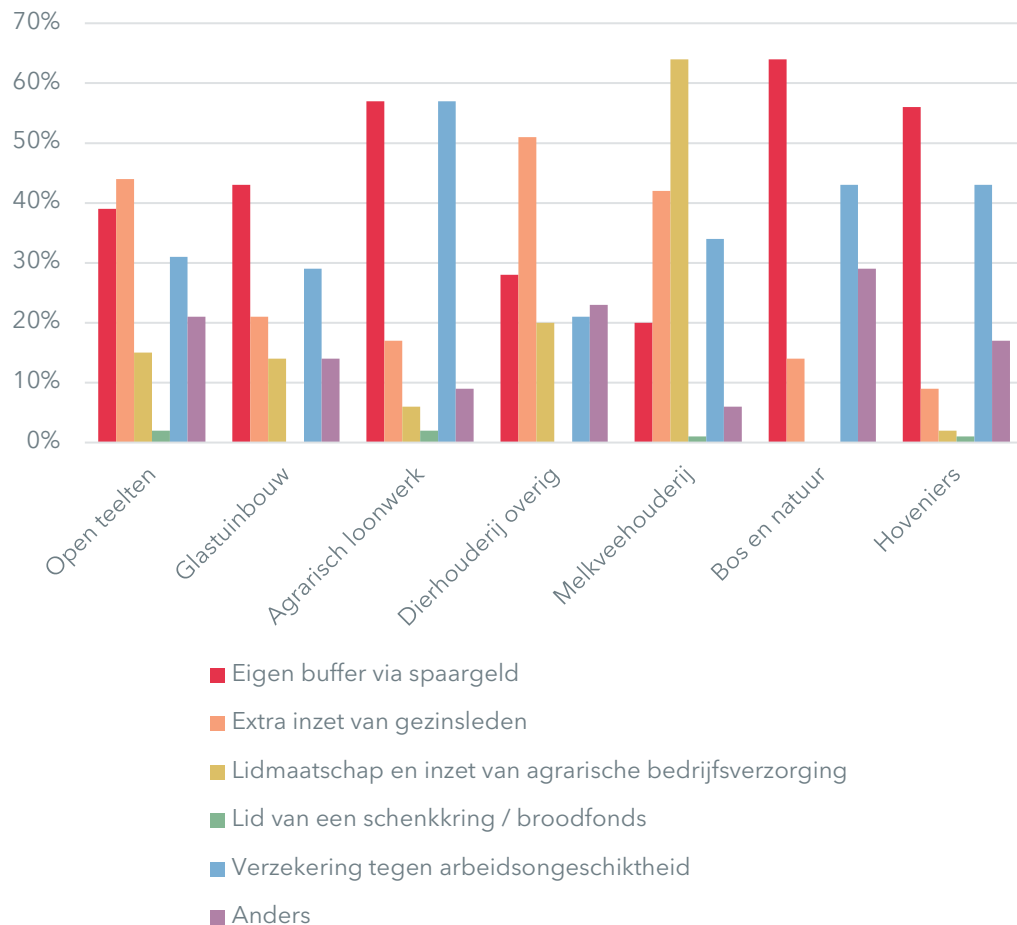
- Vooral land- en tuinbouwers (open teelten) en glastuinbouwers nemen RI&E's af. In de andere sectoren is daar minder sprake van.
- Ook tussen werkvormen bestaan verschillen in de mate waarin zij maatregelen nemen ($p = ,002$). Zelfstandigen met werkenden nemen vaker maatregelen dan de andere twee groepen (**90%**). Alle beschikbare maatregelen nemen zij meer. Op hun bedrijf is immers in hogere mate sprake van een gezagsverhouding. Alleenwerkende zelfstandigen maken vooral minder gebruik van bedrijfshulpverlening, maar wijken op andere vlakken niet zozeer af van het gemiddelde.
- Het percentage niet-gemotiveerde respondenten die maatregelen hebben getroffen ligt ver beneden het steekproefgemiddelde: **43%** tegenover 83%. Ook de extrinsiek gemotiveerde deelnemers hebben minder maatregelen genomen (**63%**). Respondenten met gemengde motivatie nemen gemiddeld wat vaker maatregelen (**90%**).
- Niet-gemotiveerde deelnemers maken minder vaak gebruik van bedrijfshulpverlening, technische verbeteringen en persoonlijke beschermingsmiddelen. Aan de andere kant is het hen vaker gelukt om gevaarlijke of ongezonde middelen/stoffen te vervangen of beperken of helemaal te stoppen met het gebruik ervan. Extrinsiek ge-

motiveerde deelnemers volgen minder instructies/trainingen, voeren minder technische verbeteringen door, en maken zichzelf niet minder afhankelijk van gevaarlijke of ongezonde middelen/stoffen. Aan de andere kant doen ze wel iets vaker aan bedrijfs-hulpverlening.

6.1.3 Maatregelen bij klachten en/of uitval

- In het geval van een ongeval zou **34%** van de zelfstandigen doorwerken. Vooral bos- en natuurbeheerders (**45%**) en hoveniers (**43%**) zouden blijven doorwerken. **78%** van de zelfstandigen gaat naar de huisarts, eventueel gelijktijdig met het werk. Bos- en natuurbeheerders (**68%**), maar ook glastuinbouwers (**67%**), zouden wat minder vaak de huisarts opzoeken bij lichamelijke of geestelijke klachten.
- Bijna geen enkele respondent zou een bedrijfsarts opzoeken. Alleen glastuinbouwers zouden dit vaker doen: **11%** tegenover een gemiddelde van **1%**.
- Andere mogelijke hulpverleners die genoemd worden zijn de chiropractor, fysiotherapeut of alternatieve hulpverlener.
- Niet-gemotiveerde respondenten zouden minder vaak de huisarts opzoeken bij klachten. Datzelfde geldt voor extrinsiek gemotiveerde respondenten. Die laatste groep zou vaker dan gemiddeld door blijven werken (**56%**).
- Over het algemeen heeft **71%** van de respondenten voorzieningen bij *tijdelijke* arbeidsongeschiktheid. **29%** heeft dus geen voorzieningen voor tijdelijke arbeidsongeschiktheid, maar vangt de financiële klap zelf op. Er bestaat significante verschillen tussen sectoren ($p = ,001$; zie 0), werkvormen ($p = ,001$) en motivatietypen ($p = ,019$).
- De respondenten die zich wel voorbereid hebben op tijdelijke uitval, vallen vooral terug op het eigen spaargeld (**28%**). Daarnaast kan een iets kleiner respondenten terugvallen op een arbeidsongeschiktheidsverzekering (**25%**) of hulp van gezinsleden (**24%**).
- Van de sectoren hebben de melkveehouders het vaakst maatregelen getroffen voor tijdelijke uitval (**85%**). Het gaat vooral om extra inzet van gezinsleden en inzet van een bedrijfsverzorger. Bos- en natuurbeheerders (**64%**) en hoveniers (**62%**) hebben in mindere mate een vangnet voor tijdelijke uitval. Meer dan gemiddeld zouden deze twee groepen terugvallen op hun eigen spaargeld. Ze kunnen minder terugvallen op gezinsleden (immers werken deze twee groepen minder vaak samen met gezinsleden), maar hebben relatief vaak een AOV afgesloten.

Figuur 6.3. Voorzieningen voor tijdelijke uitval per sector (meerdere antwoorden mogelijk)

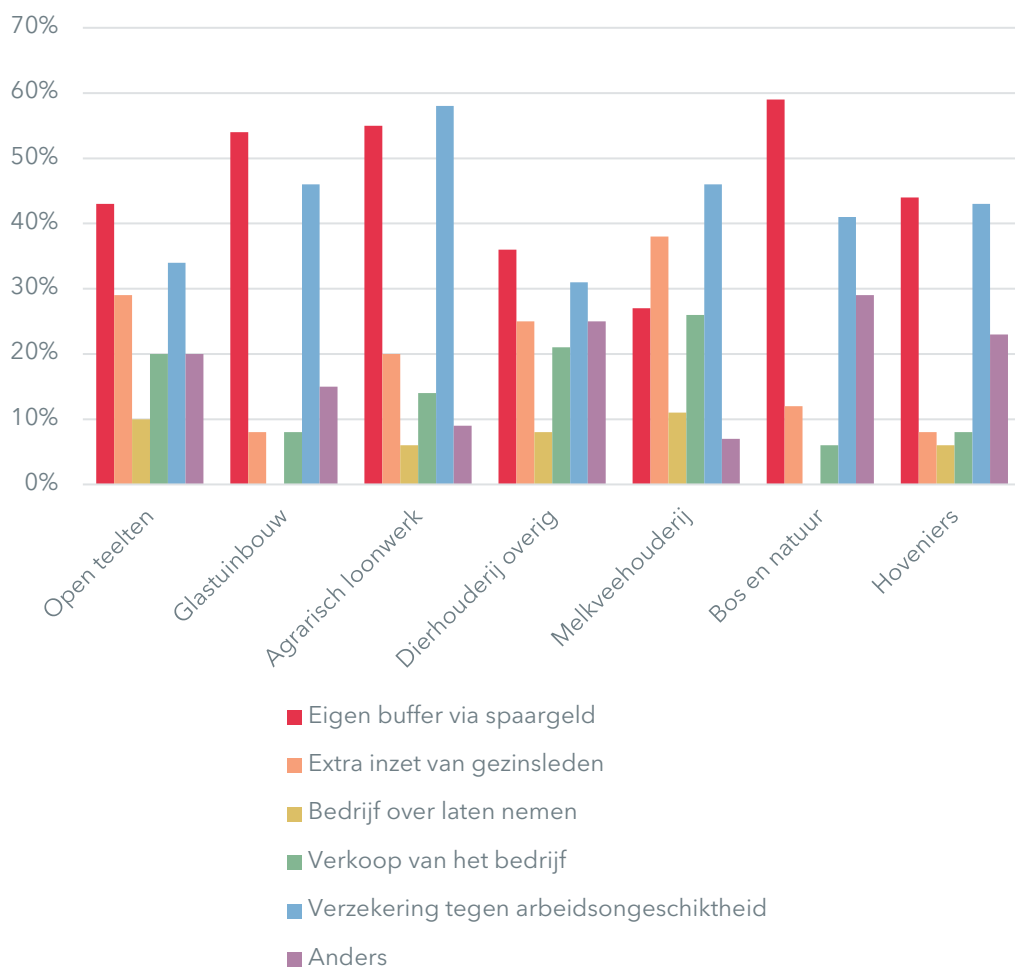

- Alleenwerkende zelfstandigen hebben minder vaak maatregelen getroffen voor tijdelijke arbeidsongeschiktheid (**65%**) dan samenwerkende zelfstandigen. Alleenwerkende zelfstandigen zouden in hogere mate terugvallen op het eigen spaargeld en op een AOV. Zelfstandigen in gezinsbedrijven kunnen terugvallen op hun gezinsleden in het geval van klachten. Zelfstandigen met werkenden hebben relatief vaak een AOV afgesloten.
- Extrinsiek gemotiveerde deelnemers hebben in mindere mate een vangnet voor tijdelijke arbeidsongeschiktheid (**56%** heeft voorzieningen). Zij vallen vaker terug op gezinsleden en een AOV. Van de motivatietypen hebben de respondenten met gemengde motivatie de meeste voorzieningen in het geval van tijdelijke uitval (**80%**). Alle voorgestelde voorzieningen komen in deze groep vaker voor, maar vooral een verzekering is gebruikelijk.

6.1.4 Maatregelen bij langdurige arbeidsongeschiktheid

- **73%** van de respondenten heeft zich voorbereid op langdurige arbeidsongeschiktheid. Net als bij tijdelijke uitval gaat het vooral om terugval op eigen spaargeld (**42%**). Een arbeidsongeschiktheidsverzekering komt onder de respondenten die voorzieningen hebben getroffen, ongeveer even vaak voor (**41%**) als een financiële buffer bij langdurige arbeidsongeschiktheid. Maar heel zelden (**8%**) zou een zelfstandige het bedrijf over laten nemen.
- Terwijl er wel significante verschillen bestaan tussen de mate waarop de sectoren, werkvormen en motivatietypen zich hebben voorbereid op tijdelijke uitval, bestaan er geen verschillen in voorbereiding op langdurige uitval.
- Agrarisch loonwerkers en bos- en natuurbeheerders zouden iets vaker terugvallen op het eigen spaargeld. Agrarisch loonwerkers hebben ook vaker een AOV bestemd voor langdurige uitval (zie Figuur 6.4).

Figuur 6.4. Voorzieningen voor langdurige uitval per sector (meerdere antwoorden mogelijk)

- Alleenwerkende zelfstandigen kunnen minder terugvallen op gezinsleden. In de open antwoorden geven ze wel aan dat ze een loonwerker aan zouden kunnen nemen. Zelfstandigen met werkenden hebben vaker een arbeidsongeschiktheidsverzekering dan de andere twee werkvormen.
- Niet-gemotiveerde deelnemers zouden minder vaak dan gemiddeld overwegen hun bedrijf te verkopen. Daarnaast hebben ze ook minder vaak een AOV voor langdurige uitval. Ook gemengd gemotiveerde deelnemers hebben minder vaak een verzekering. Extrinsiek gemotiveerde deelnemers zouden in hoge mate hun gezinsleden extra inzetten in het geval van arbeidsongeschiktheid.

6.2 Uitkomsten van de diepte-interviews

6.2.1 Geraadpleegde informatiebronnen

Uit de interviews blijkt dat de zelfstandigen maar zelden actief op zoek gaan naar nieuwe maatregelen om veilig en gezond te werken. De zelfstandigen die zeggen dat ze niet “op de hoogte” blijven van nieuwe ontwikkelingen, kunnen op deze manier toch op nieuwe ontwikkelingen stuiten als ze daar direct behoefte aan hebben. Zolang ze tevreden zijn met hun werkomstandigheden (en dat is 80 procent van de respondenten), volgen de zelfstandigen in mindere mate het nieuws rondom veiligheid en gezondheid in de sector. Uit de interviews komt de volgende vuistregel naar voren:

“Als ik geen problemen zie, hoef ik ook niet op zoek te gaan naar oplossingen.”

De zelfstandigen die wij spreken, hebben naar eigen zeggen niet genoeg tijd om online ontwikkelingen bij te houden. Alleen als ze een specifieke oplossing voor een specifiek probleem willen vinden, raadplegen ze het internet of hun collega's.

Tijdens onze interviews wordt de vijfjarige training voor de spuitlicentie een aantal maal genoemd. 39% van de glastuinbouwers blijft naar eigen zeggen op de hoogte van ontwikkelingen via cursussen/trainingen: daaronder valt volgens de geïnterviewde glastuinbouwers vooral deze training. Glastuinbouwers hebben een spuitlicentie nodig om te kunnen blijven werken, maar de training wordt ook gezien als een sociale bezigheid. Glastuinbouwers steken tijdens zo'n training veel van elkaar op. Ook agrarisch loonwerkers en bos- en natuurbeheerders leren veel tijdens cursussen en trainingen. Maar alle zelfstandigen die wij spreken leren veel van collega's, die zij onder andere bij sociale evenementen zoals trainingen, cursussen, studieclubs en beurzen ontmoeten.

Beurzen worden zowel in de enquête als tijdens de interviews genoemd, maar zijn zeker niet zo populair onder zelfstandigen als de vakbladen en websites dat wel zijn. Als er spannende nieuwe technologie (of “noviteiten”, zoals één geïnterviewde zelfstandige die noemde) wordt gepresenteerd, zijn deze beurzen met name interessant voor zelfstandigen. Alleen gaan zelfstandigen die wij interviewen daar niet naartoe; ze gaan dan met collega's. Of de zelfstandigen beurzen bezoeken is dus een groepsbesluit. Vaak overschrijden de producten die gepresenteerd worden het budget van een zelfstandige, vooral wanneer een presentator geen rekening houdt

met de beperkte inkomsten van een zelfstandige en zich vooral idealistisch opstelt. Ook is het belangrijk dat een beurs informatie bevat die relevant is voor zelfstandigen die in niches werkzaam zijn. Zo is niet alle informatie voor bloementelers is ook relevant voor bloembollenhandelaars.

De bos- en natuurbeheerders in onze steekproef blijven relatief gezien goed op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Volgens een expert is dat niet verrassend, want risico's in deze sector zijn zichtbaarder en er hangt minder een taboe rondom het bespreken van veiligheidsmaatregelen. Dat levert scherpe richtlijnen op. Een voorbeeld hiervan is de ErBo-certificatie¹⁹ in de bosbouw; daarvoor moeten de bosbouwers aan bepaalde veiligheidsvoorschriften en -aanbevelingen voldoen.

Er zijn ook informele bijeenkomsten voor zelfstandigen in bepaalde sectoren. Studieclubs zijn volgens één zelfstandige bijvoorbeeld veelvoorkomend bij melkveehouders. Een akkerbouwer die we spreken, komt ook om de zoveel tijd samen met collega's uit de buurt. Veiligheid en gezondheid zijn zelden direct gespreksonderwerpen, maar de zelfstandigen die we spreken, trekken ook lering uit de ongelukken en ongevallen waarover ze van collega's tijdens dat soort bijeenkomsten horen.

Een andere mogelijkheid tot informatieverzameling die uit de interviews naar voren komt, is het contact met leveranciers van machines/werktuigen. Leveranciers geven ook instructies over hoe om te gaan met de apparatuur. Zij houden vaak rekening met veiligheid en gezondheid en weten technologie goed te promoten.

De laatste alternatieve route via welke de zelfstandigen over veiligheid en gezondheid leren, is volgens de geïnterviewde respondenten voegen daar hun eigen vader: vaak gaat het immers om een bedrijfsovername en hebben ze jarenlang hun vader op zijn bedrijf geholpen. Zo leer je vanzelf het een en ander.

6.2.2 Preventieve maatregelen

In alle sectoren wordt vooral gebruik gemaakt van persoonlijke beschermingsmiddelen. Dat is niet verrassend, want persoonlijke beschermingsmiddelen zijn grotendeels betaalbaar en vergen weinig aanpassingen van de zelfstandige. Daarnaast zijn automatisering en technologische vooruitgang in alle sectoren een belangrijke stap in de goede richting, voor zover een zelfstandige hier (financieel) op kan meeliften.

Uit de interviews komt wel naar voren dat de zelfstandigen niet consequent zijn in het gebruik van deze beschermingsmiddelen, omdat deze volgens hen soms onhandig zijn en dus een belemmering van het werk. Eén zelfstandige zegt bijvoorbeeld:

¹⁹ <https://www.vbne.nl/thema/erbo-erkenningsregeling-bosaannemers>

“Hoe moet je je handschoenen nou uitdoen als je ze niet mag aanraken met je blote handen? En hoe kun je nou het stuur aanraken met blote handen als je daar de vorige dag met handschoenen aan hebt gezeten?”

De zelfstandigen hebben dus nog geen routine en/of handigheid opgebouwd rondom het gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen. Dat vereist gewenning.

Daarnaast maakt 54% van de zelfstandigen gebruik van technische maatregelen. Onder de belangrijkste ontwikkelingen (in het hoofdstuk over context) in de sector wordt de verbeterde techniek/technologie vaak genoemd door de respondenten van de enquête, de experts die wij spreken en de zelfstandigen zelf. Eén zelfstandige vertelt ons dat de sector al vele malen veiliger is geworden dan die een aantal decennia geleden was, vooral vanwege verbeterde apparatuur. Vaak zijn de meest veilige en gezonde machines echter duur. Sommigen durven te investeren (in tweedehands apparaten), sommigen vinden deze investering een te groot financieel risico:

“Voordat je het weet werkt het allemaal niet meer en dan is het onderhoud heel prijzig. Mijn eigen machines werken prima. Opletten kost geen geld.”

- Geïnterviewde zelfstandige

Na het investeren in technische verbeteringen, is onderhoud van de techniek een tweede essentiële stap. Alle twaalf zelfstandigen die we spreken zorgen dat hun machines goed onderhouden blijven. Ze nemen het onderhoud zelf voor hun rekening of laten het aan externen over. Als ze werkenden in dienst hebben, heeft onderhoud voor hen nog meer prioriteit: zelf kunnen ze wel omgaan met een apparaat dat wat minder goed werkt, maar een uitzendkracht of stagiair moet zo efficiënt mogelijk kunnen werken. Een geïnterviewde hovenier die apparatuur inhuurt in plaats van zelf aanschaft, zegt dat hij wel onmiddellijk checkt of die apparatuur goed functioneert. Vlak vóór ons interview met hem heeft hij net een kettingzaag teruggebracht naar zijn leverancier, want hij vond dat die te bot was om goed en veilig werk te leveren.

Een belangrijke maatregel, die maar zelden als zodanig wordt beschouwd, is dat de zelfstandigen specialistische onderhoud en reparaties uitbesteden aan experts. Zo laten de geïnterviewde glastuinbouwers de goten van hun kas krijten door experts, zodat ze zelf geen valgevaar lopen. Een geïnterviewde tuinbouwer besteedt het werken met mest uit aan een derde en een melkveehouder heeft geen tijd en zin om zijn apparatuur zelf te onderhouden, maar laat dat door anderen doen. Daar moeten de zelfstandigen wel inkomsten voor hebben:

“Als je het makkelijk kunt betalen doe je veel minder zelf.”

- Geïnterviewde zelfstandigen

In tijden van economische crisis zijn zelfstandigen veel meer geneigd om zelf dit soort gevaarlijke klussen uit te voeren. Ze kunnen het zich dan niet veroorloven om het uit te besteden.

De respondenten die werkenden inzetten, nemen vaak geen maatregelen die zij zien als specifiek gericht op de veiligheid en gezondheid van hun werkenden. Vaak gaan de maatregelen die zij voor zichzelf treffen ook op voor de werkenden. De zelfstandigen nemen zich vooral voor om het goede voorbeeld te geven en verwachten van personeel dat zij dit voorbeeld volgen. Het

komt ook veel voor dat bepaalde werkzaamheden uitgesloten zijn voor werkenden; dit gaat vooral over de meest onveilige klussen, zoals snoeien op hoogte of het beklimmen van hoge hooistapels. Er wordt op die manier rekening gehouden met het gebrek aan ervaring van de werknemers. Eén respondent van de enquête zegt zich op die manier de veiligheid en gezondheid van zijn/haar werkenden te verzekeren:

“Iedere persoon beoordelen op talent en daarin keuzes maken in bijvoorbeeld het werken met machines. Maatwerk!”

Dierhouders hebben in de minste mate maatregelen getroffen: 27% van hen ontkent maatregelen te hebben genomen. Dat komt in zekere zin overeen met de risico's die eerder in dit rapport besproken zijn: dieren zijn volgens hen onvoorspelbaar, daar kun je alleen met gezond verstand op inspelen. Dierhouders hebben gemiddeld ook het kleinste aantal maatregelen genomen; ze richten zich vooral op het dragen van persoonlijke beschermingsmiddelen. De consequenties op gezondheid van dierlijk stof kunnen daarmee gedeeltelijk voorkomen worden. Het is ook mogelijk om de risico's die het werken met dieren met zich meebrengt, te minimaliseren door selectie van een dierenras met een wat voorspelbaarder karakter. Zo zijn Hereford-koeien volgens een geïnterviewde melkveehouder een rustiger en zachtaardiger ras koeien.

De zelfstandigen die wij interviewen zeggen dat het belangrijk is om veel afwisseling van werkzaamheden in te bouwen om risico's te voorkomen. Omdat ze zelfstandig werken, hebben ze vrijheid in het bepalen van hun dagindeling. Als een geïnterviewde hovenier de ene dag zware tegels tilt, doet hij de volgende dag iets dat minder fysieke kracht vereist. Zo vormen repetitieve bewegingen geen enorm probleem voor de zelfstandigen: 39% van alle zelfstandigen ziet dit als risico.

6.2.3 Maatregelen bij uitval

Eén geïnterviewde deelnemer zegt dat zijn bedrijf zijn kapitaal is; bij langdurige arbeidsongeschiktheid zou hij dat eventueel kunnen doorverkopen en nog een tijdlang van die opbrengst kunnen rondkomen. 18% van de respondenten met voorzieningen voor langdurige uitval zou dit ook overwegen. Maar liever vallen de zelfstandigen in de eerste instantie terug op spaargeld of op de inzet van anderen.

Niet alleen gezinsleden kunnen volgens de zelfstandigen inspringen, maar ook (vaste) uitzendkrachten of zzp'ers. Een derde van de respondenten maakt al gebruik van ingezette werkenden; als de respondenten kort uit de running zijn, kunnen zij op hun werkenden terugvallen. Collega-ondernemers kunnen ook invallen. Immers komt het vaak voor dat zelfstandigen in gebieden werken waar veel collega's ook werkzaam zijn. Zo werken bosbouwers veelal in dezelfde gebieden, worden kassen in wijken bij elkaar gebouwd en bestaan er buiten de stad dorpen waar grote aantallen akkerbouwers op aangrenzende akkers werkzaam zijn. Zelfstandigen die vooral alleen werken, kunnen steunen op familieleden, burens of vrienden. Het moeten dan wel goed ingewerkte mensen zijn, pleit één respondent. Ook kunnen uitzendkrachten in het geval van langdurige uitval aangetrokken worden om tijdelijk verantwoordelijkheid binnen het bedrijf te nemen, maar dat mag zeker niet te lang duren. De kosten van de arbeid zouden dan te veel oplopen.

Voor veel zelfstandigen is een AOV prijzig, blijkt uit de interviews. De geïnterviewde zelfstandigen die wel een verzekering hebben, twijfelen of die het wel waard is; de zelfstandigen die geen verzekering hebben, zouden er wel een willen afsluiten als de premie niet zo hoog was. Een zelfstandige die we spreken vindt het een goede ontwikkeling dat er een AOV-regeling komt voor zelfstandigen. Zo'n wet dringt volgens hem de concurrentie tussen verzekeraars terug en maakt een AOV betaalbaarder voor een zelfstandige.

Iets wat niet aan bod kwam in deze enquête, maar wat wel naar voren kwam in de interviews met zelfstandigen en experts, is dat zelfstandigen in deze sector creatieve probleemoplossers zijn. Gaat er iets mis waardoor ze tijdelijk niet meer op hun gebruikelijke manier kunnen werken, dan verzinnen ze een manier om het werk op een andere manier te kunnen uitvoeren. Eén zelfstandige die we interviewen brak ooit zijn been, maar klom ook daarmee gewoon in zijn tractor en bestuurde die toen met maar één voet. Bosbouwers die niet meer met de hand kunnen zagen vanwege klachten als carpaletunnelsyndroom, schaffen een kettingzaag aan (daar komen natuurlijk andere risico's bij kijken, maar ze kunnen hun werk in ieder geval voortzettend.. Of de zelfstandigen verminderen het werk binnen hun eigen onderneming, maar nemen een bijbaantje op een ander bedrijf.

6.2.4 Verschillen tussen productie/verkoop en arbeid/diensten

Uit de interviews en de enquête blijkt dat er vooral verschillen zijn in de getroffen maatregelen per sector. Dat heeft te maken met de aard van de risico's en de beschikbare ondersteuning per sector. Op basis van de interviews lijken er ook kleine verschillen te zijn tussen zelfstandigen die produceren en/of verkopen enerzijds en zelfstandigen die arbeid/diensten aanbieden anderzijds. De achtergrond daarvan lijkt te liggen in de eisen van afnemers/opdrachtgevers. De groep productie/verkoop heeft soms te maken met (grote) afnemers die eisen stellen met betrekking tot kwaliteit, veiligheid en duurzaamheid. Deze extrinsieke prikkels kunnen ook een motief vormen om maatregelen te treffen rond gezond en veilig werken. De groep arbeid/diensten werkt naar eigen zeggen soms voor opdrachtgevers die prijs doorslaggevend vinden (*profit*) en geen eisen stellen met betrekking tot veiligheid en duurzaamheid (*people* en *planet*). In deze gevallen moet de zelfstandige binnen de door de opdrachtgever gestelde randvoorwaarden zelf zorgen voor een veilige en gezonde werkomgeving.

6.3 Conclusies

WELK AANBOD VAN PREVENTIE EN ARBEIDSGERELATEERDE ZORG IS ER VOOR ZELFSTANDIGEN?

Volgens de arbeidshygiënische strategie zijn er vier typen maatregelen beschikbaar om een bedrijf/onderneming veiliger en gezonder te maken. Nadat een risico geïdentificeerd is aan de hand van een risico-inventarisatie en evaluatie, dienen deze maatregelen in hiërarchische volgorde te worden getroffen:

1. Bronmaatregelen, zoals het wegnemen van een onveilige/ongezonde stof
2. Collectieve maatregelen, zoals het implementeren van bedrijfshulpverlening of technische verbeteringen

3. Individuele maatregelen, waaronder het opstellen en volgen van instructies en het volgen van trainingen
4. Persoonlijke beschermingsmiddelen, bijvoorbeeld handschoenen en gezichtsmaskers

Pas wanneer de zelfstandige geen mogelijkheid ziet tot het treffen van het eerste type maatregelen, mag hij overgaan op het treffen van maatregelen in de tweede categorie, enzovoorts. Mogelijke redenen om op een lager geplaatst type maatregelen over te gaan, zijn technische, uitvoerende en/of economische redenen.²⁰

WELKE CONCRETE MAATREGELN TREFFEN ZELFSTANDIGEN EN IN HOEVERRE WORDT HIERMEE DE REGELGEVING NAGELEEFD?

De zelfstandigen maken vooral gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen, al zijn ze nog niet volledig consequent in het gebruik daarvan. Vooral zelfstandigen die al langer in het vak zitten en die gewend zijn om geen persoonlijke beschermingsmiddelen te gebruiken bij bepaalde handelingen, vinden het lastig om ze toch in hun werk te implementeren.

Technische verbeteringen (een collectieve maatregel) worden ook in hoge mate gebruikt. Die vereisen meer bronnen, zoals geld en tijd. Het wordt voor ondernemers in de agrarische en groene sector steeds eenvoudiger om technische verbeteringen te maken, omdat de technologie in de sector er snel op vooruitgaat. Maar niet alle zelfstandigen hebben de bronnen om hierin te investeren. Dat wil zeggen, hun financiële situatie is stabiel zolang ze niet al te grote aankopen doen.

Bronmaatregelen komen pas op de derde plek voor. Hoveniers zijn bijvoorbeeld (in theorie) helemaal gestopt met het gebruiken van gewasbeschermingsmiddelen; glastuinbouwers nemen de nodige maatregelen bij het vernevelen van gewasbeschermingsmiddelen.

De risico- inventarisatie en -evaluatie (RI&E) wordt maar zelden uitgevoerd. Een kwart van de zelfstandigen met werkenden heeft een RI&E en ongeveer een zesde van de alleenwerkende zelfstandigen en gezinsbedrijven. Volgens de Arboret zijn alle bedrijven waar onder gezag wordt gewerkt verplicht tot een RI&E, ook wanneer zij tijdelijke krachten inzetten. Wellicht speelt hier mee dat de meeste zelfstandigen reactief en niet preventief maatregelen treffen. Zolang zij geen risico's zien (d.w.z. risicoblindheid), is de kans klein dat er maatregelen getroffen worden.

HOE BEOORDELEN ZELFSTANDIGEN DIT AANBOD?

In principe zijn de zelfstandigen die wij interviewen erg gesteld op de vrijheid die zij in hun werk zoeken. Ze vinden het onprettig wanneer regels opgelegd worden, bijvoorbeeld omtrent het toepassen van de arbeidshygiënische strategie. Maar de meeste geïnterviewde zelfstandigen zien over het algemeen wel het belang van veilig en gezond werken in. Maatregelen worden dus ook getroffen omdat de zelfstandigen daar zelf voor kiezen. Een maatregel die vooral samen-

²⁰ <https://www.arboportaal.nl/onderwerpen/arbeidshygiënische-strategie>

hangt met hun zelfgekozen vrijheid is het inbouwen van afwisseling in het werk. Na het verrichten van een fysiek zware taak kunnen zelfstandigen ervoor kiezen om lichter werk te doen. Het risico van repetitieve bewegingen of grote fysieke vermoeidheid weten zij zo aan banden te leggen.

Persoonlijke beschermingsmiddelen zijn goedkoop, maar zitten soms in de weg bij de normale gang van zaken. Technische verbeteringen zijn (soms) prijzig, maar zelfstandigen beleven wel veel voordeel en plezier aan groter geschut. Ze bespreken technologie graag onderling en tijdens sociale aangelegenheden, zoals beurzen, trainingen en studieclubs. Onderhoud van de nieuwe apparaten en machines is volgens hen een cruciale tweede stap.

VAN WELK AANBOD VAN PREVENTIE EN ARBEIDSGERELATEERDE ZORG MAKEN ZELFSTANDIGEN GEBRUIK?

Bij klachten gaan de meeste zelfstandigen naar hun huisarts. Ook blijft een groot deel ondanks deze klachten toch doorwerken. Ze vinden creatieve oplossingen om hun inkomstenbron niet te hoeven onderbreken.

Mocht het toch niet mogelijk zijn om door te werken, dan heeft het merendeel van de zelfstandigen voorzieningen voor tijdelijke en/of langdurige uitval. De meeste zelfstandigen hebben een financiële buffer om op terug te vallen in tijden van crisis, maar zij kunnen ook gezinsleden, collega's en loonwerkers vragen om het werk tijdelijk op zich te nemen. Houdt de arbeidsongeschiktheid langer aan, dan kunnen de zelfstandigen terugvallen op een AOV.

IN WELKE MATE HEBBEN ZELFSTANDIGEN AANDACHT VOOR GEZOND EN VEILIG WERKEN?

In zekere mate is het onderwerp voor zelfstandigen van belang. Vier op de vijf zelfstandigen blijven via vakbladen, via cursussen en trainingen, en via het eigen netwerk van collega-ondernemers op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Ook heeft meer dan driekwart van de zelfstandigen preventieve maatregelen getroffen en heeft driekwart van hen voorzieningen voor tijdelijke en/of langdurige uitval.

Echter zijn er ook zelfstandigen die niet op de hoogte blijven, geen maatregelen treffen en geen voorzieningen hebben voor uitval. Tweederde van de niet-gemotiveerde respondenten heeft bijvoorbeeld geen preventieve maatregelen getroffen om gezond en veilig te werken. In de steekproef gaat heeft ongeveer één op de vijf zelfstandigen geen maatregelen getroffen, maar in de populatie zou het om meer zelfstandigen kunnen gaan. Immers was de respons op de enquête maar laag; de meeste zelfstandigen vonden het onderwerp (op dit moment) niet van belang.

WELKE VERSCHILLEN ZIJN ER OP BOVENSTAANDE VRAGEN TUSSEN ONDERNEMERS EN ANDERE WERKENDEN OP HET BEDRIJF?

Uit de diepte-interviews komt naar voren dat zelfstandigen zelden maatregelen treffen die specifiek gericht zijn op hun ingezette werkenden. Wel is het mogelijk om hen op specifieke taken te zetten die het beste aansluiten bij hun kennis en capaciteiten. In zekere zin gaat het om individuele maatregelen. Meestal treffen zelfstandigen maatregelen voor de hele onderneming (collectieve maatregelen) die ook hun weerslag kennen op zijn/haar werkenden.

Behoeftte aan on- dersteuning

In dit hoofdstuk bespreken we of zelfstandigen belemmeringen ervaren om veilig en gezond te werken en welke belemmeringen zij zien. Daarnaast bespreken we in welke vorm zelfstandigen ondersteund zouden willen worden.

7.1 Uitkomsten van de enquête

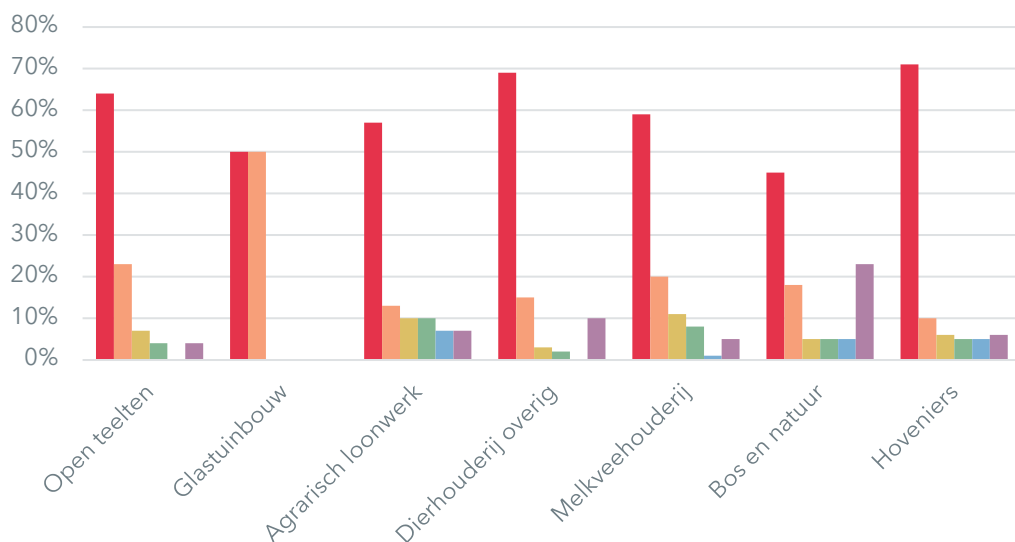
Box 12: De resultaten in deze paragraaf

In hoeverre de sectoren behoefte hebben aan ondersteuning is te vinden op bladzijdes 151-153. Diezelfde informatie staat voor de werkvormen op bladzijdes 177-179 en voor de motiva-tietypen op bladzijdes 204-205. In elke bijlage staan ook de totale steekproefpercentages ter vergelijking genoemd.

- De meeste respondenten ondervinden naar eigen zeggen geen belemmeringen om veilig en gezond te werken (in totaal **82%**). Deze 82% kan opgebroken worden in respondenten die geen belemmeringen ervaren (**63%**) en respondenten die nog nooit op belemmeringen zijn gestuit, omdat er naar eigen zeggen geen grote risico's zijn om op te lossen (**19%**).
- De resterende **18%** van de zelfstandigen vindt het soms wel lastig om de arbeidsomstandigheden binnen zijn/haar bedrijf aan te pakken. Kosten vormen voor hen de grootste belemmering (**7%** van de hele steekproef; ongeveer **39%** van alle respondenten die belemmeringen ervaren).

- Hoveniers ervaren de minste belemmeringen om veilig en gezond te werken (**71%** stelt dat er geen belemmeringen zijn; zie Figuur 7.1). Zij zijn er in mindere mate van overtuigd dat er geen risico's zijn om op te lossen (**10%**). Dit suggereert dat het hen goed lukt om hun werkplek veilig en gezond te maken.
- **50%** van de glastuinbouwers stelt dat er geen grote risico's zijn op de werkvloer. Daardoor zijn ze (nog) niet op belemmeringen gestuit. Dat percentage is relatief hoog. De overige **50%** zegt dat er ook geen belemmeringen zijn om veilig en gezond te werken.
- Bos- en natuurbeheerders antwoorden in de minste mate (**45%**) dat ze geen belemmeringen ervaren. Zij geven vooral belemmeringen aan die niet genoemd staan in de opties die hun in de enquête voorgelegd worden. Deze zelfstandigen vinden het lastig om hun werkplaats veiliger en gezonder te maken, omdat hun werk onvoorspelbaar is en omdat het regelsysteem binnen en rondom hun sector volgens hen complex is.

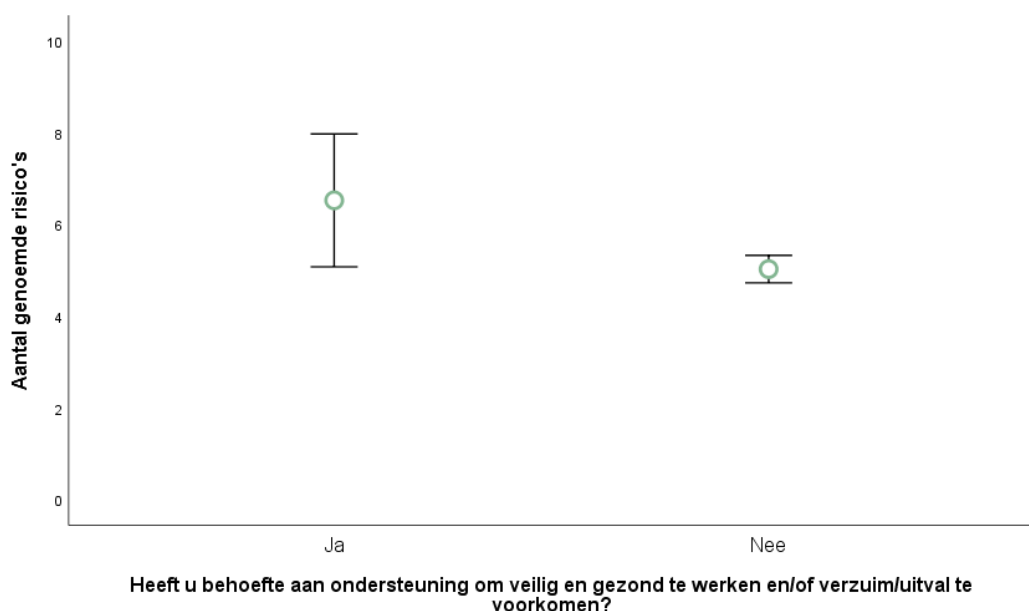
Figuur 7.1. Belemmeringen om gezond en veilig te werken per sector (meerdere antwoorden mogelijk)

- Nee, ik ervaar geen belemmeringen
- Nee, de risico's zijn niet groot dus de kans dat iemand iets overkomt is klein
- Ja, maatregelen nemen om gezond en veilig te werken is duur
- Ja, ik heb al te veel andere dingen aan mijn hoofd
- Ja, mijn opdrachtgever stelt eisen aan mij waardoor ik niet gezond en veilig kan werken
- Ja, ik ervaar een andere belemmering

- **87%** van de zelfstandigen met werkenden ervaart geen belemmeringen of hoeft naar eigen zeggen überhaupt niet in te grijpen. Het is mogelijk dat zij om deze reden (nog) niet met belemmeringen in aanraking zijn gekomen. Meer dan gemiddeld zien zij vooral geen grote risico's op hun werk (**24%**). Zelfstandigen op gezinsbedrijven zeggen vaker dan de zelfstandigen in andere werkvormen dat ze andere dingen aan hun hoofd hebben (**7%**). De eisen van opdrachtgevers maken het vooral voor alleenwerkers soms lastig om gezond en veilig te werken (**5%**).
- De niet-gemotiveerde respondenten ervaren vooral geen belemmeringen, terwijl de respondenten met gemengde motivatie vaker tegen kosten, eisen van opdrachtgevers, en andere zaken aan lopen. Extrinsiek gemotiveerde respondenten vinden vaker dat de risico's op hun bedrijf te klein zijn om in te grijpen.
- **94%** van de respondenten zegt geen behoefte te hebben aan ondersteuning om veilig en gezond te werken. **71%** van de respondenten die behoefte hebben aan ondersteuning, zouden met name graag meer informatie ontvangen. **30%** van deze respondenten ontvangt graag meer trainingen. Daarnaast vindt **27%** van hen een adviseur op bedrijf een goed idee.
- Hoe meer risico's een zelfstandige noemt, hoe groter de kans dat hij/zij behoefte heeft aan ondersteuning. De zelfstandigen die geen behoefte hebben identificeren zelf een lager aantal risico's (**5,02**) dan de zelfstandigen die wel behoefte hebben aan ondersteuning (**6,52**). Dat verschil is significant ($p = ,020$; zie Figuur 7.2), ook al zegt maar 6% van de respondenten op deze vraag "ja".

Figuur 7.2. Aantal genoemde risico's van de deelnemers die wel en geen behoefte hebben aan ondersteuning om veilig en gezond te werken

7.2 Uitkomsten van de diepte-interviews

Terwijl slechts 7% van de respondenten kosten als belemmering ziet, komt een ander beeld naar voren uit de interviews. Alle geïnterviewde zelfstandigen kaarten kosten van gezond en veilig werken aan. Voor sommige van hen vormen kosten echt een obstakel; sommige bijten op hun kiezen en investeren in aanpassingen waarvan zij hopen dat ze duurzaam zijn. Soms moeten de geïnterviewde zelfstandigen sparen om nieuwe apparatuur te kunnen aanschaffen of worden ze gedwongen tweedehands te kopen. Eén zelfstandige koopt zelden het meest geavanceerde apparaat, maar bespaart op kosten door iets simpeler modellen aan te schaffen. Maar volgens een expert die wij spreken zijn er ook zelfstandigen die zich deze kosten niet kunnen veroorloven.

“Ze bijten dan op hun kiezen en werken door.”

- Geïnterviewde expert

De zelfstandigen in de agrarische en groene sector die geen middelen hebben om zich op het gebied van arbeidsomstandigheden te ontwikkelen, rechtvaardigen zich volgens een geïnterviewde expert door grote incidenten af te schilderen als iets wat maar een enkeling overkomt. De kans is in de ogen van deze zelfstandigen zo klein dat een investering het niet waard is.

Een gebrek aan tijd komt in de enquête niet aan bod (hoogstens in de vorm van de antwoordcategorie “ik heb al te veel andere dingen aan mijn hoofd”, waar 5% van de respondenten zich in herkende). Echter blijkt uit de interview dat de zelfstandigen vaak maar weinig tijd hebben om hun arbeidsomstandigheden nauwkeurig te onderzoeken en verbeteren. Een melkveehouder die wij spreken, maakt bijvoorbeeld al zulke lange dagen dat hij geen tijd meer heeft om de arbeidsomstandigheden op zijn bedrijf te optimaliseren. Hij zou dan slaap moeten opofferen, terwijl goed uitrusten voor hem essentieel is om overdag goed op te kunnen blijven letten.

We spreken ook een bedrijfsverzorgingsdienst over de arbeidsomstandigheden op de bedrijven waar bedrijfsverzorgers werken. Voor hen zijn de arbeidsomstandigheden van een bedrijf ook relevant. Zijn deze niet in orde, dan staat een bedrijfsverzorgingsdienst haar werknemers toe om werk op een onveilig of ongezond bedrijf te weigeren. Het is volgens deze bron zeker niet altijd zo dat de bedrijfsverzorger optimale omstandigheden aantreft.

“Hetgeen wat men wil, ligt ver af van de werkelijkheid.”

- Geïnterviewde expert

Dat kan volgens deze expert aan een gebrek aan geld of tijd liggen. Omdat er op dit moment daarnaast veel van de sector geëist wordt, is er volgens haar wellicht minder budget en tijd beschikbaar om veilige en gezonde omstandigheden te creëren.

94% van de respondenten zegt dat hij/zij geen behoefte heeft aan ondersteuning om veilig en gezond te werken. Ook de zelfstandigen die wij interviewen, hebben maar heel weinig specifieke vragen rond dit onderwerp. Maar in de interviews komt ook naar voren dat geen van hen volledig zeker is van zichzelf. Ze zijn zich in zekere mate wel bewust van hun risicoblindheid: zelf zien ze misschien geen risico's, maar een ander zou dat volgens hen misschien wel doen. Ze staan dus allemaal open voor eventueel advies. We horen hen een aantal keer zeggen:

“Voor zover ik weet is alles hier in orde. Maar misschien zie ik de risico’s gewoon niet. Stigas zou [op mijn bedrijf] vast van alles zien.”

De tendens onder de geïnterviewde zelfstandigen is dat zij pas op zoek gaan naar informatie als ze een probleem aantreffen. Op zo’n moment vinden ze meestal snel een antwoord, maar daarbij wordt niet altijd het grotere geheel meegenomen. Een voorbeeld hiervan is een zelfstandige die lichamelijke klachten rondom het wieden van zijn gewassen wilde voorkomen. Van zijn collega’s hoorde hij van een wiedebed, waar hij online naar op zoek ging. Om een wiedebed aan te schaffen, moest hij nog wel een tijdlang sparen. Doordat hij zo gericht op zoek ging naar een oplossing voor zijn probleem, is hij niet op de hoogte van mogelijke subsidies om het wiedebed te vergoeden. Geen van de zelfstandigen die wij spreken is bekend met subsidies, maar betaalt veiligheids- en gezondheidsaanpassingen uit eigen zak.

7.3 Ideeën voor communicatie

Met de zelfstandigen die wij interviewen, gaan we ook in gesprek over mogelijke manieren waarop Stigas hen kan bereiken. De zelfstandigen dragen de volgende ideeën aan:

7.3.1 Samenwerking tussen zelfstandigen en Stigas

De zelfstandigen die wij spreken, geven aan dat zij het moeilijk vinden om advies van zogenaamde “ambtenaren” aan te nemen, namelijk mensen die vanuit hun optiek alleen gericht zijn op regels en wetgeving. Advies van collega’s, die dezelfde belemmeringen en kansen ervaren als de zelfstandige zelf, klinkt betrouwbaarder en oprechter. Collega’s hebben ook meer verstand van de praktische invoering van veiligheids- en gezondheidsmaatregelen en weten welke nadelen erbij komen spelen.

Een geïnterviewde expert stelt dat Stigas en zelfstandigen ook kunnen samenwerken om communicatieactiviteiten zo geloofwaardig mogelijk te maken. Stigas kan de wetenschappelijke achtergrond van een nieuwe ontwikkeling geven en de ervaringsdeskundige focust op de implementatie van deze ontwikkeling. Daarbij kan de ervaringsdeskundige de praktijk beschrijven, die voor zelfstandigen immers veel sprekender is dan theorie. Stigas kan cijfermatige aanvullingen doen om aan te tonen in welke mate bepaalde problematiek speelt.

7.3.2 Visueel materiaal

Eén zelfstandige steekt veel op door filmpjes op YouTube te bekijken. Deze filmpjes gaan niet over hoe men wél met machines om moet gaan, maar vooral over de ongelukken die kunnen gebeuren als je niet voorzichtig genoeg bent. Ook een expert bevestigt dat je de aandacht van zelfstandigen kunt trekken door ter illustratie filmpjes en afbeeldingen te gebruiken.

7.3.3 Niet dwingen, maar mogelijkheden benoemen

De zelfstandigen die wij spreken vinden de toenemende wet- en regelgeving in het algemeen een negatieve ontwikkeling, ook al betreffen deze wetten en regels andere onderwerpen dan de arbeidsomstandigheden op hun bedrijf, zoals milieu, duurzaamheid en inzet van werkenden.

Daar hebben ze in het huidige politieke klimaat al vaak genoeg mee van doen, vinden ze. Komt er dus iemand op bedrijfsbezoek om advies over veilig en gezond werken te geven, dan moet volgens de geïnterviewde zelfstandigen het primaire doel zijn om mogelijkheden te benoemen en niet om verplichtingen te stellen. Ook als het werk wel aangepast moet worden met het oog op wetten en regels, krijgen de geïnterviewde zelfstandigen liever advies te horen over hoe ze die aanpassingen zo efficiënt mogelijk maken. Opnieuw bespreekt de adviseur dan met name de verschillende opties. De vrijheid moet aan de zelfstandige gelaten worden om te bepalen of en welk advies hij/zij zal opvolgen.

7.3.4 Maatregelen mogen klein zijn

Omdat zelfstandigen niet altijd genoeg geld beschikbaar hebben om te investeren in grote veranderingen op hun bedrijf, wordt een groter publiek bereikt door kleine veranderingen te presenteren. De echtgenote van een geïnterviewde zelfstandige noemt dit "handige kleine foefjes". Het gaat over zaken zoals een andere werkhouding. Belangrijk is ook om te benadrukken dat het nemen van maatregelen niet per se veel tijd hoeft te kosten. Het gaat niet altijd om de kostbare aanschaf van een grote nieuwe machine, maar kan ook van de ene op de andere dag geïmplementeerd worden.

7.3.5 Financieel perspectief

Zoals eerder aan bod gekomen is, zijn er ook extrinsieke motieven om veilig en gezond te werken. Een klein deel van onze steekproef (4%) is volledig extrinsiek gemotiveerd; 28% van de steekproef noemt naast intrinsieke redenen ook extrinsieke redenen om veilig en gezond te werken, bijvoorbeeld het voorkomen van kosten. Ook tijdens de interviews komen de kosten van ongezonde en/of onveilige arbeidsomstandigheden aan bod: tijdelijke/langdurige arbeidsongeschiktheid zet het inkomen op losse schroeven en keuringen kosten geld. Een financiële kijk op veiligheid en gezondheid is ook logisch: het inkomen van zelfstandigen hangt veelal af van de hoeveelheid werk die zij zelf (soms in samenwerking met personeel) kunnen verzetten. Er is geen vast maandinkomen.

Voor sommige hulpmiddelen die de veiligheid en/of gezondheid zijn ook subsidies beschikbaar. De zelfstandigen die wij spreken zijn zich helemaal niet bewust van de beschikbare subsidies in de sector. Omdat financiën zo belangrijk zijn voor zelfstandigen, kunnen deze subsidies uiteengezet worden tijdens cursussen/trainingen, door adviseurs, in informatiebrieven/-mails, enzovoorts.

7.4 Conclusies

WELKE ROL SPELEN KOSTENASPECTEN BIJ DE VRAAG NAAR PREVENTIE EN ARBEIDSGERELATEERDE ZORG?

Uit de enquête komt naar voren dat maar 7% van de zelfstandigen kosten een belemmering vindt om gezond en veilig te werken. Driekwart van de zelfstandigen antwoordt dat hij/zij geen belemmeringen ziet of dat de risico's te klein zijn om maatregelen te nemen, waardoor hij/zij nog niet op belemmeringen is gestuit.

Toch komt uit de diepte-interviews een ander beeld naar voren. Kosten spelen wel degelijk een rol. Immers is de financiële situatie van de zelfstandigen stabiel, zolang zij geen grote bedragen uitgeven. De aanschaf van de veiligste apparatuur vereist vaak creatieve oplossingen: zo kan tweedehands gekocht worden of moet een zelfstandige lange tijd sparen. Volgens experts zijn er zelfstandigen die zich ook met deze oplossingen geen dure nieuwe technologie kunnen veroorloven. Zij bijten op hun kiezen en werken door, ook al kan dit gevolgen hebben voor hun veiligheid en gezondheid.

WELKE BEHOEFTE AAN ONDERSTEUNING HEBBEN ZELFSTANDIGEN?

De respondenten van de enquête hebben geen behoefte aan ondersteuning om veilig en gezond te werken. Toch staan de zelfstandigen volgens de diepte-interviews wel open voor hulp, al denken ze niet altijd dat ze die nodig hebben. Maar ze zijn zich in zekere zin bewust van hun eigen risicoblindheid en onderkennen dat een expert wellicht andere/meer risico's zou zien.

Conclusies en advies

In dit hoofdstuk geven wij antwoord op de hoofdvraag van het onderzoek en formuleren we adviezen voor communicatie- en preventieactiviteiten gericht op veilig en gezond werken door zelfstandigen in de agrarische en groene sector.

8.1 Hoofdconclusie

Uit het onderzoek komt een tweezijdig beeld. Veel zelfstandigen zijn tevreden met hun werkomstandigheden, zeggen de arboregels te kennen en zeggen de verantwoordelijkheid te nemen voor de veiligheid en gezondheid van zichzelf en eventuele werkenden in hun bedrijf. Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat slechts een klein deel behoefte heeft aan ondersteuning om veilig en gezond te werken en/of verzuim en uitval te voorkomen.

Terwijl zelfstandigen expliciet aangeven dat ze geen behoefte hebben aan ondersteuning, blijkt uit andere vragen en uit de interviews dat het vraagstuk impliciet wat anders ligt. Zelfstandigen kennen de regels niet altijd, leven ze niet altijd na en zien de risico's ook niet altijd. Een kwart van de zelfstandigen met werkenden in het bedrijf neemt geen specifieke maatregelen gericht op deze groep. Ook heeft een aanzienlijk deel van de zelfstandigen klachten als gevolg van het werk. Bovendien blijkt uit de diepte-interviews met zelfstandigen dat twijfels over het nut van veilig en gezond werken een belemmerende rol spelen. Tevens komt uit de interviews naar voren dat de behoefte aan ondersteuning wel degelijk latent aanwezig is, mits aangesloten wordt op de leefwereld van de ondernemer.

In dit hoofdstuk gaan we na waar dit contrast vandaan komt. Het antwoord daarop brengt ons bij de hoofdvraag van het onderzoek. Die luidt: welke factoren zijn bevorderend en belemmerend bij de aandacht van zelfstandigen voor gezond, veilig en duurzaam werken en welke aanknopingspunten biedt dit voor de voorlichtings- en preventieactiviteiten van Stigas?

We plaatsen de bevindingen uit de vorige hoofdstukken in een breder kader, waaronder de theorie van gepland gedrag (zie hoofdstuk 1). Daarin maken we onderscheid tussen vijf soorten bevorderende en belemmerende factoren:

1. Context: de omstandigheden waarin de zelfstandige werkt (sociaal, economisch, politiek, technisch, natuur, milieu, etc.).
2. Coping: hoe de zelfstandige in het algemeen met problemen en stress omgaat.
3. Houding: het belang dat de zelfstandige hecht aan het nut van veilig en gezond werken.
4. Sociale omgeving: de verwachting van de zelfstandige over wat de omgeving van veilig en gezond werken vindt.
5. Ervaren gedragscontrole (zelfeffectiviteit): de inschatting van de zelfstandige van zijn vermogen om veilig en gezond te kunnen werken.

8.1.1 Context

De omstandigheden waarin de zelfstandige werkt kunnen de aandacht voor veilig en gezond werken zowel bevorderen als belemmeren. In het onderzoek zijn we de volgende belemmerende factoren tegengekomen: snel veranderende wet- en regelgeving op het gebied van arbeid en milieu, klimaatverandering, prijsconcurrentie en toenemende eisen van afnemers en consumenten. Deze factoren leiden bij sommige zelfstandigen tot stress en onzekerheid over de toekomst van het bedrijf. Door deze omstandigheden zeggen sommige zelfstandigen minder tijd, geld en mentale ruimte te hebben om zich met hun eigen arbeidsomstandigheden bezig te houden. In de enquête en in de interviews noemen de zelfstandigen ook bevorderende contextfactoren: klimaatverandering, automatisering en robotisering en conjuncturele groei. Deze factoren kunnen kansen bieden voor zelfstandigen. Ze resulteren in meer tijd, geld of mogelijkheden om veilig en gezond te werken.

De mate waarin deze factoren een rol spelen verschilt per sector. Ten tijde van het onderzoek speelden de stikstof- en PFAS-crisis bijvoorbeeld met name in de melkveehouderij en het loonwerk een belemmerende rol. Hoveniers bijvoorbeeld zaten ten tijde van het onderzoek in een groeiemarkt waardoor er wel financiële ruimte, maar weinig tijd was voor aandacht voor veilig en gezond werken.

8.1.2 Houding

Veilig en gezond werken is niet het belangrijkste onderwerp voor zelfstandigen. Dat blijkt onder meer uit het hoge percentage non-respons op de enquête. Een derde van de gebelde respondenten zei dat het onderwerp weinig prioriteit had of zag het nut van het onderzoek niet in. Bijna een kwart had geen tijd om mee te doen. Een negatieve houding tegenover veilig en gezond werken bij een deel van de zelfstandigen is daarmee een belangrijke belemmerende factor.

Het is mogelijk dat de zelfstandigen die wel deelnamen aan het onderzoek niet helemaal een representatieve afspiegeling zijn van de doelgroep. Wellicht hechten deze zelfstandigen meer belang aan veilig en gezond werken. De enquêteresultaten wijzen daar wel op. Het merendeel van de onderzochte zelfstandigen is naar eigen zeggen intrinsiek gemotiveerd om maatregelen te nemen om zo veilig en gezond mogelijk te werken. Veel respondenten zien zelf het belang in van een gezonde en veilige werkomgeving. Een belangrijk motief om veilig en gezond te werken is duurzame inzetbaarheid: veel zelfstandigen zijn erg tevreden met hun werk en willen zo lang mogelijk prettig en productief doorwerken. Deze positieve houding is een belangrijke bevorderende factor. Wel moet bedacht worden dat een positieve houding nog niets zegt over de mate waarin de zelfstandige effectieve maatregelen treft en een veilige en gezonde werkplek creëert.

Een klein deel van de zelfstandigen is niet gemotiveerd om veilig en gezond te werken of is extrinsiek gemotiveerd. De laatste groep wordt geprikkeld door verplichtingen in wet- en regelgeving, de kosten van onveilig en ongezond werk of door de negatieve gevolgen van keuringen en boetes. Ook extrinsieke motivatie is een bevorderende factor, maar vraagt om andere voorlichting en ondersteuning (zie paragraaf 8.3).

Risicoperceptie - de wijze waarop zelfstandigen risico's inschatten en ervaren - is vooral een belemmerende factor. Zelfstandigen zijn zich niet altijd bewust van de belangrijkste risico's van hun werk. Vooral zichtbare veiligheidsrisico (bijvoorbeeld snijgevaar) trekken de aandacht terwijl minder zichtbare risico's of risico's met uitgestelde gevolgen (bijvoorbeeld gevaarlijke stoffen) soms over het hoofd worden gezien. Dit heet risicoblindheid.

8.1.3 Sociale omgeving

De sociale omgeving van de zelfstandige kan een bevorderende factor zijn. Zo blijkt uit de interviews vaak dat de partner van de zelfstandige belang hecht aan veilig en gezond werken. Ook blijkt dat veel zelfstandigen naar eigen zeggen anderen zouden aanspreken op onveilig en/of ongezond gedrag. Tegelijkertijd komt uit de interviews naar voren dat met name alleenwerkende zelfstandigen anderen vooral aanspreken als het om levensgevaarlijke risico's gaat. Veilig en gezond werken is dus de sociale norm, maar het lijkt daarbij vooral te gaan om het voorkomen van overduidelijke veiligheids- en gezondheidsrisico's.

8.1.4 Ervaren gedragscontrole

De ervaren gedragscontrole is de mate waarin de zelfstandige denkt in staat te zijn daadwerkelijk veilig en gezond te kunnen werken. Hierbij speelt een aantal belemmerende factoren een rol. Ten eerste is dat de belemmerende overtuiging dat je weinig invloed hebt op arbeidsomstandigheden: ongevallen zijn een kwestie van domme pech. Maatregelen zijn weinig zinvol, want ongelukken zijn niet te voorspellen. In deze gedachte ervaart de zelfstandige dus weinig tot geen gedragscontrole.

Ten tweede speelt bij sommige zelfstandigen juist een overschatting van de eigen invloed een rol. Gezond en veilig werken is voor hen een kwestie van gezond verstand en goed opletten. Het komt vooral aan op "eerst nadenken, dan doen". In deze gedachte ervaart de zelfstandige dus

wellicht een teveel aan gedragscontrole en wijst hij ondersteuning af omdat die geen toegevoegde waarde zou hebben. We zien dit ook aan het hoge aandeel zelfstandigen dat gelooft dat zij genoeg weten van de arboregels voor zelfstandigen.

Ten derde speelt bij sommige zelfstandigen de belemmerende overtuiging dat veilig en gezond werken op de eerste plaats de eigen verantwoordelijkheid is van werkenden of andere personen die in, voor of bij het bedrijf werken.

Eerdere ervaringen met veiligheid en gezondheid kunnen een bevorderende factor zijn. Een relatief groot deel van de zelfstandigen is wel eens ziek geweest door het werk. Ongevallen bij zelfstandigen zelf of in hun omgeving zijn vaak een *wake up call* en kunnen leiden tot meer aandacht voor veilig en gezond werken.

8.1.5 Coping

Coping is een begrip uit de psychologie waarmee de manier waarop iemand met problemen en stress omgaat wordt bedoeld. Uit de diepte-interviews blijkt dat zelfstandigen rond veilig en gezond werken soms copingmechanismen gebruiken die over het algemeen niet als effectief worden opgevat. Disfunctionele copingmechanismen die we tegenkomen zijn 'vermijden' en 'geruststellende gedachten':

- Vermijden. Sommige zelfstandigen ontkennen en vermijden problemen met onveilig of ongezond werk. Wanneer ze bijvoorbeeld geen maatregelen (denken te kunnen) treffen, dan schrijven ze het risico 'af': je kunt er toch niets aan doen.
- Geruststellende gedachten. Sommige zelfstandigen houden zichzelf voor dat risico's wel meevallen en dat anderen veel ongezonder of gevaarlijker werk doen. Ze vergelijken zichzelf bijvoorbeeld met arbeidsmigranten die een heel andere veiligheidscultuur zouden hebben en prijzen zichzelf gelukkig dat ze zelf wel persoonlijke beschermingsmiddelen gebruiken.

Functionele coping mechanismen zijn zoals probleemoplossend denken; hulp zoeken; het probleem omvormen tot nieuwe overtuiging (cognitieve herstructurering) of jezelf verantwoordelijk stellen hebben we beduidend minder vaak aangetroffen.

Over het algemeen zijn de geïnterviewde zelfstandigen niet geneigd om zorgen met anderen te delen, totdat er iets goed misgaat. Ze "lopen met hun klachten niet te koop", zoals één zelfstandige het onder woorden brengt. Dat heeft onder andere te maken met het idee dat lichamelijke uitputting nou eenmaal bij het vak hoort. Vermoeidheid aan het einde van de dag is volgens de geïnterviewde zelfstandigen normaal, maar ook een kneuzing of krampen worden afgedaan als onderdeel van het werk. Ernstiger problemen worden niet genegeerd, maar er wordt wel licht mee omgesprongen. Weliswaar spreken zij met collega's of werkenden op het bedrijf wel eens over veilig en gezond werken, maar die gesprekken hebben een hoog technisch-instructief karakter. Het bespreken van zorgen over veiligheid en gezondheid of het analyseren en aanpakken van risico's komt naar onze indruk relatief weinig voor.

8.1.6 Samenvattend

In de onderstaande tabel vatten we de bevorderende en belemmerende factoren samen om veilig en gezond te werken die we in het onderzoek zijn tegengekomen.

	Bevorderende factoren	Belemmerende factoren
Context	<ul style="list-style-type: none"> • Kansen door klimaatverandering, duurzaamheid, automatisering en robotisering en conjuncturele groei • Voldoende tijd, geld of mentale ruimte voor veilig en gezond werken 	<ul style="list-style-type: none"> • Snel veranderende wet- en regelgeving op het gebied van arbeid en milieu, duurzaamheid, prijsconcurrentie en toenemende (duurzaamheids)eisen van afnemers en consumenten • Gebrek aan tijd, geld of mentale ruimte voor veilig en gezond werken
Houding	<ul style="list-style-type: none"> • Intrinsieke motivatie om veilig en gezond te werken : veel zelfstandigen zijn erg tevreden met hun werk en willen zo lang mogelijk prettig en productief doorwerken • Extrinsieke motivatie om veilig en gezond te werken 	<ul style="list-style-type: none"> • Een negatieve houding tegenover veilig en gezond werken • Risicoblindheid: niet bewust zijn van de belangrijkste risico's van hun werk of alleen zichtbare veiligheidsrisico's zien.
Sociale omgeving	<ul style="list-style-type: none"> • Een partner die belang hecht aan veilig en gezond werken • Zelfstandigen die elkaar aanspreken op onveilig of ongezond gedrag 	
Ervaren gedragscontrole	<ul style="list-style-type: none"> • Eerdere ervaringen met onveilige en ongezonde situaties (in de omgeving) 	<ul style="list-style-type: none"> • Weinig ervaren gedragscontrole door de overtuiging dat je weinig invloed hebt op veilig en gezond werken • Overschatting van de eigen invloed op beheersing van risico's • Gedachte dat veilig en gezond werken de eigen verantwoordelijkheid van werkenden is

	Bevorderende factoren	Belemmerende factoren
Coping	<ul style="list-style-type: none"> Aangeleerde gewoonte om op zoek te gaan naar creatieve oplossingen en daardoor gemotiveerd raken 	<ul style="list-style-type: none"> Ontkennen en vermijden van problemen met onveilig of ongezond werk Zich voorhouden dat risico's wel meevallen en dat anderen veel ongezonder of gevaarlijker werk doen

8.2 Verschillen tussen drie sectoren

In de onderstaande tabel vatten we de belangrijkste verschillen tussen drie sectoren samen: de melkveehouderij, hoveniers- en groenvoorzienersbranche en het agrarisch loonwerk. Tussen deze groepen bestaan immers verschillen die niet alleen volgens de kwantitatieve gegevens, maar ook volgens de interviews robuust lijken te zijn. Dit is mede te danken aan de grootte van de drie groepen in onze steekproef. We vatten verschillen samen aan de hand van een profiel van de typische zelfstandige melkveehouder, hovenier en loonwerker.

	Melkveehouder	Hovenier	Loonwerker
Profiel zelfstandige	<ul style="list-style-type: none"> Hogere leeftijd Vaak gezinsbedrijf Vaak minder positief over financiële situatie 	<ul style="list-style-type: none"> Relatief jong Vaak inzet werkenden Vaak positief over financiële situatie 	<ul style="list-style-type: none"> Relatief jong Vaak alleen werkend Vaak positief over financiële situatie
Gezondheid	<ul style="list-style-type: none"> Minder positief over gezondheid Vaak geestelijk uitgeput geweest Vaak lichamelijk uitgeput geweest 29% heeft minder kunnen werken door ziekte (gem. 81 dagen) 	<ul style="list-style-type: none"> Positief over gezondheid Weinig geestelijk uitgeput geweest Gemiddeld lichamelijk uitgeput geweest 24% heeft minder kunnen werken door ziekte (gem. 67 dagen) 	<ul style="list-style-type: none"> Redelijk positief over gezondheid Weinig geestelijk uitgeput geweest Weinig lichamelijk uitgeput geweest 19% heeft minder kunnen werken door ziekte (gem. 115 dagen)

	Melkveehouder	Hovenier	Loonwerker
Typen risico's	<ul style="list-style-type: none"> Zien minder risico's dan gemiddeld Belangrijke risico's: knel- of pletgevaar, verstikkingsgevaar, gevaar van werken met dieren, agrarisch stof, veeleisend werk 	<ul style="list-style-type: none"> Zien veel risico's Belangrijke risico's: kracht zetten, herhalende bewegingen, werken in een ongemakkelijke houding; snijden of steken, struikelen of uitglijden, vallen van hoogte; lawaai en trillingen op het werk en langdurig in de zon werken 	<ul style="list-style-type: none"> Zien gemiddeld aantal risico's. Belangrijke risico's: zittend werk, beeldschermwerk, aanrijd-gevaar, lawaai, trillingen
Motivatie veilig en gezond werken	<ul style="list-style-type: none"> Relatief vaak niet-gemotiveerd of extrinsiek gemotiveerd 	<ul style="list-style-type: none"> Relatief vaak intrinsiek gemotiveerd 	<ul style="list-style-type: none"> Relatief vaak extrinsiek gemotiveerd
Kennis	<ul style="list-style-type: none"> Denken weinig te weten van arboregels 	<ul style="list-style-type: none"> Denken veel te weten van arboregels 	<ul style="list-style-type: none"> Denken veel te weten van arboregels
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> Treffen minder vaak arbomaatregelen Vaak technische maatregelen Vaak wel voorziening voor ziekte en arbeidsongeschiktheid 	<ul style="list-style-type: none"> Treffen vaak arbomaatregelen Vaak persoonlijke beschermingsmiddelen Minder vaak voorziening voor ziekte en arbeidsongeschiktheid 	<ul style="list-style-type: none"> Treffen vaak arbomaatregelen Vaak volgen van instructies of training Vaak ao-verzekering
Belemmeringen om veilig en gezond te werken	<ul style="list-style-type: none"> Risicoblindheid Kosten Mentale ruimte 	<ul style="list-style-type: none"> Eisen van opdrachtgevers 	<ul style="list-style-type: none"> Mentale ruimte Eisen van opdrachtgevers Kosten

8.3 Adviezen voor communicatie en ondersteuning

Op basis van het onderzoek zijn twee redenen aan te dragen om - ondanks het kleine deel van de zelfstandigen dat in de enquête zegt ondersteuning nodig te hebben - in de agrarische en groene sector te starten met communicatie- en preventieactiviteiten voor deze doelgroep:

- Ten eerste spelen de hierboven genoemde belemmerende factoren een rol. Deze factoren belemmeren niet alleen dat zelfstandigen aandacht besteden aan veilig en gezond werken, maar ook dat zij een behoefte uiten aan ondersteuning. Denk hierbij aan de belemmerende overtuiging dat je weinig invloed hebt op veilig en gezond werken.

- Ten tweede blijkt uit de diepte-interviews dat de behoefte aan ondersteuning bij zelfstandigen wel degelijk aanwezig is. Zelfstandigen willen echter ondersteuning die aansluit bij hun wensen en behoeften. Het woord 'ondersteuning' roept het beeld op van hulpbehoevende zelfstandigen of van algemene adviezen en generieke instrumenten, en daarmee willen zelfstandigen zich niet associëren/daar hebben ze geen behoefte aan. Zelfstandigen hebben behoefte aan praktische en laagdrempelige adviezen, tips en faciliteiten die echt aansluiten hun werk en individuele situatie.

Op basis van het onderzoek hebben we een aantal adviezen geformuleerd. Deze adviezen gaan over:

- de strategie en hoofdboodschap van communicatie en ondersteuning voor zelfstandigen rond veilig en gezond werken.
- de doelgroepen waarop communicatie en ondersteuning gericht kan zijn.
- de thematiek (risico's).
- mogelijke activiteiten en instrumenten.

We formuleren steeds eerst de adviezen en onderbouwen die daarna.

8.3.1 Strategie en hoofdboodschap

Box 13: Advies

- *Plaats veilig en gezond werken in een ander frame: hoe zorgen we er samen voor dat jij op een prettige manier en in goede gezondheid (door) kunt werken om het eigen bedrijf nu en in de toekomst rendabel te houden? Termen als veilig en gezond werken, arbeidsomstandigheden en duurzame inzetbaarheid sluiten niet goed aan bij deze doelgroep.*
- *Richt de communicatie- en preventieactiviteiten op 1) het wegnemen van belemmerende overtuigingen om veilig en gezond te werken en 2) het faciliteren van zelfstandigen om veilig en gezond te kunnen werken.*

Uit de interviews met zelfstandigen blijkt dat woorden als 'arbeidsomstandigheden' of 'veilig en gezond werken' geen positieve associaties oproepen bij zelfstandigen. Ook blijkt dat de geïnterviewde zelfstandigen niet graag over hun gezondheid klagen. Ze zitten niet bij de pakken neer, maar willen doorgaans wel oplossingen vinden. Dat betekent dat een positieve boodschap beter bij hen aansluit. Uit de interviews blijkt verder dat zelfstandigen hun eigen gezondheid vaak koppelen aan de gezondheid van het bedrijf. De eigen inzetbaarheid is namelijk meestal rechtstreeks van invloed op de rentabiliteit van het bedrijf. Een positieve boodschap gericht op de gezondheid van het bedrijf en de zelfstandige is daarom het meest passend.

Een effectieve communicatie- en ondersteuningsstrategie is daarnaast enerzijds gericht op het wegnemen van belemmerende overtuigingen en copingmechanismen die veilig en gezond werken in de weg staan en het stimuleren van functionele copingmechanismen. Duidelijk moet worden dat je als zelfstandige een positieve invloed kunt hebben op je eigen veiligheid en gezondheid en dat andere zelfstandigen hiermee ook bezig zijn. Anderzijds kan de communicatie- en ondersteuningsstrategie gericht zijn op het makkelijk maken (faciliteren) van veilig en gezond werken door het geven van heel concrete tips en praktische voorzieningen. Veilig en gezond

werken moet voor zelfstandigen simpel en haalbaar zijn. De mogelijkheden om veilig en gezond te werken moeten voorop staan, niet de wettelijke verplichtingen, fouten of risico's.

Alleen het bevorderen van meer kennis over veilig en gezond werken is voor veel zelfstandigen geen oplossing, omdat uit de literatuur blijkt dat passieve kennisoverdracht meestal niet leidt tot gedragsverandering.²¹ Ook blijkt uit de enquête dat veel zelfstandigen denken dat ze voldoende weten over de arboregels voor zelfstandigen en over veilig en gezond werken. Hierdoor staan zelfstandigen waarschijnlijk niet open voor algemene communicatie of passieve kennisoverdracht. Ook het aanbieden van generieke instrumenten of het geven van generieke adviezen sluit onvoldoende aan bij de behoeftes van geïnterviewde zelfstandigen. Om gedrag te veranderen zijn maatwerk nodig en persoonlijk contact met een deskundige die de sector kent en op het bedrijf langskomt. Zo'n deskundige kan luisteren naar de vragen en behoeftes van de zelfstandige en op een prettige manier zijn deskundigheid overbrengen. Er is dan wel sprake van kennisoverdracht, maar dat gebeurt op een persoonlijke, vraaggestuurde manier.

8.3.2 Doelgroepen

Box 14: Advies

- *Richt de communicatie- en preventieactiviteiten op de vier in het onderzoek genoemde motivatiegroepen. Iedere motivatiegroep vraagt om andere communicatie en ondersteuning.*

In dit onderzoek hebben we onderscheid gemaakt tussen vier motivatiegroepen. Deze vier motivatiegroepen zouden ook de doelgroepen kunnen zijn waarop de communicatie- en preventieactiviteiten worden gericht. Iedere motivatiegroep vraagt om andere communicatie en ondersteuning. De groepen zijn:

- Zelfstandigen die niet gemotiveerd zijn om veilig en gezond te werken. Deze zelfstandigen zijn meer dan gemiddeld werkzaam in de open teelten, veeteelt of overige dierhouderij. Belemmerende factoren zijn bij deze groep vaak gelegen in de context van het werk, zoals andere onderwerpen die meer aandacht opeisen, relatief kleine marges en lange werkdagen. Ook belemmerende overtuigingen over het nut van veilig en gezond werken kunnen een rol spelen. Communicatie en ondersteuning kan bij deze groep vooral gericht zijn op het wegnemen van belemmerende overtuigingen en het (gedeeltelijk) vergoeden van voorzieningen voor veilig en gezond werken, omdat kosten een belemmering kunnen vormen.
- Intrinsiek gemotiveerde zelfstandigen. Deze zijn meer dan de andere groepen te vinden in veeteeltbedrijven, overige dierhouderijen en in de hoveniersbranche. Belemmerende factoren zijn bij deze groep bijvoorbeeld gelegen in de houding (bijvoorbeeld wel aandacht voor veiligheid, maar niet voor gezondheid) en een te hoog ervaren gedragscontrole (bijvoorbeeld een overschatting van de eigen invloed op veilig werk). Communicatie en ondersteuning kan bij deze groep vooral gericht zijn op het

²¹ Zie o.a. WRR (2017). Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid. Dienst Publiek en Communicatie (2019). CASI: Communicatie Activatie Strategie Instrument.

versterken en faciliteren van het goede gedrag door praktische oplossingen te bieden.

- Extrinsic gemotiveerde zelfstandigen. Deze zelfstandigen zijn vaak te vinden in de open teelten, in de veeteelt, in overige dierhouderijen en in het bos- en natuurbeheer. Deze groep is relatief vaak aangesloten bij een brancheorganisatie en ervaart relatief vaak fysieke klachten. Belemmerende factoren kunnen gelegen zijn in de context van het werk of in de ervaren gedragscontrole (bijvoorbeeld een strikte interpretatie van wet- en regelgeving waarbij alleen minimale eisen worden opgevolgd). Communicatie en ondersteuning kan bij deze groep vooral gericht zijn op het versterken en faciliteren van het goede gedrag en het (gedeeltelijk) vergoeden van voorzieningen voor veilig en gezond werken.
- Zelfstandigen met gemengde redenen om veilig en gezond te werken. Deze zijn meer dan andere groepen te vinden in het agrarisch loonwerk en zijn ook vaak hovenier. Het zijn voornamelijk dienstverleners. In de communicatie kunnen zelfstandigen uit deze groep een goed voorbeeld vormen voor anderen.

8.3.3 Thematiek: risico's

Box 15: Advies

- *Richt communicatie- en preventieactiviteiten op veelvoorkomende risico's en problemen (maar benoem daarbij niet de problemen, maar de oplossingen): mentale klachten als gevolg van het werk, uitval door ziekte, rust nemen, gevaarlijke stoffen, lichamelijke belasting, inzet arbeidshygiënische strategie, onderhoud apparaten en machines, voorzieningen voor ziekte en arbeidsongeschiktheid en specifieke risico's per sector.*

Zelfstandigen praten over het algemeen niet graag over veiligheids- of gezondheidsproblemen. Toch kunnen deze wel indirect geadresseerd worden in de communicatie- en preventieactiviteiten. Op basis van het onderzoek hebben we de volgende thema's gevonden waaromheen activiteiten kunnen plaatsvinden:

- Inzet arbeidshygiënische strategie. Er wordt door zelfstandigen vooral gebruikgemaakt van persoonlijke beschermingsmiddelen om veilig en gezond te werken. Volgens de arbeidshygiënische strategie zou dat pas de laatste stap in een aanpak moeten zijn. Er is behoefte aan werkbare informatie over de eerste drie stappen, namelijk: bronmaatregelen, collectieve maatregelen en individuele maatregelen. Bovendien zijn zelfstandigen volgens de interviews niet altijd consequent in het gebruiken van persoonlijke beschermingsmiddelen. Ze gebruiken die vooral wanneer ze niet in de weg zitten in de normale gang van zaken. Zelfstandigen vinden persoonlijke beschermingsmiddelen moeilijk om helemaal te implementeren in het dagelijkse werk.
- Mentale klachten als gevolg van het werk. Ongeveer een kwart van de respondenten heeft hier ervaring mee. Rondom geestelijke uitputting bestaat een taboe: met de onderzoekers willen de geïnterviewde zelfstandigen klachten wel bespreken, maar niet met elkaar. Het bespreekbaar maken van (werk)stress, somberheid en zorgen over de toekomst van het bedrijf zijn mogelijke thema's voor communicatie en preventie.

- Rust nemen. Bijna alle zelfstandigen draaien lange werkdagen. Vermoeidheid aan het einde van de dag is onderdeel van het werk. Dat kan zijn weerslag hebben op het concentratievermogen. Volgens de geïnterviewde zelfstandigen wordt het risico op ongelukken dan groter. Rust nemen is dus cruciaal; sommige zelfstandigen kunnen daarbij advies gebruiken.
- Onderhoud van apparaten en machines. Onderhoud is volgens alle zelfstandigen een belangrijke stap in het veilig en gezond maken van een bedrijf. Niet alleen technische verbeteringen zijn voor hen belangrijk, maar ook het op orde houden van deze technische verbeteringen. Ook oudere apparatuur is veiliger zolang deze goed onderhouden wordt. Voor de zelfstandigen die niet zelf het onderhoud kunnen doen maar het in plaats daarvan uitbesteden, is het handig om de specialisten in de regio op een rijtje te hebben. Het lijkt ons bijvoorbeeld handig om een digitale kaart op te stellen waarmee de zelfstandigen eenvoudig op zoek kunnen naar de contactgegevens van een geschikte specialist.
- Uitval door ziekte. Een kwart van de respondenten heeft in het afgelopen jaar minder of niet kunnen werken als gevolg van ziekte of een andere gezondheidsreden. Gemiddeld duurde deze periode iets meer dan twee maanden. Vooral zelfstandigen met werkenden rapporteren vaker uitval door ziekte. Ondersteuning kan gericht zijn op preventief advies, maar ook advies over hoe om te gaan met zo'n periode: hoe kun je uitval door ziekte verantwoord opvangen, zonder te veel te vragen van je lijf? Waar kun je terecht voor extra helpende handen? Welke arbeidsongeschiktheidsvoorzieningen zijn er voor zelfstandigen in de agrarische en groene sector?
- Voorzieningen voor ziekte en arbeidsongeschiktheid. Ongeveer 30% van de zelfstandigen heeft geen voorzieningen voor tijdelijke en/of langdurige uitval. Uit interviews blijkt dat de zelfstandigen zonder voorzieningen bij uitval terugvallen op hun spaargeld; ze zien dat niet als een voorziening. Er zijn wel verschillen in hoeverre er spaargeld beschikbaar is voor zo'n moeilijke periode. Het is belangrijk om zelfstandigen die minder spaargeld beschikbaar hebben, inzicht te geven in mogelijkheden voor uitval. Een arbeidsongeschiktheidsverzekering is volgens sommige geïnterviewde zelfstandigen te duur of niet relevant, omdat ze denken er geen gebruik van te hoeven maken.
- De specifieke risico's verschillen per sector en motivatietype:
 - Hoveniers en melkveehouders ervaren de meeste risico's in hun werk. Op zijn minst betekent dat dat zij adviezen het meest gericht kunnen toepassen; wellicht zijn zij al op zoek naar informatie om deze risico's te verhelpen. Datzelfde geldt voor zelfstandigen met werkenden: het is mogelijk dat zij meer risico's in hun werk herkennen, maar het is plausibeler dat zij zich simpelweg meer bewust zijn van de risico's in hun werk omdat hun werkvorm dit bewustzijn verlangt.
 - Gemengd gemotiveerde respondenten zien over het algemeen het hoogste aantal risico's. Deze groepen profiteren het meest van informatie over oplossingen en over hoe zij deze oplossingen kunnen vergoeden.

- o Land- en tuinbouwers (open teelten) en overige dierhouders zien de minste risico's; zij kunnen nog het meeste ondersteuning gebruiken bij het identificeren van mogelijke gevaren voor hun veiligheid en gezondheid. Maar ook voor hen geldt: voor de risico's die zij al wel zien, hebben zij baat bij gerichte oplossingen.
- o Niet-gemotiveerde deelnemers en intrinsiek gemotiveerde deelnemers zien minder of zelfs geen risico's. Deze groepen kunnen al aangemoedigd worden om de risico's die zij wel zien op te lossen, maar zouden ook baat hebben bij een adviseur die op het bedrijf een RI&E uitvoert. Een voorbeeld hiervan is risicoblindheid rondom hout- en agrarisch stof; veel zelfstandigen hebben hiermee te maken, maar slechts weinigen in onze steekproef zien het als risico. De geïnterviewde zelfstandigen zeker wel open voor arbo-advies, al moet dat (in de eerste instantie) wel vrijblijvend zijn.

Het is belangrijk om zelfstandigen te leren om risico's onder ogen te zien en risicoblindheid te vermijden.

8.3.4 Mogelijke activiteiten en instrumenten

Box 16: Advies

- *Benader zelfstandigen zoveel mogelijk persoonlijk via adviseurs of ervaringsdeskundigen. Geef daarbij praktische en laagdrempelige adviezen. Maatwerk is essentieel, waarbij getoond wat passende mogelijkheden zijn om veilig en gezond te werken.*

Alle zelfstandigen die wij hebben geïnterviewd, staan open voor ondersteuning in de vorm van gratis of betaalbaar advies op hun bedrijf. Het advies moet dan wel op de juiste manier gebracht worden: het is een dienst aan de zelfstandige en geen verplichting. Een adviseur moet dienstbaar zijn en vooral mogelijkheden voor verbeteringen laten zien. Het is ook belangrijk om naar zelfstandigen toe te gaan. Een meer 'aanbodgerichte' aanpak zal er toe leiden dat alleen de gemotiveerde zelfstandigen daarvan gebruik gaan maken, terwijl juist ook de niet-gemotiveerden bereikt moeten worden. Advies van collega's (ervaringsdeskundigen), die dezelfde belemmeringen en kansen ervaren als de zelfstandige zelf, wordt zeer gewaardeerd. Collega's hebben ook meer verstand van de praktische invoering van veiligheids- en gezondheidsmaatregelen en weten welke nadelen erbij komen spelen.

Omdat zelfstandigen niet altijd genoeg geld beschikbaar hebben om te investeren in grote veranderingen op hun bedrijf, wordt een groter publiek bereikt door kleine veranderingen te presenteren. De echtgenote van een geïnterviewde zelfstandige noemt dit "handige kleine foefjes". Het gaat over zaken zoals een andere werkhouding. Belangrijk is ook om te benadrukken dat het nemen van maatregelen niet per se veel tijd hoeft te kosten. Het gaat niet altijd om de kostbare aanschaf van een grote nieuwe machine, maar kan ook van de ene op de andere dag geïmplementeerd worden.

Een geïnterviewde expert stelt dat Stigas en zelfstandigen ook kunnen samenwerken om communicatieactiviteiten zo geloofwaardig mogelijk te maken. Stigas kan de wetenschappelijke achtergrond van een nieuwe ontwikkeling verklaren en de ervaringsdeskundige focust op de implementatie van deze ontwikkeling. Daarbij kan de ervaringsdeskundige de praktijk beschrijven, die voor zelfstandigen immers veel sprekender is dan theorie. Stigas kan cijfermatige aanvullingen doen om aan te tonen in welke mate bepaalde problematiek speelt.

Box 17: Advies

- *Wijs zelfstandigen op vergoedingen en subsidies voor veilig en gezond werken en ontwikkel waar nodig nieuwe financiële regelingen voor zelfstandigen.*

Financiële motieven, zoals gebrek aan geld voor investeringen in veilig en gezond werken, het voorkomen van kosten door ongevallen of het behoud van inkomen spelen een belangrijke rol bij de aandacht voor gezond en veilig werken. Voor sommige hulpmiddelen die de veiligheid en/of gezondheid bevorderen zijn subsidies beschikbaar, maar voor veel hulpmiddelen ook niet. De zelfstandigen die wij spreken zijn zich helemaal niet bewust van de beschikbare subsidies in de sector. Veel zelfstandigen sparen bijvoorbeeld om te investeren en zoeken niet naar alternatieve manieren om ontwikkelingen op het gebied van veiligheid en gezondheid te financieren. Omdat financiën zo belangrijk zijn voor zelfstandigen, kunnen deze subsidies uiteengezet worden tijdens cursussen/trainingen, door adviseurs, in informatiebrieven/-mails, enzovoorts. Daarbij valt ook te denken aan kortingen op cursussen, workshops en trainingen. Ook is het denkbaar dat nieuwe financieringsregelingen ingesteld worden gericht op vergoeding van werkwijzen of hulpmiddelen om veilig en gezond te werken. Om te voorkomen dat vergoedingen en subsidies onbenut blijven, is een dubbele strategie benodigd waarbij zelfstandigen door adviseurs op financiële regelingen worden gewezen.

Box 18: Advies

- *Schakel waar mogelijk (regionale) netwerken van zelfstandigen in om hen te bereiken of leveranciers van machines, gereedschappen en andere producten.*
- *Kies bij massamediale benadering voor veelgelezen vakbladen en websites zoals Boerderij, Nieuwe Oogst, de regiobladen en websites van LTO, brancheorganisaties en Stigas.*

Wanneer zelfstandigen niet direct persoonlijk (kunnen) worden benaderd, is een benadering via hun netwerken waarschijnlijk effectief. Zelfstandigen zijn vaak van beste te bereiken via hun netwerk van collega-ondernemers. Voor zelfstandigen die grotendeels alleen werken, zijn cursussen, trainingen en beurzen sociale aangelegenheden. Zij gaan daar niet alleen heen om over nieuwe ontwikkelingen te leren, maar ook om met collega's in contact te blijven. Dat werkt voor hen motiverend. Ook een organisator van dit soort communicatieactiviteiten mag zich bewust zijn van het sociale aspect. Daar kan op ingespeeld worden, bijvoorbeeld door activiteiten meer interactief te maken of door discussiegroepen in te delen.

Daarnaast zijn beurzen informatief en interessant als er nieuwe machines worden geïntroduceerd, maar een organisator moet ook rekening houden met het beperkte budget van een zelfstandige. Naast "noviteiten" moeten ook goedkope kleine aanpassingen besproken worden. Daar heeft een zelfstandige in de praktijk immers meer baat bij. Ook op een beurs kan informatie verspreid worden over beschikbare subsidies.

Ten slotte huren de zelfstandigen die wij spreken soms apparatuur in via leveranciers. De leverancier geeft instructies, ook gericht op veilig en gezond werken. Omdat leveranciers wat dat betreft vertrouwd worden door zelfstandigen, zijn zij ook een geschikt kanaal om zelfstandigen te bereiken. Op een filiaal kunnen posters opgehangen worden, flyers verspreid worden en evenementen gepromoot worden. Het is ook verstandig om leveranciers op de hoogte te brengen van subsidies voor zelfstandigen, zodat zij daar in hun voorlichtingen naar kunnen verwijzen.

De enquête laat zien dat zelfstandigen in het geval van massamediale campagnes het beste benaderd kunnen worden via vakbladen en websites. Boerderij, Nieuwe Oogst, de regiobladen en website van LTO en de website van Stigas bieden zelfstandigen specifieke informatie wanneer zij op zoek zijn naar oplossingen voor problemen. Vooral gemengd gemotiveerde respondenten houden het internet in de gaten; volgens de geïnterviewde zelfstandigen zijn met name jongeren goed te bereiken via sociale media.

Er zijn ook zelfstandigen die niet zelf op zoek gaan naar informatie rondom arbotechnische ontwikkelingen. Zij moeten in plaats daarvan actief benaderd worden met informatie. Vooral de niet-gemotiveerde en extrinsiek gemotiveerde respondenten van onze enquête blijven minder goed op de hoogte. Zij zijn het best te bereiken via vakbladen, maar ook via hun netwerk van collega-ondernemers.. Want heeft één zelfstandige positieve ervaringen met een organisatie, dan neemt ook het vertrouwen in die organisatie onder zijn collega's toe. Via-via kan een vereniging zo naamsbekendheid vergaren.

Box 19: Advies

- *Communiceer op het juiste moment, bijvoorbeeld vlak voor piekperiodes. Communiceer zoveel mogelijk met visueel materiaal.*

Afgaande op de interviews is het ook belangrijk om bij zelfstandigen vooral vóór piekperiodes, als haast tot ongelukken kan leiden, op de aandacht voor veiligheid en gezondheid in te spelen. Dan ervaren de zelfstandigen de meeste druk om "targets" te halen. Hun werkdagen zijn in piekseizoenen langer, ze zijn vermoeider en ze willen meer werk in minder tijd verzetten. Veiligheid en gezondheid komen dan nog wel eens op de tweede plek te staan. Eén zelfstandige stelt voor dat Stigas bij aanvang van het piekseizoen een reminder naar de zelfstandigen kan sturen in de vorm van een lijstje van zaken waar je op moet letten. Zelfstandigen weten vaak zelf het beste waar zij aandacht aan moeten besteden op hun bedrijf, maar kunnen tijdens een piekseizoen soms vergeten om op te blijven letten. Zo worden de zelfstandigen scherp gehouden. Tijdens het piekseizoen is een korte e-mail of brief voldoende: de zelfstandige heeft dan een gebrek aan tijd om zich langdurig met andere zaken dan het werk bezig te houden.

Ook blijkt uit de interviews dat communicatie via afbeelden, infographics en filmpjes effectiever is dan teksten. Eén geïnterviewde zelfstandige steekt bijvoorbeeld veel op door filmpjes op YouTube te bekijken. Deze filmpjes gaan niet over hoe men wél met machines om moet gaan,

maar vooral over de ongelukken die kunnen gebeuren als je niet voorzichtig genoeg bent.²² Ook een expert bevestigt dat je de aandacht van zelfstandigen kunt trekken door ter illustratie filmpjes en afbeeldingen te gebruiken. Dan moeten daarnaast wel voorbeelden van gewenst gedrag gegeven worden.

²² Het gedrag van deze respondent sluit niet aan bij ons advies om veilig en gezond werken positief in te steken. Wellicht dat bij deze respondent de factor sensatie een grotere rol speelt dan het leren van ongevallen. Uit de literatuur is ook bekend dat negatieve boodschappen en het benoemen van problemen minder invloed hebben op gedragsverandering dan positieve voorbeelden. Zie bijv. Renes, R. J., van de Putte, B., van Breukelen, R., Loef, J., Otte, M., & Wennekers, C. (2011). Gedragsverandering via campagnes. Den Haag: Dienst Publiek en Communicatie, Ministerie van Algemene Zaken.

Bijlage 1: Ontwikkelingen met invloed op het werk van zelfstandigen in de agrarische en groene sector

Maatschappelijke ontwikkeling	Aantal x genoemd
Onduidelijke, onbetrouwbare en wisselende wetgeving	152
Klimaatverandering	67
Stikstofwetgeving	66
Ontwikkelingen op het gebied van gewasbeschermingsmiddelen	65
Lage productprijzen/Loonafname	40
Automatisering/Innovatie	40
De economie	31
PFAS en stikstof	28
Toenemende prijzen van materiaal, grond en arbeid	23
Veranderende kijk van het publiek op natuurbeheer/biologische landbouw/vleesconsumptie	20
Zorgen over eigen gezondheid en leeftijd	19
Administratieve druk/Bureaucratie	18
Klimaatakkoord	17
(Tijds)druk door overvloed aan werk	16
Interesse in het vak neemt af	13
Gebrek aan kennis bij het publiek en de regering	11
Groeiende afzetmarkt en/of bedrijf	11
Arbeid wordt steeds goedkoper; de concurrentie is oneerlijk	7
Certificering/Keuringen	7
Arbotechnische ontwikkeling	7
Brexit/Ontwikkelingen in de EU	7
Schaalvergroting	7
Digitalisering en GPS (waaronder drones)	6
Verlaagde gebruiksnormen voor mest	6
Vergrijzing van de sector	6
Fosfaatwetgeving	5
Negatieve berichtgeving over sector	5
Bedrijf wordt overgenomen of uitgekocht	5
Belasting	5
Consumenten willen steeds meer	5
Duurzaamheid	5
Financiële zorgen	5
Klimaatgekte	5
Onzekerheid over bedrijfsopvolging	4
Beperkte CO2-uitstoot	4
Onbetrouwbaar personeel	4
Woningbouw/Huizenmarkt	4

Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zzp'ers	3
Afname vraag naar diensten	3
Groei van recreatieve landbouw	3
Klimaataanpassing is duur	3
Aanleg van nieuwe natuurgebieden	2
Arbeidsomstandigheden gaan achteruit	2
De AOW-leeftijd gaat omhoog	2
Flora- en faunawet	2
Groeiende sector (land- en tuinbouw)	2
Netwerk onderling wordt steeds groter	2
Overvloed aan werk	2
Politieke polarisatie/versnippering	2
Precisielandbouw	2
Veranderend landbouwbeleid	2
Wet arbeidsmarkt in balans	2
Wfw	2
Arbeidsongeschiktheidsverzekering is te duur	1
Afschaffing Kleine ondernemingsregeling	1
Aardbevingsproblematiek in de noordelijke provincies	1
Achteruitgang gezondheid	1
Angst voor financiële tekorten op het bedrijf	1
Asbestsaneringen	1
Bastkever zorgt voor vroegtijdige kap en lagere productprijzen	1
Circulaire economie	1
Coronavirus heeft invloed op melkprijs in China	1
Demonstraties binnen de sector	1
Dierenwelzijn	1
Dierziektes	1
Energiebelasting op stroom	1
Energiewet	1
Fluctuerende handel	1
Groeiend inkomen	1
Individualisering	1
Inflatie	1
In een vergrijzende samenleving zijn steeds meer ouderen die behoefte hebben aan agrarische dienstverlening	1
Kortere keten, direct contact tussen consument en producent	1
Langzame ontwikkeling groene alternatieven	1
Leegloop van scholing in de sector	1
Mislukte oogst	1
Nieuwe gewasziektes en plagen	1
Omschakeling naar biologisch bedrijf is lastig	1
Opdrachtgever eist VCA	1
Overmoedige collega's	1
Partij voor de Dieren	1

Paspoortplicht voor planten	1
Persoonlijke ontwikkeling	1
Positieve ontwikkeling van het beleid	1
Productieverhoging	1
Reistijd toegenomen door drukte verkeer	1
Regelgeving rondom zzp'ers	1
Regelgeving voor oudere ondernemers	1
Slechte kweek	1
Sociale werkvoorziening levert veel goedkoper werk	1
Te veel nieuwe ontwikkelingen waar de zelfstandige niet genoeg kennis voor heeft	1
Tweeverdieners	1
Veiligheidsregelgeving	1
Versnippering van het aanbod	1
Vliegbasis in de buurt gaat misschien heropenen	1
Wet Deregulering Beoordeling Arbeidsrelaties	1
Zelfstandig gaan werken	1
Zwaar werk	1
Zzp'ers moeten voor een lager uurloon werken	1

Bijlage 2: Vakbladen en websites

Tabel B2.1. Genoemde vakbladen, gesorteerd op populariteit

Vakblad	Aantal x genoemd	Vakblad (vervolg)	Aantal x genoemd (vervolg)
Boerderij	124	BIJENhouden	1
Nieuwe Oogst	79	Bloemisterij	1
LTO	24	Boer en Tuinder	1
Veeteelt	23	Boerenbusiness	1
Tuin en Landschap	15	Boom in Business	1
De Hovenier	14	Boomkwekerij	1
Vee en Gewas	12	BouwMachines	1
Melkvee	11	Colland	1
Veldpost	11	De Arboma	1
De Bloemisterij	10	De Hippische Ondernemer	1
De Boomkwekerij	9	Elite	1
Fruitteelt	8	EVO	1
Akkerwijzer	7	Handel en Techniek	1
Groente & Fruit	7	Hoveniersvak	1
Stal & Akker	7	Hovenierszaken	1
LandbouwMechanisatie	6	KAS	1
Agrarisch Dagblad	5	KAVB	1
Cumela	5	Land- en Tuinbouw	1
De TREKKER	5	Land en Vee	1
Grondig	5	Landbouworganisatie	1
Agraaf	4	Marktvisie	1
Bomen	4	Melkveehouderij	1
Greenity	3	Melkweb	1
Groen	3	Mijn Tuin	1
Tuin	3	Nederlands Bosbouw Tijdschrift	1
TuinVAK	3	NFO	1
Boomzorg	2	NVO	1
Bos, Natuur en Landschap	2	Onder Glas	1
De Loonwerker	2	Ons Platteland	1
Het Schaap	2	Park Techniek	1
KPB-ISA	2	Reussir Vigne	1
Landschap	2	Tips & Advies	1
Pluimveeweb	2	Tuinwerk	1
Stigas	2	Veehouderij Techniek	1
Varkensbedrijf	2	Vleesvee	1
VHG	2	Wijn & Wijngaard	1

AgraPower	1	ZZP Nederland	1
Arbodienst	1		

Tabel B2.2. Genoemde websites, gesorteerd op populariteit

Website	Aantal × genoemd
Google	21
Boerderij	18
Stigas	14
Arbo	7
LTO	6
Nieuwe Oogst	4
Cumela	3
Facebook	3
Boerenbusiness	2
CNB	2
Veeteelt	2
AGF	1
Agraaf	1
Agrarisch nieuws	1
Agrifirm	1
AgriHolland	1
Akkerwijzer	1
Boeren	1
Brinkmann	1
E-learning over veiligheid	1
LNV	1
Melkvee	1
Mertens	1
Ministerie van Sociale Zaken	1
Ministerie van Volksgezondheid	1
NBV	1
Nieuwsgrazer	1
Stal & Akker	1
Veldpost	1
VHG	1
Kamer van Koophandel	1
nwi	1
nu.nl	1

Bijlage 3: Resultaten van de enquête

In deze bijlage staan de uitkomsten van de enquête uitgesplitst naar respectievelijk sector, werkvorm en motivatiegroep. Per vraag is ook bekeken of de verschillen significant zijn. Wanneer de genoemde p lager is dan 0,05 bestaan er significante verschillen tussen groepen. We hebben ook gekeken welke groepen in dat geval significant afwijken van het gemiddelde, dat hebben we aangegeven aan de hand van asterisken waar de percentages significant afwijken. Het steekproefgemiddelde wordt ter vergelijking steeds aangegeven in de groene kolom.

* = significant met 95% betrouwbaarheid

** = significant met 99% betrouwbaarheid

Uitkomsten uitgesplitst naar sector

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Blok werkzaamheden								
Welke situatie is op u van toepassing?								
Ik ben ondernemer	82%	75%**	89%	89%	70%**	94%**	77%	87%
Ik ben zowel ondernemer als werknemer in loondienst	18%	25%**	11%	11%	30%**	6%**	23%	13%
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 38,54; p < ,001$						

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Welke bedrijfsactiviteiten voert u uit?								
Akkerbouw of tuinbouw (incl. glastuinbouw, bloembollenteelt, paddenstoelenteelt en boomkwekerij)	42%	100%	100%	11%	11%	2%	0%	1%
Open teelten landbouw (akkerbouw)	49%	50%	11%	70%	89%	33%	-	100%
Open teelten groenteteelt	13%	13%	6%	30%	22%	33%	-	0%
Open teelten fruitteelt	16%	18%	0%	10%	0%	0%	-	0%
Open teelten bloembollen	9%	9%	6%	20%	11%	0%	-	0%
Open teelten tuinbouw overig	9%	9%	6%	0%	0%	33%	-	0%
Paddenstoelenteelt	1%	1%	0%	0%	0%	0%	-	0%
Open teelten boomkwekerij	15%	16%	0%	20%	0%	0%	-	0%
Glastuinbouw	7%	1%	100%	10%	0%	0%	-	0%
Anders	1%	1%	0%	0%	0%	0%	-	0%
Agrarisch loonwerk (incl. grondverzet, cultuurtechnische werken, meststoffendistributie en verhuur van land- en tuinbouwmachines)	15%	7%	6%	100%	1%	1%	0%	2%
Agrarisch loonwerk	73%	6%	6%	60%	100%	100%	-	0%
Cultuurtechnische werken	13%	1%	0%	30%	0%	0%	-	0%
Grondverzet	25%	1%	0%	40%	0%	0%	-	0%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Verhuur van land- en tuinbouwmachines	12%	<1%	0%	0%	0%	0%	-	0%
Meststoffendistributie	3%	0%	0%	20%	0%	0%	-	0%
Anders	3%	0%	0%	10%	0%	0%	-	0%
Veeteelt of dierhouderij	33%	6%	0%	7%	100%	100%	0%	33%
Melkveehouderij	60%	12%	-	67%	2%	100%	-	-
Varkenshouderij	8%	6%	-	0%	20%	2%	-	-
Pluimveehouderij	3%	12%	-	0%	5%	1%	-	-
Houden van graasdieren (paarden, schapen, geiten, runderen)	32%	77%	-	33%	64%	8%	-	-
Anders	6%	0%	-	17%	14%	1%	-	-
Bos- en natuurbeheer	5%	1%	0%	4%	2%	0%	100%	5%
Bosbouw	70%	0%	-	75%	50%	-	86%	50%
Natuurbehoud	51%	100%	-	50%	100%	-	36%	67%
Adviesbureau	22%	0%	-	0%	0%	-	27%	33%
Anders	0%	0%	-	0%	0%	-	0%	0%
Hoveniers- of groenvoorzieningsactiviteiten	20%	3%	6%	10%	2%	1%	9%	100%
Hoveniersactiviteiten voor particulieren en bedrijven	94%	86%	100%	100%	100%	100%	100%	93%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Groenvoorziening, in opdracht van gemeenten en andere overheden	14%	14%	0%	0%	0%	0%	0%	15%
Interieurbepanting	3%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	3%
Anders	3%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	4%
Gemiddeld aantal bedrijfsactiviteiten	1,14	1,16	1,11	1,32*	1,16	1,03**	1,09	1,08
Significantie kolomverschillen		F(6;764) = 5,18; p < ,001						
Welke situatie op u van toepassing?								
Ik hou mij bezig met de productie en/of verkoop van agrarische of groene producten	64%	89%*	89%*	15%*	83%*	93%*	23%*	5%*
Ik hou mij bezig met het aanbieden van diensten en/of service in de vorm van arbeid	27%	4%*	11%	75%*	9%*	4%*	68%*	76%*
Ik hou mij bezig met de productie en/of verkoop van agrarische of groene producten én het aanbieden van diensten en/of service in de vorm van arbeid	9%	8%	0%	10%	8%	4%	9%	19%
Significantie kolomverschillen		X(12) = 488,53; p < ,001						
Voert u als ondernemer naast uw groene/agrarische werk betaalde nevenactiviteiten uit?								

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Ja	15%	19%	11%	15%	13%	14%	5%	14%
Nee	85%	81%	89%	85%	87%	86%	95%	86%
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 5,27; p = ,497$						
Bent u aangesloten bij een brancheorganisatie/ondernemers-organisatie?								
Geen	59%	51%**	61%	80%**	63%	38%**	64%	80%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 74,72; p < ,001$						
AVIH	<1%	0%	0%	0%	0%	0%	9%	0%
Coöperatieve Bond van verenigingen voor Kunstmatige Inseminatie van Varkens	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
CUMELA Nederland	1%	<1%	0%	8%	0%	0%	0%	0%
Glastuinbouw Nederland	<1%	<1%	0%	1%	0%	0%	0%	0%
KAVB	1%	2%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
LTO (LLTB, ZLTO of LTO Noord)	28%	37%	28%	11%	26%	51%	9%	2%
Nederlandse Vereniging van Boseigenaren	<1%	0%	0%	0%	0%	0%	9%	0%
NFO	4%	9%	0%	1%	2%	0%	0%	0%
Plantum NL	1%	2%	0%	0%	0%	0%	0%	1%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Royal Anthos	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
VBNE	1%	<1%	0%	0%	0%	0%	18%	0%
Vereniging Landschapsbeheerorganisaties	1%	<1%	0%	0%	1%	3%	0%	0%
Vereniging van Nederlandse Groenvoederdrogerijen	<1%	<1%	0%	0%	0%	0%	0%	<1%
Branchevereniging VHG	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	8%
Werkgeversvereniging AB Nederland	1%	0%	0%	0%	0%	3%	0%	1%
Een andere organisatie voor zzp'ers	1%	1%	6%	1%	1%	1%	0%	4%
Een andere brancheorganisatie / ondernemersorganisatie	8%	8%	11%	0%	7%	11%	14%	8%
Heeft u werknemers die in loondienst voor u werken?								
Ja, voor maximaal 8 aaneengesloten weken per jaar (piekarbei- ders)	6%	12%**	11%	2%	1%*	5%	0%	3%
Ja, maar alleen tijdelijke krachten die langer dan 8 aaneengesloten weken per jaar voor mij werken	4%	5%	11%	4%	0%*	2%	0%	6%
Ja, het hele jaar rond (meewerkende gezins- of familieleden)	2%	1%	17%**	1%	1%	2%	5%	2%
Nee	88%	82%**	61%**	92%	98%*	91%	95%	89%
Significantie kolomverschillen		$\chi(18) = 59,97; p < ,001$						

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Wie is in de afgelopen 12 maanden naast u werkzaam geweest voor uw onderneming								
Alleen ik, de eigenaar	39%	36%	39%	60%	34%	23%	50%	47%
Mijn partner en/of andere gezins- of familieleden	43%	53%	50%	22%	57%	61%	14%	13%
Tijdelijke werknemers in loondienst en/of piekarbeiders (seizoensgebonden tijdelijke werknemers)	9%	13%	33%	6%	4%	8%	5%	4%
Collegiale inleen (personeel van andere bedrijven)	6%	6%	6%	1%	7%	8%	9%	8%
Uitzendkrachten of payrollmedewerkers	5%	6%	11%	2%	0%	7%	0%	3%
Stagiairs	5%	4%	0%	0%	1%	8%	0%	9%
Vrijwilligers	3%	5%	0%	0%	4%	4%	5%	2%
Zelfstandigen (zoals zzp'ers en freelancers)	19%	13%	22%	18%	9%	21%	27%	37%
Mede-eigenaar/mede-eigenaren, niet zijnde gezins- of familieleden	2%	1%	0%	3%	0%	3%	5%	0%
Anders	<1%	<1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Indeling naar werkvorm								
Alleenwerkende zelfstandige	39%	36%	39%	63%**	34%	24%**	50%	47%
Zelfstandige in gezinsbedrijf	31%	35%	28%	18%**	51%**	45%**	5%**	8%**

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Zelfstandige met werkenden	30%	29%	33%	20%*	15%**	30%	45%	46%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(12) = 102,71; p < ,001$						
Hoe vaak heeft u in de afgelopen 12 maanden personeel ingezet?								
Personeel ingezet	30%	29%	33%	20%	15%	30%	45%	46%
Enkele keren per jaar	53%	68%	17%	22%	92%	44%	50%	45%
Maandelijks	9%	9%	17%	22%	8%	7%	10%	7%
Enkele keren per maand	14%	10%	17%	22%	0%	16%	10%	20%
Elke week	9%	4%	33%	11%	0%	14%	10%	12%
Enkele keren per week	6%	2%	17%	11%	0%	9%	10%	8%
Elke dag	8%	7%	0%	11%	0%	9%	10%	8%
Significantie kolomverschillen		$\chi(30) = 39,74; p = ,110$						
Geen personeel ingezet	70%	71%	67%	80%	85%	70%	55%	54%
Blok persoonskenmerken en gezondheid								
Wat is uw leeftijd?	52,45	55,16**	52,17	47,59**	57,15**	53,57	50,05	46,17**
Significantie kolomverschillen		$F(6;764) = 12,11; p < ,001$						

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Leeftijd in 5 klassen								
Jonger dan 35 jaar	13%	7%**	6%	26%**	6%*	7%*	18%	25%**
36-45 jaar	13%	14%	17%	12%	6%*	9%	14%	18%*
46-55 jaar	32%	29%	39%	26%	28%	41%**	36%	31%
56-65 jaar	29%	29%	39%	25%	34%	34%	23%	21%*
66 jaar of ouder	15%	21%**	0%	10%	27%**	9%*	9%	5%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 99,62; p < ,001$						
Wat is uw geslacht?								
Man	88%	89%	100%	91%	78%**	86%	95%	91%
Vrouw	12%	11%	0%	9%	22%**	14%	5%	9%
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 14,74; p = ,022$						
Hoe is over het algemeen uw gezondheid?								
Zeer slecht	1%	1%	0%	0%	1%	1%	5%**	0%
Slecht	3%	2%	0%	3%	6%*	2%	0%	2%
Gaat wel	17%	18%	17%	15%	22%	21%	9%	8%**
Goed	63%	63%	50%	67%	58%	64%	73%	64%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Zeer goed	17%	16%	33%	14%	13%	12%	14%	26%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 37,42; p = ,040$						
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden geestelijk uitgeput gevoeld door uw werk?								
Nooit	66%	65%	72%	68%	67%	56%	86%	71%
Enkele keren per jaar	28%	29%	22%	24%	28%	34%	14%	23%
Maandelijks	2%	1%	0%	3%	2%	5%	0%	1%
Enkele keren per maand	2%	2%	6%	3%	0%	1%	0%	3%
Elke week	1%	1%	0%	0%	0%	1%	0%	0%
Enkele keren per week	1%	1%	0%	0%	1%	1%	0%	2%
Elke dag	1%	1%	0%	1%	1%	2%	0%	1%
Significantie kolomverschillen		$\chi(36) = 34,55; p = ,538$						
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden lichamelijk uitgeput gevoeld door uw werk?								
Nooit	44%	43%	56%	52%	48%	38%	50%	44%
Enkele keren per jaar	41%	45%	33%	32%	34%	48%	27%	38%
Maandelijks	4%	4%	0%	7%	3%	4%	0%	3%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Enkele keren per maand	4%	3%	11%	5%	3%	3%	5%	7%
Elke week	2%	2%	0%	1%	2%	2%	9%	2%
Enkele keren per week	3%	2%	0%	0%	5%	2%	9%	4%
Elke dag	2%	1%	0%	3%	5%	2%	0%	2%
Significantie kolomverschillen		$\chi(36) = 41,46; p = ,245$						
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden geestelijk en/of lichamelijk uitgeput gevoeld door uw werk?								
Nooit geestelijk of lichamelijk uitgeput gevoeld	39%	38%	50%	47%	44%	32%	41%	40%
Alleen (wel eens) lichamelijk uitgeput gevoeld	26%	28%	22%	21%	23%	24%	45%	31%
Alleen (wel eens) geestelijk uitgeput gevoeld	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%	0%
Zowel (wel eens) lichamelijk als geestelijk uitgeput gevoeld	34%	35%	28%	32%	33%	43%	14%	29%
Significantie kolomverschillen		$\chi(18) = 22,66; p = ,204$						
Is het in de afgelopen 12 maanden wel eens voorgekomen dat u vanwege ziekte of een andere gezondheidsreden veel minder werk heeft kunnen verzetten dan normaal voor u is?								
Ja	24%	22%	17%	19%	27%	29%	27%	24%
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 5,24; p = ,514$						

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Hoofdzakelijk het gevolg van mijn werk	28%	13%	33%	29%	30%	36%	50%	39%
Voor een deel gevolg van mijn werk	19%	27%	33%	18%	17%	14%	33%	6%
Geen gevolg van mijn werk	48%	50%	33%	53%	48%	45%	17%	52%
Weet niet of al dan niet gevolg van mijn werk	5%	10%	0%	0%	4%	5%	0%	3%
<u>Significantie kolomverschillen</u>		$\chi(18) = 20,29; p = ,317$						
Nee	76%	78%	83%	81%	73%	71%	73%	76%
Hoe lang was de periode dat u minder werk kon verzetten dan normaal voor u is (in dagen)?	71,28	63,31	14,67	114,76	67,54	80,57	28,00	67,39
Significantie kolomverschillen		$F(6;764) = 0,70; p = .650$						
Tot welke leeftijd denkt u - lichamelijk en geestelijk - in staat te zijn om uw werk voort te zetten?	68,22	70,19**	68,39	66,52*	71,38**	67,96	62,86**	64,29**
Significantie kolomverschillen		$F(6;764) = 13,77; p <.001$						
Verskil huidige leeftijd en ingeschatte pensioenleeftijd	15,77	15,03	16,22	18,92*	14,23	14,39	12,82	18,12*
Significantie kolomverschillen		$F(6;764) = 3,11; p = .005$						
Blok context								
Hoe is op dit moment de financiële situatie van uw bedrijf?								
Slecht	4%	5%	6%	2%	7%	4%	0%	1%*

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Matig	13%	17%*	0%	5%*	19%	17%	14%	5%**
Redelijk	34%	37%	56%*	33%	35%	32%	41%	23%**
Goed	42%	35%**	33%	48%	34%	40%	41%	63%**
Zeer goed	7%	6%	6%	11%	6%	6%	5%	8%
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 58,01; p < ,001$						
Blok risico's tijdens het werk								
Wat zijn de grootste arbeidsrisico's tijdens uw werk? (gemiddeld aantal)	5,11	4,52*	4,06	5,05	4,22	5,64	5,91	6,44**
Significantie kolomverschillen		$F(6;764) = 4,65; p < ,001$						
Lichamelijke belasting (gemiddeld aantal)	1,33	1,27	1,00	1,44	1,05**	1,24	1,14	1,76**
Significantie kolomverschillen		$F(6;764) = 6,56; p < ,001$						
Kracht zetten tijdens het werk (tillen, duwen, trekken)	55%	54%	33%	48%	42%	55%	45%	76%
Herhalende bewegingen	39%	36%	50%	33%	33%	45%	32%	46%
Werk in ongemakkelijke werkhouding	30%	26%	11%	34%	28%	21%	23%	47%
Zittend werk / beeldschermwerk	10%	11%	6%	29%	2%	3%	14%	8%
Veiligheid van de werkplek (gemiddeld aantal)	1,72	1,35**	0,89*	1,47	1,74	2,42**	2,32	1,90

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(6;764) = 8,54; p < ,001$						
Alleen werken, waardoor niemand snel in kan grijpen als ik een ongeval heb	39%	45%	11%	29%	42%	44%	45%	27%
Bekneld raken of pletgevaar	23%	18%	22%	24%	15%	33%	41%	25%
Botsingen of aanrijdingen	14%	11%	11%	25%	7%	17%	9%	17%
Snijgevaar of steekgevaar	18%	15%	6%	13%	12%	10%	45%	35%
Struikelen of uitglijden	33%	30%	22%	27%	27%	35%	55%	46%
Werken met dieren	24%	5%	0%	8%	59%	78%	0%	2%
Vallen van hoogte	15%	10%	11%	16%	8%	10%	36%	34%
Verstikkingsgevaar	5%	3%	6%	2%	5%	14%	0%	1%
Verbranden	1%	0%	0%	2%	0%	1%	0%	4%
Werkruimte en omgeving (gemiddeld aantal)	0,81	0,72	0,67	0,99	0,43**	0,56**	1,23	1,33**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(6;764) = 8,83; p < ,001$						
Lawaai op het werk	27%	24%	0%	31%	21%	24%	41%	37%
Trillingen op het werk	13%	10%	0%	21%	3%	6%	41%	24%
Langdurig in de zon werken	26%	26%	17%	21%	8%	8%	27%	54%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Werken in warme ruimtes	8%	5%	39%	13%	8%	9%	5%	8%
Werken in koude ruimtes	8%	7%	11%	13%	2%	8%	9%	11%
Gevaarlijke stoffen en biologische agentia (gemiddeld aantal)	0,69	0,66	0,67	0,75	0,53	0,66	0,95	0,82
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(6;764) = 1,00; p = ,426$						
Blootstelling aan virussen, bacteriën, schimmels, parasieten	10%	4%	22%	7%	12%	15%	23%	14%
Blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen en chemische stoffen	18%	28%	44%	20%	6%	7%	5%	14%
Blootstelling aan houtstof	6%	2%	0%	2%	2%	6%	27%	18%
Blootstelling aan uitlaatgassen	12%	10%	0%	18%	5%	6%	27%	24%
Blootstelling aan agrarisch stof	19%	18%	0%	22%	26%	27%	9%	7%
Ongelukken met gevaarlijke stoffen	4%	4%	0%	5%	3%	5%	5%	5%
Omgang met werkdruk, collega's en klanten (gemiddeld aantal)	0,56	0,52	0,83	0,42	0,47	0,76*	0,27	0,63
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(6;764) = 2,54; p = ,019$						
Confrontatie met pesten / (seksuele) intimidatie / agressie / geweld	1%	1%	0%	1%	0%	1%	0%	2%
Emotioneel veeleisend werk	5%	3%	11%	1%	7%	13%	0%	6%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Sociaal geïsoleerd raken doordat ik alleen werk	7%	6%	11%	3%	8%	12%	0%	5%
Werkdruk / te veel werk	21%	19%	22%	22%	13%	24%	18%	27%
Te weinig invloed op het werk	4%	4%	11%	2%	5%	5%	0%	2%
Te weinig uitdagend of eentonig werk	3%	4%	11%	1%	3%	1%	0%	4%
Werk-privé balans	15%	14%	17%	11%	10%	20%	9%	18%
Anders	7%	7%	0%	9%	15%	5%	0%	5%
Blok attitudes								
Veilig en gezond werken is voor mij een topprioriteit (hele steekproef)								
Helemaal eens	29%	31%	33%	22%	31%	22%	32%	36%
Eens	58%	56%	50%	65%	58%	58%	50%	57%
Neutraal	12%	11%	17%	13%	9%	18%	18%	7%
Oneens	1%	1%	0%	0%	1%	1%	0%	0%
Helemaal oneens	<1%	1%	0%	0%	0%	2%	0%	0%
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 21,79; p = ,592$						
Er kan mij weinig overkomen, want ik weet hoe ik veilig en gezond kan werken (hele steekproef)								

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Helemaal eens	9%	10%	11%	7%	12%	6%	5%	9%
Eens	45%	50%	39%	37%	33%	40%	45%	52%
Neutraal	28%	26%	50%	31%	31%	35%	27%	20%
Oneens	18%	13%	0%	24%	24%	19%	23%	18%
Helemaal oneens	1%	2%	0%	1%	0%	1%	0%	2%
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 35,49; p = ,061$						
Ik weet aan welke arbowetgeving ik moet voldoen als zzp'er (alleenwerkende zelfstandigen)								
Helemaal eens	8%	5%	14%	7%	14%	6%	9%	10%
Eens	47%	40%	43%	60%*	31%	26%**	82%**	62%**
Neutraal	29%	40%**	29%	19%	34%	37%	9%	18%*
Oneens	13%	13%	14%	12%	17%	23%	0%	10%
Helemaal oneens	3%	3%	0%	2%	3%	9%	0%	0%
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 39,94; p = ,022$						
Ik weet aan welke arbowetgeving ik moet voldoen als onder- nemer (zelfstandigen in gezinsbedrijven)								
Helemaal eens	4%	7%	0%	0%	5%	2%	0%	0%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Eens	49%	55%	60%	56%	43%	38%	100%	70%
Neutraal	24%	17%	0%	0%	27%	31%	0%	20%
Oneens	20%	17%	0%	0%	23%	26%	0%	10%
Helemaal oneens	3%	3%	0%	0%	2%	3%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(24) = 17,27; p = ,837$						
Ik weet welke eisen de Arbowetgeving aan mij stelt (zelfstandigen met werkenden)								
Helemaal eens	4%	7%	17%	0%	0%	0%	20%*	2%
Eens	45%	46%	50%	61%	31%	23%**	60%	53%
Neutraal	31%	28%	33%	22%	31%	44%*	0%*	33%
Oneens	19%	19%	0%	17%	31%	30%*	20%	10%*
Helemaal oneens	1%	0%	0%	0%	8%	2%	0%	2%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(24) = 41,33; p = ,015$						
Ik bespreek veilig en gezond werken met anderen, bijvoorbeeld familie, vrienden en/of anderen (alleenwerkende zelfstandigen)								
Helemaal eens	10%	14%	29%	7%	3%	9%	27%	5%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Eens	48%	50%	43%	53%	45%	40%	55%	44%
Neutraal	23%	23%	14%	26%	24%	26%	9%	20%
Oneens	17%	11%	14%	14%	17%	20%	9%	28%
Helemaal oneens	3%	2%	0%	0%	10%	6%	0%	3%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(24) = 29,97; p = ,186$						
Op mijn bedrijf bespreken we veiligheid en gezondheid (zelfstandigen in gezinsbedrijven)								
Helemaal eens	10%	13%	0%	6%	9%	8%	0%	0%
Eens	61%	61%	80%	56%	55%	60%	100%	90%
Neutraal	19%	15%	20%	38%	18%	22%	0%	10%
Oneens	10%	10%	0%	0%	18%	9%	0%	0%
Helemaal oneens	<1%	0%	0%	0%	0%	2%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(24) = 18,95; p = ,755$						
Ik heb voldoende informatie over hoe het gezinslid/de gezinsleden op mijn bedrijf veilig en gezond kunnen werken (zelfstandigen in gezinsbedrijven)								
Helemaal eens	9%	10%	0%	6%	9%	6%	0%	20%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Eens	73%	72%	80%	63%	66%	83%	100%	60%
Neutraal	16%	15%	0%	25%	23%	9%	0%	10%
Oneens	3%	2%	0%	6%	2%	2%	0%	10%
Helemaal oneens	0%	10%	0%	6%	9%	6%	0%	20%
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 12,73; p = ,807$						
Ik heb voldoende informatie over hoe werkenden op mijn bedrijf veilig en gezond kunnen werken (zelfstandigen met werkenden)								
Helemaal eens	8%	10%	17%	6%	0%	2%	20%	8%
Eens	75%	70%	83%	89%	77%	70%	60%	80%
Neutraal	16%	17%	0%	6%	23%	26%	10%	10%
Oneens	2%	2%	0%	0%	0%	2%	10%	2%
Helemaal oneens	0%	10%	17%	6%	0%	2%	20%	8%
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 17,81; p = ,469$						
De gezinsleden/het gezinslid met wie ik samenwerk, trekken/trekt zich maar weinig aan van veilig en gezond werken (zelfstandigen in gezinsbedrijven)								

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Helemaal eens	1%	2%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Eens	5%	3%	0%	0%	7%	5%	0%	20%
Neutraal	8%	6%	20%	6%	9%	8%	0%	20%
Oneens	70%	67%	60%	94%	64%	75%	100%	60%
Helemaal oneens	16%	21%	20%	0%	20%	12%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(24) = 22,74; p = ,535$						
De werkende(n) die ik inzet, trekt/trekken zich maar weinig aan van veilig en gezond werken (zelfstandigen met werkenden)								
Helemaal eens	2%	2%	0%	11%	0%	0%	0%	0%
Eens	7%	7%	0%	11%	0%	5%	10%	8%
Neutraal	10%	11%	17%	11%	15%	9%	0%	7%
Oneens	66%	60%	33%	61%	62%	81%	70%	68%
Helemaal oneens	16%	19%	50%	6%	23%	5%	20%	17%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(24) = 29,79; p = ,192$						
Ik ben tevreden met mijn arbeids-/werkomstandigheden (hele steekproef)								

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Helemaal eens	17%	21%	17%	12%	17%	13%	23%	15%
Eens	73%	68%	72%	79%	70%	76%	68%	78%
Neutraal	8%	9%	11%	7%	13%	5%	5%	5%
Oneens	2%	1%	0%	2%	0%	6%	5%	2%
Helemaal oneens	<1%	1%	0%	0%	0%	1%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(24) = 31,03; p = ,153$						
Spreekt u mensen tijdens het werk aan als zij zich onveilig en/of ongezond gedragen? (hele steekproef)								
Ja, altijd	66%	66%	72%	63%	60%	66%	82%	69%
Ja, soms	24%	24%	11%	29%	30%	24%	18%	20%
Nee, nooit	10%	10%	17%	9%	9%	10%	0%	11%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 9,85; p = ,629$						
Als ondernemer ben ik verantwoordelijk voor de veiligheid en gezondheid van alle werkenden onder mijn gezag, ook als zij niet bij mij in loondienst zijn (zelfstandigen met werkenden)								
Helemaal eens	23%	30%	17%	17%	38%	14%	40%	17%
Eens	63%	58%	67%	72%	54%	70%	40%	68%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Neutraal	7%	5%	17%	11%	8%	9%	10%	7%
Oneens	6%	6%	0%	0%	0%	7%	10%	8%
Helemaal oneens	<1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Significantie kolomverschillen		$\chi(24) = 16,30; p = ,877$						
Wat is voor u een reden/aanleiding om veilig en gezond te werken?								
Geen	4%	5%	6%	2%	6%	3%	5%	1%
Wetgeving	21%	23%	28%	27%	14%	18%	23%	21%
Eisen van klanten/opdrachtgevers (bijv. VCA of andere certificaten)	16%	12%	22%	37%	6%	8%	27%	24%
Eisen van verzekeraar	12%	9%	22%	16%	12%	13%	18%	11%
Belang van een gezonde en veilige werkomgeving	88%	85%	78%	91%	80%	90%	86%	94%
Imago	20%	18%	33%	30%	10%	18%	18%	24%
Voorkomen van kosten	25%	23%	39%	35%	14%	30%	27%	21%
Hogere productiviteit	12%	11%	22%	18%	6%	13%	14%	13%
Anders	14%	13%	6%	14%	20%	13%	14%	16%
Indeling naar motivatie								

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Niet gemotiveerd	4%	5%	6%	2%	7%	3%	5%	1%*
Intrinsiek gemotiveerd	64%	64%	56%	52%**	69%	71%	64%	65%
Extrinsiek gemotiveerd	4%	6%*	0%	2%	9%*	1%	5%	2%
Gemengde motivatie	28%	25%	39%	44%**	15%**	25%	27%	33%
Significantie kolomverschillen		$\chi(18) = 41,75; p = ,001$						
Blok getroffen maatregelen								
Heeft u maatregelen getroffen die gericht zijn op veiligheid en gezondheid?								
Ja	83%	81%	78%	81%	73%*	80%	91%	93%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 17,43; p = ,008$						
Risico-inventarisatie en evaluatie	20%	26%	50%	18%	11%	13%	35%	14%
Bedrijfshulpverlening	22%	27%	36%	19%	6%	18%	35%	21%
Volgen van instructies of training	24%	24%	43%	46%	11%	11%	30%	29%
Technische verbeteringen (bijvoorbeeld afscherming van machineonderdelen)	54%	50%	50%	65%	43%	68%	50%	49%
Stoppen met gebruik / vervangen / beperken van gevaarlijke of ongezonde middelen / stoffen	29%	32%	29%	12%	30%	31%	30%	33%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Gebruiken van persoonlijke beschermingsmiddelen (bijvoorbeeld beschermende kleding)	79%	75%	64%	86%	79%	70%	90%	90%
Anders	3%	2%	0%	4%	2%	3%	10%	3%
Nee	18%	19%	22%	19%	27%*	20%	9%	7%**
Wat doet u als zelfstandig ondernemer als u lichamelijke of geestelijke klachten krijgt?								
Ik blijf doorwerken	34%	29%	28%	33%	34%	34%	45%	43%
Ik ga naar mijn huisarts	78%	79%	67%	76%	80%	79%	68%	79%
Ik ga naar een bedrijfsarts die ik zelf regel / via een arbodienst / Stigas	1%	1%	11%	2%	1%	1%	0%	0%
Ik ga bij gezondheidsklachten naar een andere hulpverlener	3%	3%	0%	5%	3%	2%	0%	5%
Anders	4%	5%	6%	2%	2%	3%	0%	3%
Als u tijdelijk niet kunt werken door ziekte of ongeval, heeft u dan voorzieningen waarmee u uw bedrijf draaiende houdt en uw inkomen op peil houdt?								
Ja	71%	68%	78%	71%	71%	85%**	64%	62%*
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 22,14; p = ,001$						

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Eigen buffer via spaargeld	28%	39%	43%	57%	28%	20%	64%	56%
Extra inzet van gezinsleden	24%	44%	21%	17%	51%	42%	14%	9%
Lidmaatschap en inzet van agrarische bedrijfsverzorging	16%	15%	14%	6%	20%	64%	0%	2%
Lid van een schenkring / broodfonds	1%	2%	0%	2%	0%	1%	0%	1%
Verzekering tegen arbeidsongeschiktheid	25%	31%	29%	57%	21%	34%	43%	43%
Anders	11%	21%	14%	9%	23%	6%	29%	17%
Nee	29%	33%	22%	29%	29%	15%**	36%	38%*
Als u langdurig arbeidsongeschikt raakt, heeft u dan toch voorzien in uw inkomen?								
Ja	73%	75%	72%	73%	71%	71%	77%	69%
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 2,28; p = ,892$						
Eigen buffer via spaargeld	42%	43%	54%	55%	36%	27%	59%	44%
Extra inzet van gezinsleden	25%	29%	8%	20%	25%	38%	12%	8%
Bedrijf over laten nemen	8%	10%	0%	6%	8%	11%	0%	6%
Verkoop van het bedrijf	18%	20%	8%	14%	21%	26%	6%	8%
Verzekering tegen arbeidsongeschiktheid	41%	34%	46%	58%	31%	46%	41%	43%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Anders	18%	20%	15%	9%	25%	7%	29%	23%
Nee	27%	25%	28%	27%	29%	29%	23%	31%
Hoe blijft u op de hoogte van informatie om veilig en gezond te werken?								
Niet	18%	18%	17%	15%	24%	13%	9%	19%
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 6,30; p = ,390$						
Via vakbladen	49%	52%	33%	34%	49%	69%	27%	40%
Via websites	15%	17%	17%	10%	13%	14%	18%	17%
Via collega-ondernemers	25%	28%	22%	26%	19%	17%	32%	32%
Via cursussen en trainingen	25%	26%	39%	43%	14%	13%	41%	25%
Via opdrachtgevers	8%	5%	28%	18%	3%	3%	18%	11%
Via externe adviseurs	5%	6%	11%	2%	2%	6%	9%	2%
Anders	7%	7%	6%	4%	12%	6%	0%	8%
Blok behoefte aan ondersteuning								
Ervaart u wel eens belemmeringen om veilig en gezond te werken?								
Nee, ik ervaar geen belemmeringen	63%	64%	50%	57%	69%	59%	45%	71%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 11,19; p = ,083$						
Nee, de risico's zijn niet groot dus de kans dat iemand iets overkomt is klein	19%	23%*	50%**	13%	15%	20%	18%	10%**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 24,64; p < ,001$						
Ja, maatregelen nemen om gezond en veilig te werken is duur	7%	7%	0%	10%	3%	11%	5%	6%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 7,79; p = ,254$						
Ja, ik heb al te veel andere dingen aan mijn hoofd	5%	4%	0%	10%	2%	8%	5%	5%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 10,15; p = ,119$						
Ja, mijn opdrachtgever stelt eisen aan mij waardoor ik niet gezond en veilig kan werken	2%	0%*	0%	7%**	0%	1%	5%	5%**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 24,29; p < ,001$						
Ja, ik ervaar een andere belemmering	6%	4%	0%	7%	10%	5%	23%	6%
Heeft u behoefte aan ondersteuning om veilig en gezond te werken en / of verzuim / uitval te voorkomen?								
Ja	6%	6%	11%	5%	2%	5%	0%	8%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 5,49; p = ,482$						
Informatie	71%	67%	100%	100%	50%	43%	0%	80%

	Totaal (n = 771)	Open teelten land- en tuinbouw (n = 280)	Glastuinbouw (n = 18)	Agrarisch loonwerk (n = 91)	Dierhouderij overig (n = 86)	Melkveehouderij (n = 143)	Bos en natuur (n = 22)	Hoveniers (n = 131)
Training	30%	33%	0%	20%	0%	29%	0%	40%
Zelftests gezond en veilig werken	23%	33%	0%	20%	0%	14%	0%	20%
Telefonisch advies	14%	6%	0%	0%	0%	14%	0%	40%
Adviseur die bij mijn bedrijf langs komt	27%	17%	0%	40%	50%	43%	0%	30%
Begeleiding bij ziekte of arbeidsongeschiktheid	14%	22%	0%	0%	0%	0%	0%	20%
Anders	2%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	10%
Nee	94%	94%	89%	95%	98%	95%	100%	92%

9.1.2 Uitkomsten uitgesplitst naar werkvorm

Drie doelgroepen zijn meegenomen in dit onderzoek:

1. **Alleenwerkende zelfstandigen.** Zij runnen hun bedrijf alleen en zetten geen werkenden in noch zijn er gezins- en/of familieleden werkzaam. In ons onderzoek behoort 39% van de respondenten tot deze groep. Denk hierbij aan een zelfstandig werkende hovenier of een zelfstandig werkende melkveehouder. Sommigen uit deze doelgroep laten zich inhuren als zzp'ers, anderen houden zich enkel bezig met productie en/of verkoop van agrarische of groene producten.
2. **Gezinsbedrijven.** Met gezinsbedrijf bedoelen wij een bedrijf waarin gezinsleden en/of familieleden samen werken. Omdat gezinsbedrijf in de sector een gangbaarder begrip is dan familiebedrijf, spreken we over gezinsbedrijven. Onze steekproef kent drie verschillende types gezinsbedrijven. Het eerste type heeft meerdere eigenaars. Vaak gaat het om stellen die samen een bedrijf beheren. Het tweede type gezinsbedrijf kent slechts één eigenaar, maar heeft gezins- en/of

familieleden op de loonlijst staan. Gezins- en/of familieleden zijn dus officieel in dienst van de zelfstandige. Er is hier dus sprake van een werkgever-werknemerrelatie. Op het derde type gezinsbedrijf werken gezins- en/of familieleden op informele basis. Verdeling van het inkomen berust op vertrouwen en niet op contractuele verplichtingen. In ons onderzoek heeft 31% van de respondenten een gezinsbedrijf.

3. **Zelfstandigen met tijdelijk werkenden.** Onder deze groep scharen wij zelfstandigen die gedurende (een) zekere periode(s) zzp'ers inzetten of (tijdelijke) arbeidskrachten via uitzendbureaus of andere constructies inschakelen. Vaak gaat het om zelfstandigen die gedurende korte periodes tijdelijke krachten en/of seizoenskrachten op hun eigen loonlijst hebben staan. In ons onderzoek behoort 30% van de respondenten tot deze groep.

Voor de drie doelgroepen in dit onderzoek gaan verschillende regels en wetten rondom veiligheid en gezondheid op. Voor alleenwerkende zelfstandigen gaan over het algemeen minder regels op dan voor zelfstandigen die werkenden of familieleden inzetten.

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Blok werkzaamheden				
Welke situatie is op u van toepassing?				
Ik ben ondernemer	82%	82%	80%	84%
Ik ben zowel ondernemer als werknemer in loondienst	18%	18%	20%	16%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 1,64; p = ,441$		
Welke bedrijfsactiviteiten voert u uit?				
Akkerbouw of tuinbouw (incl. glastuinbouw, bloembollenteelt, paddenstoelenteelt en boomkwekerij)	42%	39%	48%	39%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werken (n = 231)
Significantie kolomverschillen		$\chi(2) = 5,48; p = ,065$		
Open teelten landbouw (akkerbouw)	49%	48%	55%	43%
Open teelten groenteteelt	13%	10%	15%	16%
Open teelten fruitteelt	16%	15%	8%	28%
Open teelten bloembollen	9%	11%	10%	6%
Open teelten tuinbouw overig	9%	10%	5%	11%
Paddenstoelenteelt	1%	1%	0%	1%
Open teelten boomkwekerij	15%	16%	15%	12%
Glastuinbouw	7%	8%	4%	9%
Anders	1%	1%	1%	1%
Agrarisch loonwerk (incl. grondverzet, cultuurtechnische werken, meststoffendistributie en verhuur van land- en tuinbouwmachines)	15%	22%**	9%**	13%
Significantie kolomverschillen		$\chi(2) = 17,60; p < ,001$		
Agrarisch loonwerk	73%	69%	91%	69%
Cultuurtechnische werken	13%	15%	9%	10%
Grondverzet	25%	26%	18%	28%
Verhuur van land- en tuinbouwmachines	12%	11%	27%	3%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werken (n = 231)
Meststoffendistributie	3%	2%	9%	3%
Anders	3%	5%	0%	0%
Veeteelt of dierhouderij	33%	23%**	51%**	26%*
Significantie kolomverschillen		$\chi(2) = 51,27; p < ,001$		
Melkveehouderij	60%	46%	57%	72%
Varkenshouderij	8%	9%	10%	5%
Pluimveehouderij	3%	1%	2%	8%
Houden van graasdieren (paarden, schapen, geiten, runderen)	32%	27%	36%	30%
Anders	6%	11%	3%	5%
Bos- en natuurbeheer	5%	5%	2%*	7%
Significantie kolomverschillen		$\chi(2) = 6,30; p = ,043$		
Bosbouw	70%	75%	60%	69%
Natuurbehoud	51%	44%	60%	56%
Adviesbureau	22%	19%	0%	31%
Anders	0%	-	-	-
Hoveniers- of groenvoorzieningsactiviteiten	20%	23%	8%**	29%**

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 35,64; p < ,001$		
Hoveniersactiviteiten voor particulieren en bedrijven	94%	93%	94%	94%
Groenvoorziening, in opdracht van gemeenten en andere overheden	14%	13%	11%	15%
Interieurbeplanting	3%	4%	6%	0%
Anders	3%	1%	6%	5%
Gemiddeld aantal bedrijfsactiviteiten	1,14	1,12	1,17	1,14
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(2;768) = 1,11; p = ,331$		
Welke situatie op u van toepassing?				
Ik hou mij bezig met de productie en/of verkoop van agrarische of groene producten	65%	51%*	84%*	62%
Ik hou mij bezig met het aanbieden van diensten en/of service in de vorm van arbeid	29%	42%*	9%*	25%
Ik hou mij bezig met de productie en/of verkoop van agrarische of groene producten én het aanbieden van diensten en/of service in de vorm van arbeid	34%	7%	7%	13%*
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(4) = 83,50; p < ,001$		
Voert u als ondernemer naast uw groene/agrarische werk betaalde nevenactiviteiten uit?				
Ja	15%	13%	16%	17%
Nee	85%	87%	84%	83%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 2,19; p = ,334$		

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werken (n = 231)
Bent u aangesloten bij een brancheorganisatie/ondernemersorganisatie?				
Geen	59%	72%**	52%**	48%**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 37,95; p < .001$		
AVIH	<1%	0%	0%	1%
Coöperatieve Bond van verenigingen voor Kunstmatige Inseminatie van Varkens	0%	0%	0%	0%
CUMELA Nederland	1%	0%	1%	3%
Glastuinbouw Nederland	<1%	<1%	0%	<1%
KAVB	1%	<1%	1%	1%
LTO (LLTB, ZLTO of LTO Noord)	28%	18%	39%	31%
Nederlandse Vereniging van Boseigenaren	<1%	<1%	0%	<1%
NFO	4%	3%	2%	7%
Plantum NL	1%	<1%	1%	<1%
Royal Anthos	0%	0%	0%	0%
VBNE	1%	1%	<1%	1%
Vereniging Landschapsbeheerorganisaties	1%	1%	<1%	1%
Vereniging van Nederlandse Groenvoederdrogerijen	<1%	0%	0%	<1%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Branchevereniging VHG	1%	<1%	<1%	4%
Werkgeversvereniging AB Nederland	1%	<1%	0%	2%
Een andere organisatie voor zzp'ers	1%	1%	<1%	3%
Een andere brancheorganisatie / ondernemersorganisatie	8%	5%	8%	11%
Heeft u werknemers in loondienst voor u werken?				
Ja, voor maximaal 8 aaneengesloten weken per jaar (piekarbeiders)	6%	3%	3%	14%
Ja, maar alleen tijdelijke krachten die langer dan 8 aaneengesloten weken per jaar voor mij werken	4%	1%	2%	11%
Ja, het hele jaar rond [NB Het gaat hierbij alleen om gezins- of familieleden; zelfstandigen die het hele jaar rond met 'reguliere' werknemers werken beschouwen wij als werkgevers en zijn uitgesloten van het onderzoek]	2%	0%	4%	3%
Nee	88%	96%	92%	72%
<i>Significante kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 90,5; p < ,001$		
Wie is in de afgelopen 12 maanden naast u werkzaam geweest voor uw onderneming				
Alleen ik, de eigenaar	39%	98%	-	-
Mijn partner en/of andere gezins- of familieleden	43%	-	100%	40%
Tijdelijke werknemers in loondienst en/of piekarbeiders (seizoensgebonden tijdelijke werknemers)	9%	-	-	29%
Collegiale inleen (personeel van andere bedrijven)	6%	-	-	21%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Uitzendkrachten of payrollmedewerkers	5%	-	-	16%
Stagiairs	5%	-	-	16%
Vrijwilligers	3%	-	-	11%
Zelfstandigen (zoals zzp'ers en freelancers)	19%	-	18%	46%
Mede-eigenaar/mede-eigenaren, niet zijnde gezins- of familieleden	2%	2%	2%	1%
Anders	<1%	-	-	<1%
Hoe vaak heeft u in de afgelopen 12 maanden personeel ingezet?				
Personeel ingezet	30%	0%	0%	100%
<i>Enkele keren per jaar</i>	53%	-	-	53%
<i>Maandelijks</i>	9%	-	-	9%
<i>Enkele keren per maand</i>	14%	-	-	14%
<i>Elke week</i>	9%	-	-	9%
<i>Enkele keren per week</i>	6%	-	-	6%
<i>Elke dag</i>	8%	-	-	8%
Geen personeel ingezet	70%	100%	100%	0%
Blok persoonskenmerken en gezondheid				

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Wat is uw leeftijd?	52,45	52,78	53,71	50,72*
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(2;768) = 3,19; p = ,042$		
Leeftijd in 5 klassen				
Jonger dan 35 jaar	13%	13%	9%*	16%
36-45 jaar	13%	13%	13%	13%
46-55 jaar	32%	28%	30%	39%**
56-65 jaar	29%	30%	33%	23%*
66 jaar of ouder	15%	16%	16%	10%*
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(8) = 18,38; p = ,019$		
Wat is uw geslacht?				
Man	88%	94%**	77%**	93%**
Vrouw	12%	6%**	23%**	7%**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 45,23; p < ,001$		
Hoe is over het algemeen uw gezondheid?				
Zeer slecht	1%	1%	1%	0%
Slecht	3%	4%	2%	2%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Gaat wel	17%	15%	21%	14%
Goed	63%	63%	61%	66%
Zeer goed	17%	18%	15%	17%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(8) = 8,23; p = ,411$		
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden geestelijk uitgeput gevoeld door uw werk?				
Nooit	66%	75%**	62%	58%**
Enkele keren per jaar	28%	18%**	31%	36%**
Maandelijks	2%	2%	3%	1%
Enkele keren per maand	2%	2%	1%	3%
Elke week	1%	0%	1%	1%
Enkele keren per week	1%	1%	2%	0%
Elke dag	1%	1%	1%	1%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 31,15; p = ,002$		
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden lichamelijk uitgeput gevoeld door uw werk?				
Nooit	44%	51%	42%	38%
Enkele keren per jaar	41%	36%	43%	45%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Maandelijks	4%	3%	3%	6%
Enkele keren per maand	4%	4%	4%	5%
Elke week	2%	1%	3%	3%
Enkele keren per week	3%	2%	2%	3%
Elke dag	2%	2%	3%	1%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 15,87; p = ,197$		
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden geestelijk en/of lichamelijk uitgeput gevoeld door uw werk?				
Nooit geestelijk of lichamelijk uitgeput gevoeld	39%	48%**	37%	31%**
Alleen (wel eens) lichamelijk uitgeput gevoeld	26%	28%	25%	27%
Alleen (wel eens) geestelijk uitgeput gevoeld	<1%	<1%	0%	0%
Zowel (wel eens) lichamelijk als geestelijk uitgeput gevoeld	34%	25%**	39%	42%**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 24,98; p < ,001$		
Is het in de afgelopen 12 maanden wel eens voorgekomen dat u vanwege ziekte of een andere gezondheidsreden veel minder werk heeft kunnen verzetten dan normaal voor u is?				
Ja	24%	21%	24%	27%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 2,27; p = ,322$		

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Hoofdzakelijk het gevolg van mijn werk	28%	27%	26%	31%
Voor een deel gevolg van mijn werk	19%	17%	17%	23%
Geen gevolg van mijn werk	48%	53%	48%	42%
Weet niet of al dan niet gevolg van mijn werk	5%	3%	9%	5%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 3,50; p = ,744$		
Nee	76%	79%	76%	73%
Hoe lang was de periode dat u minder werk kon verzetten dan normaal voor u is (in dagen)?	71,28	81,55	68,11	63,64
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(2;768) = 0,01; p = ,989$		
Tot welke leeftijd denkt u - lichamelijk en geestelijk - in staat te zijn om uw werk voort te zetten?	68,22	68,59	68,73	67,21
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(2;768) = 2,64; p = ,072$		
Vershil huidige leeftijd en ingeschatte pensioenleeftijd	15,77	15,82	15,02	16,48
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(2;768) = 0,95; p = ,389$		
Blok context				
Hoe is op dit moment de financiële situatie van uw bedrijf?				
Slecht	4%	3%	6%	3%
Matig	13%	11%	17%	13%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Redelijk	34%	34%	36%	31%
Goed	42%	46%	35%	45%
Zeer goed	7%	6%	7%	8%
Significantie kolomverschillen		$\chi(8) = 13,88; p = ,085$		
Blok risico's tijdens het werk				
Wat zijn de grootste arbeidsrisico's tijdens uw werk? (gemiddeld aantal)	5,11	4,68	4,76	5,84**
Significantie kolomverschillen		$F(2;768) = 6,74; p = ,001$		
Lichamelijke belasting (gemiddeld aantal)	1,33	1,32	1,26	1,41
Significantie kolomverschillen		$F(2;768) = 1,79; p = ,167$		
Kracht zetten tijdens het werk (tillen, duwen, trekken)	55%	52%	55%	58%
Herhalende bewegingen	39%	39%	35%	43%
Werk in ongemakkelijke werkhouding	30%	27%	30%	33%
Zittend werk / beeldschermwerk	10%	14%	7%	9%
Veiligheid van de werkplek (gemiddeld aantal)	1,72	1,57	1,72	1,88
Significantie kolomverschillen		$F(2;768) = 2,25; p = ,106$		
Alleen werken, waardoor niemand snel in kan grijpen als ik een ongeval heb	39%	35%	41%	41%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werken (n = 231)
Bekneld raken of pletgevaar	23%	22%	23%	25%
Botsingen of aanrijdingen	14%	16%	10%	16%
Snijgevaar of steekgevaar	18%	16%	11%	26%
Struikelen of uitglijden	33%	33%	32%	35%
Werken met dieren	24%	17%	38%	19%
Vallen van hoogte	15%	14%	12%	21%
Verstikkingsgevaar	5%	3%	6%	5%
Verbranden	1%	2%	0%	1%
Werkruimte en omgeving (gemiddeld aantal)	0,81	0,79	0,63	0,95*
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(2;768) = 5,45; p = ,004$		
Lawaai op het werk	27%	24%	24%	32%
Trillingen op het werk	13%	13%	8%	18%
Langdurig in de zon werken	26%	26%	16%	32%
Werken in warme ruimtes	8%	8%	9%	9%
Werken in koude ruimtes	8%	9%	8%	8%
Gevaarlijke stoffen en biologische agentia (gemiddeld aantal)	0,69	0,63	0,55	0,86*

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(2;768) = 5,51; p = ,004$		
Blootstelling aan virussen, bacteriën, schimmels, parasieten	10%	10%	8%	10%
Blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen en chemische stoffen	18%	14%	18%	23%
Blootstelling aan houtstof	6%	6%	2%	10%
Blootstelling aan uitlaatgassen	12%	14%	7%	16%
Blootstelling aan agrarisch stof	19%	15%	19%	23%
Ongelukken met gevaarlijke stoffen	4%	4%	4%	6%
Omgang met werkdruk, collega's en klanten (gemiddeld aantal)	0,56	0,37**	0,60	0,75**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(2;768) = 13,02; p < ,001$		
Confrontatie met pesten / (seksuele) intimidatie / agressie / geweld	1%	1%	0%	2%
Emotioneel veeleisend werk	5%	3%	6%	8%
Sociaal geïsoleerd raken doordat ik alleen werk	7%	6%	8%	6%
Werkdruk / te veel werk	21%	14%	23%	29%
Te weinig invloed op het werk	4%	2%	5%	5%
Te weinig uitdagend of eentonig werk	3%	3%	4%	3%
Werk-privé balans	15%	9%	15%	23%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werken (n = 231)
Anders	7%	5%	9%	7%
Blok attitudes				
Veilig en gezond werken is voor mij een topprioriteit (hele steekproef)				
Helemaal eens	29%	32%	26%	30%
Eens	58%	54%	60%	60%
Neutraal	12%	13%	13%	10%
Oneens	1%	1%	1%	
Helemaal oneens	<1%	0%	0%	0%
Significantie kolomverschillen		$\chi(8) = 6,40; p = ,602$		
Er kan mij weinig overkomen, want ik weet hoe ik veilig en gezond kan werken (hele steekproef)				
Helemaal eens	9%	11%	8%	6%
Eens	45%	46%	40%	48%
Neutraal	28%	30%	31%	23%*
Oneens	18%	13%*	20%	20%
Helemaal oneens	1%	1%	0%	3%
Significantie kolomverschillen		$\chi(8) = 18,87; p = ,016$		

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Ik weet aan welke arbowetgeving ik moet voldoen als zzp'er (alleenwerkende zelfstandigen)				
Helemaal eens	8%	-	-	8%
Eens	47%	-	-	47%
Neutraal	29%	-	-	29%
Oneens	13%	-	-	13%
Helemaal oneens	3%	-	-	3%
Ik weet aan welke arbowetgeving ik moet voldoen als ondernemer (zelfstandigen in gezinsbedrijven)				
Helemaal eens	4%	-	4%	-
Eens	49%	-	49%	-
Neutraal	24%	-	24%	-
Oneens	20%	-	20%	-
Helemaal oneens	3%	-	3%	-
Ik weet welke eisen de Arbowetgeving aan mij stelt (zelfstandigen met werkenden)				
Helemaal eens	4%	-	-	4%
Eens	45%	-	-	45%
Neutraal	31%	-	-	31%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Oneens	19%	-	-	19%
Helemaal oneens	1%	-	-	1%
Ik bespreek veilig en gezond werken met anderen, bijvoorbeeld familie, vrienden en/of anderen (alleenwerkende zelfstandigen)				
Helemaal eens	10%	10%	-	-
Eens	48%	48%	-	-
Neutraal	23%	23%	-	-
Oneens	17%	17%	-	-
Helemaal oneens	3%	3%	-	-
Op mijn bedrijf bespreken we veiligheid en gezondheid (zelfstandigen in gezinsbedrijven)				
Helemaal eens	10%	-	10%	-
Eens	61%	-	61%	-
Neutraal	19%	-	19%	-
Oneens	10%	-	10%	-
Helemaal oneens	<1%	-	<1%	-
Ik heb voldoende informatie over hoe het gezinslid/de gezinsleden op mijn bedrijf veilig en gezond kunnen werken (zelfstandigen in gezinsbedrijven)				

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Helemaal eens	9%	-	9%	-
Eens	73%	-	73%	-
Neutraal	16%	-	16%	-
Oneens	3%	-	3%	-
Helemaal oneens	0%	-	0%	-
Ik heb voldoende informatie over hoe werkenden op mijn bedrijf veilig en gezond kunnen werken (zelfstandigen met werkenden)				
Helemaal eens	8%	-	-	8%
Eens	75%	-	-	75%
Neutraal	16%	-	-	16%
Oneens	2%	-	-	2%
Helemaal oneens	0%	-	-	0%
De gezinsleden/het gezinslid met wie ik samenwerk, trekken/trekt zich maar weinig aan van veilig en gezond werken (zelfstandigen in gezinsbedrijven)				
Helemaal eens	1%	-	1%	-
Eens	5%	-	5%	-
Neutraal	8%	-	8%	-

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Oneens	70%	-	70%	-
Helemaal oneens	16%	-	16%	-
De werkende(n) die ik inzet, trekt/trekken zich maar weinig aan van veilig en gezond werken (zelfstandigen met werkenden)				
Helemaal eens	2%	-	-	2%
Eens	7%	-	-	7%
Neutraal	10%	-	-	10%
Oneens	66%	-	-	66%
Helemaal oneens	16%	-	-	16%
Ik ben tevreden met mijn arbeids-/werkomstandigheden (hele steekproef)				
Helemaal eens	17%	21%	15%	15%
Eens	73%	69%	73%	77%
Neutraal	8%	8%	8%	6%
Oneens	2%	1%	4%	1%
Helemaal oneens	<1%	0%	0%	0%
Significantie kolomverschillen		$\chi(8) = 9,86; p = ,275$		

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Spreekt u mensen tijdens het werk aan als zij zich onveilig en/of ongezond gedragen? (hele steekproef)				
Ja, altijd	66%	59%**	67%	75%**
Ja, soms	24%	26%	26%	20%
Nee, nooit	10%	16%**	8%	4%**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(4) = 26,07; p < ,001$		
Als ondernemer ben ik verantwoordelijk voor de veiligheid en gezondheid van alle werkenden onder mijn gezag, ook als zij niet bij mij in loondienst zijn (zelfstandigen met werkenden)				
Helemaal eens	23%	-	-	23%
Eens	63%	-	-	63%
Neutraal	7%	-	-	7%
Oneens	6%	-	-	6%
Helemaal oneens	<1%	-	-	<1%
Wat is voor u een reden/aanleiding om veilig en gezond te werken?				
Geen	4%	4%	5%	2%
Wetgeving	21%	18%	23%	24%
Eisen van klanten/opdrachtgevers (bijv. VCA of andere certificaten)	16%	18%	15%	16%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Eisen van verzekeraar	12%	11%	13%	13%
Belang van een gezonde en veilige werkomgeving	88%	91%	80%	91%
Imago	20%	20%	15%	26%
Voorkomen van kosten	25%	21%	27%	29%
Hogere productiviteit	12%	11%	10%	16%
Anders	14%	14%	14%	15%
Indeling naar motivatie				
Niet gemotiveerd	4%	4%	5%	2%
Intrinsiek gemotiveerd	64%	66%	62%	65%
Extrinsiek gemotiveerd	4%	2%*	8%**	2%
Gemengde motivatie	28%	28%	26%	31%
Significantie kolomverschillen		$\chi(6) = 18,06; p = ,006$		
Blok getroffen maatregelen				
Heeft u maatregelen getroffen die gericht zijn op veiligheid en gezondheid?				
Ja	83%	80%	78%*	90%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(2) = 12,01; p = ,002$		

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werken (n = 231)
Risico-inventarisatie en evaluatie	20%	18%	16%	25%
Bedrijfshulpverlening	22%	15%	23%	29%
Volgen van instructies of training	24%	29%	19%	24%
Technische verbeteringen (bijvoorbeeld afscherming van machineonderdelen)	54%	47%	59%	58%
Stoppen met gebruik / vervangen / beperken van gevaarlijke of ongezonde middelen / stoffen	29%	29%	28%	31%
Gebruiken van persoonlijke beschermingsmiddelen (bijvoorbeeld beschermende kleding)	79%	82%	73%	81%
Anders	3%	1%	3%	6%
Nee	18%	20%	22%*	10%**
Wat doet u als zelfstandig ondernemer als u lichamelijke of geestelijke klachten krijgt?				
Ik blijf doorwerken	34%	31%	38%	32%
Ik ga naar mijn huisarts	78%	76%	76%	83%
Ik ga naar een bedrijfsarts die ik zelf regel / via een arbodienst / Stigas	1%	2%	1%	0%
Ik ga bij gezondheidsklachten naar een andere hulpverlener	3%	2%	4%	4%
Anders	4%	3%	4%	3%
Als u tijdelijk niet kunt werken door ziekte of ongeval, heeft u dan voorzieningen waarmee u uw bedrijf draaiende houdt en uw inkomen op peil houdt?				
Ja	71%	65%**	74%	75%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Significantie kolomverschillen		$\chi(2) = 7,93; p = ,019$		
Eigen buffer via spaargeld	28%	48%	28%	40%
Extra inzet van gezinsleden	24%	20%	52%	33%
Lidmaatschap en inzet van agrarische bedrijfsverzorging	16%	13%	27%	30%
Lid van een schenkring / broodfonds	1%	0%	2%	2%
Verzekering tegen arbeidsongeschiktheid	25%	36%	28%	43%
Anders	11%	17%	14%	17%
Nee	29%	35%**	26%	25%
Als u langdurig arbeidsongeschikt raakt, heeft u dan toch voorzien in uw inkomen?				
Ja	73%	70%	73%	76%
Significantie kolomverschillen		$\chi(2) = 2,37; p = ,306$		
Eigen buffer via spaargeld	42%	47%	37%	40%
Extra inzet van gezinsleden	25%	16%	36%	23%
Bedrijf over laten nemen	8%	7%	10%	9%
Verkoop van het bedrijf	18%	17%	18%	20%
Verzekering tegen arbeidsongeschiktheid	41%	37%	37%	49%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Anders	18%	15%	20%	18%
Nee	27%	30%	27%	24%
Hoe blijft u op de hoogte van informatie om veilig en gezond te werken?				
Niet	18%	20%	18%	14%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 2,89; p = ,236$		
Via vakbladen	49%	41%	55%	55%
Via websites	15%	11%	18%	18%
Via collega-ondernemers	25%	25%	22%	30%
Via cursussen en trainingen	25%	28%	23%	24%
Via opdrachtgevers	8%	12%	5%	5%
Via externe adviseurs	5%	3%	4%	7%
Anders	7%	6%	8%	8%
Blok behoefte aan ondersteuning				
Ervaart u wel eens belemmeringen om veilig en gezond te werken?				
Nee, ik ervaar geen belemmeringen	63%	65%	61%	63%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 0,95; p = ,622$		

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
Nee, de risico's zijn niet groot dus de kans dat iemand iets overkomt is klein	19%	14%*	19%	24%*
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 7,88; p = ,019$		
Ja, maatregelen nemen om gezond en veilig te werken is duur	7%	6%	9%	7%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 1,19; p = ,551$		
Ja, ik heb al te veel andere dingen aan mijn hoofd	5%	6%	7%	2%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 5,89; p = ,053$		
Ja, mijn opdrachtgever stelt eisen aan mij waardoor ik niet gezond en veilig kan werken	2%	5%**	0%**	1%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 16,56; p < ,001$		
Ja, ik ervaar een andere belemmering	6%	6%	7%	5%
Heeft u behoefte aan ondersteuning om veilig en gezond te werken en / of verzuim / uitval te voorkomen?				
Ja	6%	3%	7%	7%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(2) = 5,23; p = ,073$		
<i>Informatie</i>	71%	80%	76%	59%
<i>Training</i>	30%	20%	29%	35%
<i>Zelftests gezond en veilig werken</i>	23%	20%	29%	18%
<i>Telefonisch advies</i>	14%	20%	6%	18%

	Totaal (n = 771)	Alleenwerkende zelfstandigen (n = 301)	Zelfstandigen in gezinsbedrijven (n = 239)	Zelfstandigen met werkenden (n = 231)
<i>Adviseur die bij mijn bedrijf langs komt</i>	27%	30%	18%	35%
<i>Begeleiding bij ziekte of arbeidsongeschiktheid</i>	14%	10%	12%	18%
<i>Anders</i>	2%	0%	0%	6%
Nee	94%	97%	93%	93%

Uitkomsten uitgesplitst naar motivatie

Op basis van de vraag over redenen/aanleidingen om veilig en gezond te werken, deelden we de respondenten in vier groepen in. Dit deden we om te onderzoeken in hoeverre het type motivatie van een deelnemer attitudes en maatregelen beïnvloedt.

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Blok kenmerken van de steekproef					
Welke situatie is op u van toepassing?					
Ik ben ondernemer	82%	82%	82%	69%	84%
Ik ben zowel ondernemer als werknemer in loondienst	18%	18%	18%	31%	16%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 4,59; p = ,205$			
Welke bedrijfsactiviteiten voert u uit?					
Akkerbouw of tuinbouw (incl. glastuinbouw, bloembollenteelt, paddenstoelenteelt en boomkwekerij)	42%	50%	41%	63%	39%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 7,35; p = ,062$			
Open teelten landbouw (akkerbouw)	49%	57%	48%	60%	48%
Open teelten groenteteelt	13%	7%	15%	10%	12%
Open teelten fruitteelt	16%	7%	13%	10%	25%
Open teelten bloembollen	9%	7%	9%	10%	8%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Open teelten tuinbouw overig	9%	14%	11%	5%	4%
Paddenstoelenteelt	1%	0%	1%	0%	1%
Open teelten boomkwekerij	15%	0%	15%	15%	16%
Glastuinbouw	7%	14%	5%	0%	11%
Anders	1%	0%	1%	0%	2%
Agrarisch loonwerk (incl. grondverzet, cultuurtechnische werken, meststoffendistributie en verhuur van land- en tuinbouwmachines)	15%	7%	12%**	9%	23%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 16,14; p = ,001$			
Agrarisch loonwerk	73%	100%	74%	100%	70%
Cultuurtechnische werken	13%	0%	10%	33%	16%
Grondverzet	25%	0%	21%	33%	30%
Verhuur van land- en tuinbouwmachines	12%	0%	8%	67%	14%
Meststoffendistributie	3%	0%	3%	33%	2%
Anders	3%	0%	2%	0%	4%
Veeteelt of dierhouderij	33%	39%	35%	41%	26%
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 6,91; p = ,075$			
Melkveehouderij	60%	36%	62%	23%	68%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Varkenshouderij	8%	9%	9%	8%	5%
Pluimveehouderij	3%	0%	4%	0%	2%
Houden van graasdieren (paarden, schapen, geiten, runderen)	32%	55%	3%	69%	27%
Anders	6%	9%	5%	15%	4%
Bos- en natuurbeheer	5%	4%	4%	9%	6%
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 2,17; p = ,539$			
Bosbouw	70%	100%	67%	67%	75%
Natuurbehoud	51%	100%	57%	67%	33%
Adviesbureau	22%	100%	19%	33%	17%
Anders	0%	0%	0%	0%	0%
Hoveniers- of groenvoorzieningsactiviteiten	20%	4%*	19%	13%	25%*
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 8,87; p = ,031$			
Hoveniersactiviteiten voor particulieren en bedrijven	94%	100%	93%	100%	94%
Groenvoorziening, in opdracht van gemeenten en andere overheden	14%	0%	11%	0%	21%
Interieurbeplanting	3%	0%	4%	0%	0%
Anders	3%	0%	3%	0%	4%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Gemiddeld aantal bedrijfsactiviteiten	1,14	1,04	1,11	1,34**	1,18
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 4,55; p < ,004$			
Welke situatie op u van toepassing?					
Ik hou mij alleen bezig met de productie en/of verkoop van agrarische of groene producten	64%	79%	68%*	78%	52%*
Ik hou mij alleen bezig het aanbieden van diensten en/of service in de vorm van arbeid	29%	29%	29%*	22%	30%*
Ik hou mij bezig met het combineren van productie, verkoop en het aanbieden van diensten en/of service in de vorm van arbeid	34%	21%	32%	22%	48%*
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 22,43; p = ,001$			
Voert u als ondernemer naast uw groene/agrarische werk betaalde nevenactiviteiten uit?					
Ja	15%	7%	14%	16%	19%
Nee	85%	93%	86%	84%	81%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 4,21; p = ,240$			
Bent u aangesloten bij een brancheorganisatie/ondernemersorganisatie?					
Geen	59%	50%	61%	66%	54%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 4,42; p = ,219$			
AVIH	<1%	0%	<1%	3%	0%
Coöperatieve Bond van verenigingen voor Kunstmatige Inseminatie van Varkens	0%	0%	0%	0%	0%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
CUMELA Nederland	1%	0%	1%	0%	2%
Glastuinbouw Nederland	<1%	4%	<1%	0%	0%
KAVB	1%	0%	1%	0%	0%
LTO (LLTB, ZLTO of LTO Noord)	28%	43%	26%	28%	32%
Nederlandse Vereniging van Boseigenaren	<1%	0%	<1%	0%	0%
NFO	4%	0%	3%	9%	6%
Plantum NL	1%	0%	0%	3%	2%
Royal Anthos	0%	0%	0%	0%	0%
VBNE	1%	4%	1%	3%	0%
Vereniging Landschapsbeheerorganisaties	1%	0%	1%	0%	1%
Vereniging van Nederlandse Groenvoederdrogerijen	<1%	0%	0%	0%	1%
Branchevereniging VHG	1%	0%	1%	0%	2%
Werkgeversvereniging AB Nederland	1%	0%	<1%	0%	1%
Een andere organisatie voor zzp'ers	1%	0%	1%	0%	2%
Een andere brancheorganisatie / ondernemersorganisatie	8%	4%	8%	6%	9%
Heeft u werknemers die in loondienst voor u werken?					

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Ja, voor maximaal 8 aaneengesloten weken per jaar (piekarbeiders)	6%	<1%	5%	6%	10%
Ja, maar alleen tijdelijke krachten die langer dan 8 aaneengesloten weken per jaar voor mij werken	4%	4%	4%	3%	5%
Ja, het hele jaar rond (meewerkende gezins- of familieleden)	2%	4%	1%	6%	3%
Nee	88%	93%	90%	84%	82%
Significantie kolomverschillen		$\chi^2(9) = 15,80; p = ,071$			
Wie is in de afgelopen 12 maanden naast u werkzaam geweest voor uw onderneming					
Alleen ik, de eigenaar	39%	39%	39%	22%	39%
Mijn partner en/of andere gezins- of familieleden	43%	50%	43%	69%	39%
Tijdelijke werknemers in loondienst en/of piekarbeiders (seizoensgebonden tijdelijke werknemers)	9%	7%	9%	3%	10%
Collegiale inleen (personeel van andere bedrijven)	6%	11%	7%	3%	6%
Uitzendkrachten of payrollmedewerkers	5%	0%	4%	3%	8%
Stagiairs	5%	4%	5%	0%	5%
Vrijwilligers	3%	0%	4%	3%	3%
Zelfstandigen (zoals zzp'ers en freelancers)	19%	4%	18%	13%	26%
Mede-eigenaar/mede-eigenaren, niet zijnde gezins- of familieleden	2%	0%	2%	0%	4%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Anders	<1%	0%	<1%	0%	0%
Indeling naar werkvorm					
Alleenwerkende zelfstandige	39%	39%	40%	22%*	39%
Zelfstandige in gezinsbedrijf	31%	39%	30%	63%**	28%
Zelfstandige met werkenden	30%	21%	30%	16%	33%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 18,06; p = ,006$			
Hoe vaak heeft u in de afgelopen 12 maanden personeel ingezet?					
Personeel ingezet	30%	21%	30%	16%	33%
Enkele keren per jaar	53%	67%	54%	80%	49%
Maandelijks	9%	0%	11%	0%	7%
Enkele keren per maand	14%	17%	11%	20%	19%
Elke week	9%	0%	9%	0%	10%
Enkele keren per week	6%	0%	7%	0%	7%
Elke dag	8%	17%	7%	0%	8%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(15) = 8,18; p = ,917$			
Geen personeel ingezet	70%	79%	70%	84%	67%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Blok persoonskenmerken en gezondheid					
Wat is uw leeftijd?	52,45	59,43**	52,72	53,94	50,70
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 4,15; p = ,006$			
Leeftijd in 5 klassen					
Jonger dan 35 jaar	13%	7%	12%	13%	16%
36-45 jaar	13%	4%	12%	13%	15%
46-55 jaar	32%	25%	33%	22%	30%
56-65 jaar	29%	36%	29%	38%	26%
66 jaar of ouder	15%	29%	14%	16%	13%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 13,92; p = ,306$			
Wat is uw geslacht?					
Man	88%	82%	87%	84%	91%
Vrouw	12%	18%	13%	16%	9%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 3,56; p = ,313$			
Hoe is over het algemeen uw gezondheid?					
Zeer slecht	1%	4%*	<1%*	0%	1%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Slecht	3%	0%	2%	9%*	2%
Gaat wel	17%	11%	16%	38%**	16%
Goed	63%	75%	65%	47%*	61%
Zeer goed	17%	11%	16%	6%	20%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 29,41; p = ,003$			
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden geestelijk uitgeput gevoeld door uw werk?					
Nooit	66%	54%	67%	50%	67%
Enkele keren per jaar	28%	32%	27%	34%	26%
Maandelijks	2%	4%	2%	6%	2%
Enkele keren per maand	2%	4%	2%	3%	2%
Elke week	1%	0%	<1%	3%	1%
Enkele keren per week	1%	0%	1%	3%	1%
Elke dag	1%	7%	1%	0%	<1%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(18) = 23,94; p = ,157$			
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden lichamelijk uitgeput gevoeld door uw werk?					

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Nooit	44%	54%	45%	31%	44%
Enkele keren per jaar	41%	36%	42%	38%	40%
Maandelijks	4%	4%	3%	6%	5%
Enkele keren per maand	4%	0%	5%	6%	3%
Elke week	2%	4%	1%	9%	3%
Enkele keren per week	3%	0%	2%	6%	4%
Elke dag	2%	4%	2%	3%	2%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(18) = 21,80; p = ,241$			
Hoe vaak heeft u zich in de afgelopen 12 maanden geestelijk en/of lichamelijk uitgeput gevoeld door uw werk?					
Nooit geestelijk of lichamelijk uitgeput gevoeld	39%	43%	39%	31%	41%
Alleen (wel eens) lichamelijk uitgeput gevoeld	26%	11%	28%	19%	26%
Alleen (wel eens) geestelijk uitgeput gevoeld	<1%	0%	<1%	0%	0%
Zowel (wel eens) lichamelijk als geestelijk uitgeput gevoeld	34%	46%	33%	50%	33%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(9) = 8,94; p = ,443$			
Is het in de afgelopen 12 maanden wel eens voorgekomen dat u vanwege ziekte of een andere gezondheidsreden veel minder werk heeft kunnen verzetten dan normaal voor u is?					

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Ja	24%	21%	24%	28%	23%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 0,48; p = ,923$			
Hoofdzakelijk het gevolg van mijn werk	28%	17%	26%	22%	34%
Voor een deel gevolg van mijn werk	19%	17%	20%	33%	14%
Geen gevolg van mijn werk	48%	67%	52%	22%	40%
Weet niet of al dan niet gevolg van mijn werk	5%	0%	2%**	22%*	12%*
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(9) = 17,74; p = ,038$			
Nee	76%	79%	76%	72%	77%
Hoe lang was de periode dat u minder werk kon verzetten dan normaal voor u is (in dagen)?	71,28	42,50	69,76	93,94	74,27
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 0,39; p = ,761$			
Tot welke leeftijd denkt u - lichamelijk en geestelijk - in staat te zijn om uw werk voort te zetten?	68,22	73,50**	68,42	67,97	67,12
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 5,58; p = ,001$			
Vershil huidige leeftijd en ingeschatte pensioenleeftijd	15,77	14,07	15,70	14,03	16,41
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 0,67; p = ,570$			
Blok context					
Hoe is op dit moment de financiële situatie van uw bedrijf?					

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Slecht	4%	7%	4%	0%	3%
Matig	13%	18%	13%	28%	11%
Redelijk	34%	39%	33%	47%	33%
Goed	42%	29%	43%	25%	45%
Zeer goed	7%	7%	7%	0%	8%
Significantie kolomverschillen		$\chi(12) = 18,83; p = ,093$			
Blok risico's tijdens het werk					
Wat zijn de grootste arbeidsrisico's tijdens uw werk? (gemiddeld aantal)	5,11	3,11*	4,69	4,78	6,38**
Significantie kolomverschillen		$F(3;767) = 11,00; p < ,001$			
Lichamelijke belasting (gemiddeld aantal)	1,33	0,86*	1,31	1,19	1,48
Significantie kolomverschillen		$F(3;767) = 4,00; p = ,008$			
Kracht zetten tijdens het werk (tillen, duwen, trekken)	55%	39%	53%	50%	61%
Herhalende bewegingen	39%	29%	38%	31%	44%
Werk in ongemakkelijke werkhouding	30%	14%	29%	28%	33%
Zittend werk / beeldschermwerk	10%	4%	11%	9%	10%
Veiligheid van de werkplek (gemiddeld aantal)	1,72	0,79**	1,62	1,53	2,09**

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 7,11; p < ,001$			
Alleen werken, waardoor niemand snel in kan grijpen als ik een ongeval heb	39%	32%	37%	41%	43%
Bekneld raken of pletgevaar	23%	4%	22%	9%	31%
Botsingen of aanrijdingen	14%	0%	11%	13%	23%
Snijgevaar of steekgevaar	18%	7%	17%	9%	23%
Struikelen of uitglijden	33%	14%	32%	34%	38%
Werken met dieren	24%	18%	26%	38%	19%
Vallen van hoogte	15%	4%	13%	6%	24%
Verstikkingsgevaar	5%	0%	3%	3%	8%
Verbranden	1%	0%	1%	0%	1%
Werkruimte en omgeving (gemiddeld aantal)	0,81	0,46	0,69	0,84	1,10**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 7,33; p < ,001$			
Lawaai op het werk	27%	21%	22%	31%	37%
Trillingen op het werk	13%	0%	11%	19%	19%
Langdurig in de zon werken	26%	14%	21%	25%	35%
Werken in warme ruimtes	8%	4%	8%	6%	10%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Werken in koude ruimtes	8%	7%	8%	3%	10%
Gevaarlijke stoffen en biologische agentia (gemiddeld aantal)	0,69	0,54	0,57*	0,66	0,99**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 8,64; p < ,001$			
Blootstelling aan virussen, bacteriën, schimmels, parasieten	10%	7%	8%	13%	14%
Blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen en chemische stoffen	18%	18%	6%	3%	7%
Blootstelling aan houtstof	6%	4%	6%	3%	7%
Blootstelling aan uitlaatgassen	12%	0%	10%	13%	19%
Blootstelling aan agrarisch stof	19%	21%	16%	19%	25%
Ongelukken met gevaarlijke stoffen	4%	4%	4%	3%	5%
Omgang met werkdruk, collega's en klanten (gemiddeld aantal)	0,56	0,46	0,50	0,56	0,73*
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$F(3;767) = 3,39; p = ,018$			
Confrontatie met pesten / (seksuele) intimidatie / agressie / geweld	1%	0%	1%	0%	2%
Emotioneel veeleisend werk	5%	7%	5%	0%	8%
Sociaal geïsoleerd raken doordat ik alleen werk	7%	7%	7%	9%	7%
Werkdruk / te veel werk	21%	7%	19%	19%	29%
Te weinig invloed op het werk	4%	4%	4%	3%	2%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Te weinig uitdagend of eentonig werk	3%	0%	3%	9%	3%
Werk-privé balans	15%	21%	12%	16%	21%
Anders	7%	29%	5%	16%	7%
Blok attitudes					
Veilig en gezond werken is voor mij een topprioriteit (hele steekproef)					
Helemaal eens	29%	21%	32%*	22%	25%
Eens	58%	46%	55%*	59%	66%**
Neutraal	12%	25%*	12%	16%	10%
Oneens	1%	4%*	1%	3%	0%
Helemaal oneens	<1%	4%**	<1%	0%	0%
Significantie kolomverschillen		$\chi(12) = 29,91; p = ,003$			
Er kan mij weinig overkomen, want ik weet hoe ik veilig en gezond kan werken (hele steekproef)					
Helemaal eens	9%	21%	9%	3%	6%
Eens	45%	36%	46%	38%	43%
Neutraal	28%	32%	26%	44%	31%
Oneens	18%	11%	18%	16%	18%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Helemaal oneens	1%	0%	1%	0%	2%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 17,79; p = ,122$			
Ik weet aan welke arbowetgeving ik moet voldoen als zzp'er (alleenwerkende zelfstandigen)					
Helemaal eens	8%	9%	8%	0%	8%
Eens	47%	18%	49%	43%	48%
Neutraal	29%	55%	29%	29%	26%
Oneens	13%	18%	12%	14%	17%
Helemaal oneens	3%	0%	3%	14%	1%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 11,40; p = ,495$			
Ik weet aan welke arbowetgeving ik moet voldoen als ondernemer (zelfstandigen in gezinsbedrijven)					
Helemaal eens	4%	9%	4%	5%	3%
Eens	49%	55%	49%	40%	53%
Neutraal	24%	18%	24%	30%	22%
Oneens	20%	18%	21%	20%	18%
Helemaal oneens	3%	0%	2%	5%	3%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 3,23; p = ,994$			
Ik weet welke eisen de Arbowetgeving aan mij stelt (zelfstandigen met werkenden)					
Helemaal eens	4%	17%	5%	0%	1%
Eens	45%	33%	39%*	60%	57%*
Neutraal	31%	33%	34%	20%	26%
Oneens	19%	0%	21%	20%	15%
Helemaal oneens	1%	17%**	1%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 23,25; p = ,026$			
Ik bespreek veilig en gezond werken met anderen, bijvoorbeeld familie, vrienden en/of anderen (alleenwerkende zelfstandigen)					
Helemaal eens	10%	18%	11%	0%	8%
Eens	48%	55%	47%	29%	51%
Neutraal	23%	18%	22%	57%	21%
Oneens	17%	9%	17%	14%	18%
Helemaal oneens	3%	0%	4%	0%	1%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 9,13; p = ,692$			
Op mijn bedrijf bespreken we veiligheid en gezondheid (zelfstandigen in gezinsbedrijven)					

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Helemaal eens	10%	18%	10%	10%	7%
Eens	61%	27%	61%	60%	67%
Neutraal	19%	36%	19%	20%	15%
Oneens	10%	18%	9%	10%	12%
Helemaal oneens	<1%	0%	1%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 7,81; p = ,800$			
Ik heb voldoende informatie over hoe het gezinslid/de gezinsleden op mijn bedrijf veilig en gezond kunnen werken (zelfstandigen in gezinsbedrijven)					
Helemaal eens	9%	9%	7%	10%	12%
Eens	73%	64%	77%	55%	72%
Neutraal	16%	27%	14%	35%	12%
Oneens	3%	0%	2%	0%	5%
Helemaal oneens	0%	0%	0%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(9) = 11,51; p = ,242$			
Ik heb voldoende informatie over hoe werkenden op mijn bedrijf veilig en gezond kunnen werken (zelfstandigen met werkenden)					
Helemaal eens	8%	17%	8%	0%	7%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Eens	75%	67%	72%	60%	81%
Neutraal	16%	17%	17%	40%	11%
Oneens	2%	0%	3%	0%	1%
Helemaal oneens	0%	0%	0%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(9) = 5,36; p = ,802$			
De gezinsleden/het gezinslid met wie ik samenwerk, trekken/trekt zich maar weinig aan van veilig en gezond werken (zelfstandigen in gezinsbedrijven)					
Helemaal eens	1%	9%**	1%	0%	0%
Eens	5%	9%	4%	0%	7%
Neutraal	8%	9%	7%	25%**	5%
Oneens	70%	55%	72%	70%	70%
Helemaal oneens	16%	18%	17%	5%	18%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 22,18; p = ,036$			
De werkende(n) die ik inzet, trekt/trekken zich maar weinig aan van veilig en gezond werken (zelfstandigen met werkenden)					
Helemaal eens	2%	0%	1%	0%	3%
Eens	7%	0%	8%	0%	6%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Neutraal	10%	0%	9%	20%	11%
Oneens	66%	83%	62%	80%	72%
Helemaal oneens	16%	17%	20%	0%	8%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 9,36; p = ,672$			
Ik ben tevreden met mijn arbeids-/werkomstandigheden (hele steekproef)					
Helemaal eens	17%	32%*	17%	9%	16%
Eens	73%	54%*	74%	66%	74%
Neutraal	8%	14%	7%	22%**	6%
Oneens	2%	0%	1%	3%	4%*
Helemaal oneens	<1%	0%	<1%	0%	<1%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 22,54; p = ,032$			
Spreekt u mensen tijdens het werk aan als zij zich onveilig en/of ongezond gedragen? (hele steekproef)					
Ja, altijd	66%	32%**	70%**	38%**	66%
Ja, soms	24%	29%	20%**	41%*	30%*
Nee, nooit	10%	39%**	9%	22%*	5%**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(6) = 55,70; p < ,001$			

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Als ondernemer ben ik verantwoordelijk voor de veiligheid en gezondheid van alle werknemers onder mijn gezag, ook als zij niet bij mij in loondienst zijn (zelfstandigen met werknemers)					
Helemaal eens	23%	17%	23%	20%	24%
Eens	63%	67%	64%	80%	61%
Neutraal	7%	0%	9%	0%	6%
Oneens	6%	17%	4%	0%	10%
Helemaal oneens	<1%	0%	1%	0%	0%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(12) = 6,51; p = ,888$			
Wat is voor u een reden/aanleiding om veilig en gezond te werken?					
Geen	4%	100%	-	-	-
Wetgeving	21%	-	-	66%	67%
Eisen van klanten/opdrachtgevers (bijv. VCA of andere certificaten)	16%	-	-	34%	53%
Eisen van verzekeraar	12%	-	-	22%	40%
Belang van een gezonde en veilige werkomgeving	88%	-	81%	-	89%
Imago	20%	-	13%	-	42%
Voorkomen van kosten	25%	-	16%	-	53%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Hogere productiviteit	12%	-	6%	-	29%
Anders	14%	4%	19%	3%	7%
Blok getroffen maatregelen					
Heeft u maatregelen getroffen die gericht zijn op veiligheid en gezondheid?					
Ja	83%	43%**	83%	63%**	90%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 48,38; p < ,001$			
<i>Risico-inventarisatie en evaluatie</i>	20%	17%	15%	0%	31%
<i>Bedrijfshulpverlening</i>	22%	8%	14%	30%	37%
<i>Volgen van instructies of training</i>	24%	17%	18%	15%	40%
<i>Technische verbeteringen (bijvoorbeeld afscherming van machineonderdelen)</i>	54%	25%	51%	45%	64%
<i>Stoppen met gebruik / vervangen / beperken van gevaarlijke of ongezonde middelen / stoffen</i>	29%	42%	28%	10%	32%
<i>Gebruiken van persoonlijke beschermingsmiddelen (bijvoorbeeld beschermende kleding)</i>	79%	25%	79%	80%	82%
Anders	3%	8%	3%	0%	3%
Nee	18%	57%**	17%	38%**	10%**
Wat doet u als zelfstandig ondernemer als u lichamelijke of geestelijke klachten krijgt?					
Ik blijf doorwerken	34%	32%	32%	56%	34%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Ik ga naar mijn huisarts	78%	68%	77%	69%	84%
Ik ga naar een bedrijfsarts die ik zelf regel / via een arbodienst / Stigas	1%	0%	1%	3%	1%
Ik ga bij gezondheidsklachten naar een andere hulpverlener	3%	0%	3%	3%	5%
Anders	4%	11%	3%	0%	4%
Als u tijdelijk niet kunt werken door ziekte of ongeval, heeft u dan voorzieningen waarmee u uw bedrijf draaiende houdt en uw inkomen op peil houdt?					
Ja	71%	79%	67%**	56%	80%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 16,10; p = ,001$			
<i>Eigen buffer via spaargeld</i>	28%	23%	36%	22%	47%
<i>Extra inzet van gezinsleden</i>	24%	46%	33%	44%	34%
<i>Lidmaatschap en inzet van agrarische bedrijfsverzorging</i>	16%	27%	24%	17%	21%
<i>Lid van een schenkring / broodfonds</i>	1%	0%	1%	6%	2%
<i>Verzekering tegen arbeidsongeschiktheid</i>	25%	9%	32%	39%	47%
<i>Anders</i>	11%	18%	17%	17%	15%
Nee	29%	21%	33%**	44%	20%**
Als u langdurig arbeidsongeschikt raakt, heeft u dan toch voorzien in uw inkomen?					
Ja	73%	64%	71%	66%	78%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 5,91; p = ,116$			
Eigen buffer via spaargeld	42%	33%	39%	38%	49%
Extra inzet van gezinsleden	25%	17%	24%	38%	25%
Bedrijf over laten nemen	8%	0%	8%	0%	12%
Verkoop van het bedrijf	18%	6%	18%	24%	18%
Verzekering tegen arbeidsongeschiktheid	41%	28%	38%	43%	28%
Anders	18%	33%	17%	19%	17%
Nee	27%	36%	29%	34%	22%
Hoe blijft u op de hoogte van informatie om veilig en gezond te werken?					
Niet	18%	39%**	20%*	41%**	6%**
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 42,57; p < ,001$			
Via vakbladen	49%	25%	50%	22%	55%
Via websites	15%	7%	12%	9%	26%
Via collega-ondernemers	25%	11%	23%	25%	32%
Via cursussen en trainingen	25%	7%	22%	13%	36%
Via opdrachtgevers	8%	11%	5%	3%	14%

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Via externe adviseurs	5%	4%	4%	0%	7%
Anders	7%	14%	5%	9%	10%
Blok behoefte aan ondersteuning					
Ervaart u wel eens belemmeringen om veilig en gezond te werken?					
Nee, ik ervaar geen belemmeringen	63%	79%	67%*	63%	54%**
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 13,49; p = ,004$			
Nee, de risico's zijn niet groot dus de kans dat iemand iets overkomt is klein	19%	18%	16%	25%	23%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 5,44; p = ,142$			
Ja, maatregelen nemen om gezond en veilig te werken is duur	7%	4%	7%	9%	9%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 2,26; p = ,520$			
Ja, ik heb al te veel andere dingen aan mijn hoofd	5%	4%	4%	3%	7%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 2,37; p = ,500$			
Ja, mijn opdrachtgever stelt eisen aan mij waardoor ik niet gezond en veilig kan werken	2%	0%	1%	3%	4%
<i>Significantie kolomverschillen</i>		$\chi(3) = 7,23; p = ,065$			
Ja, ik ervaar een andere belemmering	6%	0%	7%	0%	6%
Heeft u behoefte aan ondersteuning om veilig en gezond te werken en / of verzuim / uitval te voorkomen?					

	Totaal (n = 771)	Niet gemotiveerd (n = 28)	Intrinsiek gemotiveerd (n = 495)	Extrinsiek gemotiveerd (n = 32)	Gemengde motivatie (n = 216)
Ja	6%	4%	4%	6%	9%
Significantie kolomverschillen		$\chi(3) = 7,29; p = ,063$			
Informatie	71%	100%	62%	50%	80%
Training	30%	0%	43%	0%	20%
Zelftests gezond en veilig werken	23%	0%	19%	0%	30%
Telefonisch advies	14%	0%	19%	0%	10%
Adviseur die bij mijn bedrijf langs komt	27%	0%	29%	50%	25%
Begeleiding bij ziekte of arbeidsongeschiktheid	14%	0%	10%	0%	20%
Anders	2%	0%	5%	0%	0%
Nee	94%	96%	96%	94%	91%

De Beleidsonderzoekers

Vestwal 2-4
2312 NP Leiden

071 566 59 47
info@beleidsonderzoekers.nl